

“LØSLATELSE ER IKKE BARE BARE”

En kvalitativ studie av
straffedømtes opplevelser av tilbakeføring

Maria Nøkleby

VÅR 2016

Masteroppgave i sosialantropologi

Sosialantropologisk Institutt

UNIVERSITETET I OSLO

Sammendrag

Denne avhandlingen bygger på et 5 og ½ måneders langt feltarbeid i Oslo blant straffedømte på siste del av soningsløpet og nylig løslatte.

Ved bruk av antropologisk teori om moralitet analyserer jeg hvordan de straffedømte i studien selv forstår sine kriminelle handlinger. Til tross for svært ulike dommer og personlige historier, distanserer alle seg fra egen kriminalitet ved at de alltid finner noen som har gjort noe verre enn dem selv. Fellestrekket er at de *egentlig* ikke er kriminelle.

Videre viser jeg, ved bruk av ulike analytiske tilnærminger, hvordan tilbakeføring oppleves i ulike faser av soningsløpet. Underveis i straffegjennomføringen oppleves tilbud og tiltak fra Kriminalomsorgen forskjellig.

Jeg bruker en narrativ analyse for å forstå hvordan tilbud om tilbakeføringstiltak oppfattes under mesteparten av soningen. Analysen viser at det er et gap mellom reelle muligheter på den ene siden og subjektive oppfatninger på den andre siden som påvirker "opplevelsen av tilbakeføring" for de straffedømte.

Så beskriver jeg, med utgangspunkt i en overgangsbolig i Oslo, hvordan tilbakeføringsarbeidet praktiseres på siste del av soning. Her bygges det opp et slags moralsk fellesskap, og fokuset ligger på normalitetsprinsippet og hverdagsrutiner. Å få på plass sysselsetting, bolig og finne meningsfulle fritidsaktiviteter er med på å forberede den innsatte på løslatelse. Meningen er at overgangen fra fengsel til frihet skal oppleves så gradvis som mulig. Optimisme og forventning til livet utenfor preger denne tiden.

Men så er fallhøyden stor når de kommer ut og blir "overlatt til seg selv". Manglende nettverk og ødelagte familierelasjoner fører til ensomhet, og manglende sosial mestring og gjeld er med på å forsterke opplevelsen av sosial ekskludering. Det er således mange kompliserte og relaterte problemer som møter den straffedømte på utsiden. Det blir sjelden, eller aldri, sånn som de trodde. Løslatelse er ikke bare bare!

Forord

Det er en usedvanlig krevende og lærerik periode jeg legger bak meg når jeg nå leverer denne masteroppgaven. Arbeidet med denne avhandlingen har virkelig utfordret egne tanker om hvordan samfunnet sanksjonerer mot de som i større eller mindre grad har brutt loven.

Jeg vil takke alle som har deltatt i studien og delt sine liv, erfaringer, historier, oppturer og nedturer. Dere har alle gitt meg innsikt i en verden som jeg fra før av visste veldig lite om.

Tusen takk til min fantastisk inspirerende veileder, Cicilie-Merete Fagerlid – dine innspill og råd har ført til at jeg har gått ut fra veiledningstimene med stor motivasjon og pågangsmot HVER gang!

En stor takk må også rettes til mine medstudenter som blant annet har gitt konstruktive tilbakemeldinger på tekstutkast, lånt meg bøker, tipset om artikler og ikke minst, diskutert tema, metode og erfaringer til vi nesten har blitt blå i fjeset.

14. august 2015 ble jeg mamma til verdens vakreste gutt, Sondre August.

Jeg hadde ikke klart å gjennomføre det siste året på masterstudiet hvis ikke det hadde vært for to fantastiske kvinner; mamma og svigermor.

Jeg har ikke tall på hvor mange timer mamma har trillet med babyen rundt på Blindern mens jeg har vært på forelesninger, seminarer, bibliotek og lesesal og bare løpt ut i pausene for å amme. Og for ikke å snakke om alle dagene hun har vært barnevakt hjemme slik at jeg har kunnet jobbe uforstyrret.

Svigermor har også trillet på Blindern, og har kommet jevnlig på besøk i flere dager i strekk for å avlaste slik at jeg har kunnet lese og skrive utover de sene nattetimer.

Uten dere hadde det aldri gått – jeg er evig takknemlig!

Til slutt; til min kjære sambo:

Nå er det endelig slutt. Ingen flere sene kvelder, netter og helger i joggebukse foran mac`n eller med nesa ned i en bok eller artikkel. Takk for tålmodigheten, tilretteleggingen og støtten. Jeg er tilbake!

Maria

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1 Innledning	6
Institusjonelt rammeverk	7
Formål og problemstillinger	8
Oppgavens struktur	9
Kapittel 2 Metode	11
Beskrivelse av feltarbeidet	11
Rekruttering av informanter	13
Skjevheter ved utvalg	14
Datainnsamling	15
Intervjuer	15
Uformelle samtaler	18
Deltagende observasjon	19
Posisjonering	20
Forskningsetikk	22
Informert samtykke, konfidensialitet og anonymisering	23
Åpenhet om min rolle i felten	24
Kapittel 3: Jeg er jo egentlig ikke kriminell	25
Moral og antropologi	25
Den drapsdømte	29
Dømt for smugling av narkotika over landegrensener	31
Dømt for økonomisk kriminalitet	32
Dømt for overgrep mot mindreårige	34
"De vanekriminelle"	36
"Svein Inge"	37
"Rikard"	39
"Gjermund"	40
"Jeg er jo egentlig ikke kriminell"	42
Kapittel 4: Systemet ødelegger for meg	45
Narrativ teori	45
Hele systemet er noe dritt	47
"Du få'kke noe hjelp i fengselet, så du må klare alt sjæl"	49
De stikker kjepper i hjula for deg	51
Hvorfor forteller så mange de samme historiene?	53
Kapittel 5: Snart fri – gryende optimisme	55
Overgangsbolig	55
"Rosenblom overgangsbolig"	56
Felleskap som rehabiliterende faktor	58
Min tid på "Rosenblom overgangsbolig"	59
På kjøkkenet før fellesmiddagen	60
Fellesmiddagen	62
Etter fellesmiddagen	64
Bak fasaden lurder tvilen	66

Forestillinger om løslatelse.....	67
Kapittel 6: Løslatelse er ikke bare bare	69
Manglende nettverk og sosial kapital.....	69
Jeg har ingen "ordentlige" venner.....	71
Forholdet til nærmeste familie.....	75
Plutselig skal jeg være mannen i huset igjen.....	75
Soningskader.....	78
Avtaler. Nettbank. Skjemaer. Helvete.....	79
Hva gjør økonomisk press med livssituasjonen.....	81
Jeg har gjeld oppover øra.....	82
Det ble ikke som jeg trodde i det hele tatt.....	85
Kapittel 7: Avslutning	87
Oppsummering.....	87
Avsluttende refleksjoner.....	88
Litteraturliste.....	91
Appendix – hovedinformanter.....	95

KAPITTEL 1: INNLEDNING

“Det er ikke alle som gjør det, men jeg gledet meg skikkelig til å komme ut, jeg. Jeg fikk nemlig så mye hjelp før jeg kom ut, så alt var egentlig på plass. Men løslatelse er ikke bare bare... det har jeg funnet ut etter hvert. Det er sikkert derfor mange egentlig gruer seg. De skjønner at det ikke er så lett. Det skjønte ikke jeg. Det ble ikke som jeg trodde i det hele tatt...”

(Jon Egil)

Sitatet overfor er fra det aller første intervjuet jeg gjorde i feltarbeidet, og ”Jon Egil” satte her ord på akkurat det samme som jeg hadde både hørt og observert i noen måneder på feltarbeid allerede. Nemlig at løslatelse, etter en stund, viser seg å være langt fra så enkelt som de trodde. Når man snakker om løslatelse, så er det ikke bare ”den dagen man kommer ut”, men det er en tilbakeføringsprosess som starter på siste del av soning og varer til en stund etter man har kommet ut. Denne prosessen er full av friksjon og paradokser, og kan være både befriende og skummel på samme tid. I fengsel er man underlagt en del regler og rutiner som får dagene til å henge sammen, og mange opplever at det er overveldende å plutselig skulle ”være sin egen sjef”. Til tross for at det jobbes iherdig på siste soningsledd i forhold til å forberede seg på løslatelse og livet etter soning, så opplever mange at fallhøyden er stor når de kommer ut og må ”klare alt på egen hånd”. Mange har begrensede personlige nettverk å støtte seg på, og ofte har de ikke verken jobb, bolig eller penger. Det er således mange, kompliserte og relaterte utfordringer som venter dem på utsiden og som ikke har noen ”easy fix”. Løsningene de trenger er langsiktige, men de har ikke tid til å vente. Mange opplever tiden etter løslatelse som svært utfordrende.

Denne avhandlingen bygger på et 5 og ½ måneder langt feltarbeid i Oslo blant straffedømte på siste del av soningsløpet og nylig løslatte. Ved bruk av ulike teoretiske tilnærminger forsøker jeg å belyse hvordan de straffedømte opplever seg selv og sin egen situasjon i ulike faser av soningen og løslatelsen, men hele tiden med tilbakeføring som bakteppe. Oppgaven har således både en tematisk og kronologisk oppbygging.

INSTITUSJONELT RAMMEVERK

På Kriminalomsorgens nettsider, kan man lese at det siden 1840 har vært et uttalt mål at straffedømte skal «bedre ut enn inn». Kriminalomsorgen arbeider derfor for at alle domfelte ved løslatelse skal ha noe å gå til i form av sysselsetting, en bolig og et positivt sosialt nettverk. Innsatte har i utgangspunktet samme rett til tjenester og tilbud som befolkningen for øvrig. Sosiale tjenester, helsetjenester, undervisning og kulturtilbud ytes derfor overfor innsatte av de samme offentlige etatene som ellers har ansvaret for dette i samfunnet. (Kriminalomsorgen, 2016) Det finnes i alt 43 fengsler i Norge. Tre av fengslene ; Bredtveit, Sandefjord og Ravneberget er kun for kvinner. I tillegg har noen fengsler egne kvinneavdelinger, og i noen fengsler soner kvinner i avdelinger sammen med menn. (Kriminalomsorgen, 2016). I snitt sitter det til enhver tid ca 3700 personer i fengsel. 54 % av dommene er på under 60 dager, og bare 10 % av alle dommer er på ett år eller mer.(Kriminalomsorgens årsrapport 2014)

I 2008 kom Stortingsmelding nr. 37 (2007 - 2008) Straff som virker - mindre kriminalitet - tryggere samfunn. Den ligger til grunn for hva kriminalomsorgen skal jobbe med og legge vekt på, og prioriteringsområdene er nedbygging av soningskøene, tilbakeføring til samfunnet og godt samarbeid mellom kriminalomsorgen og samarbeidende etater. Som en del av meldingen kom den såkalte "Tilbakeføringsgarantien", som skal sikre tilbud om bolig, utdanning/opplæring, arbeid, sosiale tjenester, helse- og rusbehandling, økonomisk rådgivning og nettverk for de som har gjennomført straff. Det er ingen garanti i juridisk forstand, for ansvaret hviler fortsatt på den enkelte, men den innebærer en forpliktelse til å bistå den straffedømte til å få utløst rettigheter de allerede har som norske borgere. "Det betyr ikke å gi spesialbehandling til den som bryter loven, men å gi de tilbudene som alle borgere har rett til, som bolig, utdanning, et levebrød og helsetjenester." (St.meld. nr. 37, s 173). Det jobbes således med å gjøre offentlige tjenester tilgjengelig for alle innsatte, og flere fengsler av en viss størrelse har i dag både skole-, primærhelsetjeneste-, bibliotek - og prestetjenestetilbud.

Tilbakeføringsarbeidet dreier seg ikke bare om tilgang til slike tjenester under soning. Det er også et mål at overgangen fra fengsel til full frihet skal gjøres så gradvis som mulig, og at ingen skal gjennomføre straff under strengere sikkerhetsnivå enn nødvendig. Stortingsmeldingen anbefaler økt bruk av straffegjennomføring i samfunnet, både i form av alternative straffereaksjoner, som samfunnsstraff, Narkotikaprogram med domstolskontroll og program mot ruspåvirket kjøring, og alternative gjennomføringsformer for ubetinget fengselsstraff, som straffegjennomføring i behandlingsinstitusjon og hjemmesoning med og uten elektronisk kontroll. Mye av grunnlaget i meldingen bygger på "normaliseringsprinsippet", som betyr at hverdagen i fengsel skal være så lik en ordinær dag i samfunnet som mulig, så lenge det ikke går utover sikkerheten. Tanken bak dette prinsippet er å forhindre soningsskade hos de innsatte, noe som er svært vanlig etter lengre opphold i lukkede institusjoner.

Det er gjort flere studier som undersøker levevilkår blant innsatte i norske fengsler (se for eksempel Skardhamar 2002 og Friestad & Skog Hansen 2004). Disse viser en opphopning av levekårsproblemer for denne gruppen. Typiske kjennetegn ved denne gruppen er rusproblemer, dårligere helse og dårligere økonomi enn den øvrige befolkningen. Skardhamar (2002) viser også noen typiske trekk ved innsattes oppvekst, herunder konfliktfylt barndom, foreldre med rusproblemer, kontakt med barnevern og manglende skolegang. Marginalisering og sosial ekskludering ligger således som et bakteppe når man ser på fangebefolkningen under ett, og tilbakeføringsprosessen må derfor analyseres med det i bakhodet.

FORMÅL OG PROBLEMSTILLINGER

Formålet med denne studien er å undersøke hvordan straffedømte forholder seg til egne kriminelle handlinger, og hvordan de opplever tilbakeføring i ulike faser av soningsløpet og utfordringer etter løslatelse. Oppgavens problemstilling er derfor tredelt, og kan formuleres slik:

1) Hvordan ser du på de handlingene du har sonet for?

2) Hvordan oppleve du tilbakeføringsarbeidet der du soner / har sonet? Hvilke tilbud har du fått underveis i soningen med tanke på tilbakeføring til samfunnet?

3) Hva oppleves som vanskeligst etter løslatelse?

Med disse problemstillingene vil jeg forsøke å vise hvordan de straffedømte forstår seg selv og sin egen situasjon, både under og etter soning.

OPPGAVENS STRUKTUR

Etter dette innledende kapittelet, følger kapittel 2 som er et metodekapittel. Her inngår en beskrivelse av feltarbeidet, samt diskusjoner av ulike fordeler og ulemper ved de metodiske valgene jeg tok underveis. I metodekapittelet reflekterer jeg også over min rolle som "forsker" i felt, samt redegjør for sentrale forskningsetiske prinsipper.

I kapittel 3, "*Jeg er jo egentlig ikke kriminell*", introduserer jeg syv av informantene fra feltarbeidet og bruker antropologisk teori om moralitet for å vise hvordan de forholder seg til de handlingene de har sonet for. Til tross for svært ulike dommer og personlige historier, så har de til felles at de *egentlig* ikke er kriminelle, og finner ulike måter å distansere seg fra egne kriminelle handlinger.

I kapittel 4, "*Systemet ødelegger for meg*", bruker jeg narrativ analyse for å forstå hvordan det som ser ut til å være reelle muligheter på den ene siden og subjektive oppfatninger på den annen side påvirker opplevelsen av "tilbakeføring" for de straffedømte. En narrativ analyse er ikke opptatt av å avdekke sannheten", men har som mål å undersøke hvordan mennesker fremstiller seg selv og sin livsverden. I forlengelsen av dette viser den også hvordan mennesker oppfatter sine muligheter og begrensninger.

Utgangspunktet for den narrative analysen er således fortellinger, og den har som forutsetning at virkeligheten blir sosialt konstruert gjennom språket.

I kapittel 5, "*Snart fri – gryende optimisme*", beskriver jeg hvordan det bygges opp et slags moralsk fellesskap på en overgangsbolig i Oslo. Til tross for at klaging på systemet kjennetegner mye av soningen, så er perioden før løslatelse ofte preget av optimisme og forventning til livet utenfor. Tilbakeføringsarbeidet på overgangsboligen bygger på prinsipper om "normalitet" og hverdagsrutiner, og overgangsboligens mål er at overgangen fra fengsel til frihet skal bli så enkel som mulig.

I kapittel 6, "*Løslatelse er ikke bare bare*", viser jeg noen av utfordringene som kommer til overflaten en stund etter løslatelse. Ved hjelp av nettverksteori og teori om sosial kapital, redegjør jeg for utfordringer i forhold til manglende nettverk og ødelagte familierelasjoner. Jeg undersøker også utfordringer knyttet til sosial og hverdagslig mestring ved bruk av teorier om soningskader, og avslutningsvis viser jeg hvordan gjeld og økonomiske problemer påvirker livet etter endt soning.

Kapittel 7 oppsummerer funnene, og jeg kommer med noen avsluttende refleksjoner jeg har gjort meg etter feltarbeidet.

KAPITTEL 2: METODE

Denne masteroppgaven bygger på et 5 og ½ måneder langt feltarbeid i Oslo blant straffedømte på siste del av soningsløpet og nylig løslatte. I dette kapitlet redegjør jeg for hvordan feltarbeidet ble gjennomført og diskuterer ulike fordeler og ulemper ved de metodiske valgene jeg tok underveis. En kort beskrivelse av virksomheten i Røde Kors Nettverk etter soning er også inkludert, ettersom det er her jeg tilbrakte mesteparten av tiden og fikk kontaktflaten mot det som skulle bli mine informanter. Jeg vil også reflektere over hvordan min rolle som forsker kan ha påvirket datainnsamlingen, og redegjøre for de sentrale forskningsetiske prinsippene jeg har fulgt under feltarbeidet. Hvilke metoder man velger, legger føringer for hva slags data man får og om disse dataene faktisk sier noe om det man skal studere. Det er derfor viktig å reflektere over og være tydelig på fremgangsmåten.

Deler av dette kapitlet bygger på eget tidligere arbeid; innlevert prosjektskisse høsten 2014 og feltrapport våren 2015, da jeg har brukt disse aktivt som arbeidsverktøy.

BESKRIVELSE AV FELTARBEIDET

Feltarbeidet ble gjennomført i perioden 6. januar til 23. juni 2015 i Oslo. Jeg hadde på forhånd kontaktet Røde Kors Nettverk etter Soning (heretter kalt NES), hvis primære virksomhetsområde er å hjelpe løslatte til et liv uten rus og kriminalitet etter endt soning. Virksomheten er rettet mot fritidsaktiviteter og nettverksbygging, og driver således ikke med arbeidsformidling eller hjelp til å finne bolig eller lignende. Det er imidlertid opprettet en "gjeldsgruppe" i NES som skal hjelpe deltakere til selv å få orden på økonomien, da gjeld er blant de største utfordringene for mange som kommer ut av fengsel. NES baserer seg hovedsakelig på en slags "fadderordning", altså en kobling mellom en løslatt, som kalles deltaker, og en frivillig. Det er et krav til den frivillige at man ikke er

straffedømt og har rusproblemer, og koordinatorene i NES jobber målrettet mot å finne koblinger som "passer sammen". Derfor intervjues alle potensielle deltakere blant annet om bakgrunn, motivasjon og fritidsinteresser, slik at man kan få en kobling som man har noe til felles med, og hvor koordinatorene i NES føler at det kan oppstå en god kjemi. Målet er at deltaker og frivillig skal finne på sosiale aktiviteter sammen noen ganger i måneden og på den måten hjelpe deltakeren inn på arenaer som kanskje er vanskelig å oppsøke på egen hånd. Koblingen opprettes så tidlig som mulig, gjerne allerede før løslatelse ved at den frivillige kan besøke den straffedømte i siste del av soningsløpet i fengselet eller overgangsboligen. NES har et eget møtested, Nettverkshuset, som ligger på Rosenhoff i Oslo. Ved siden av kontorene til de 5 fast ansatte og noen møterom er det to store oppholdsrom og kjøkken som brukes blant annet til faste tirsdagsmiddager (kl 17-20) og torsdagslunsjer (kl 11-13) for deltakere og frivillige. I tillegg arrangeres også diverse utflukter, båtturer, fritidsaktiviteter (eksempelvis klatregruppe, skigruppe, sykkelgruppe, fotballgruppe, foreldre- og barn-gruppe) og kurs. Alle aktiviteter i regi av NES er rusfrie. Man er også velkommen til å stikke innom og slå av en prat i kontortiden (mandag til fredag 8-16) utenom de oppsatte aktivitetene, noe flere av de "faste" deltakerne stadig gjorde.

Etter å ha vært i et møte med lederen i NES og forklart om studien min, fikk jeg lov til å ha Nettverkshuset som et utgangspunkt for å komme i kontakt med miljøet og informanter. Etter et par uker med deltakelse på de faste fellesmåltidene i januar 2015, begynte jeg å komme fast hver dag i kontortiden og fikk en egen kontor plass, og Nettverkshuset ble min daglige base helt frem til slutten av april. Etter hvert hadde jeg knyttet så mange kontakter at jeg også fikk tilgang til flere av soningsanstaltene som har innsatte på siste del av soningsløpet, blant annet noen av overgangsboligene sentralt i Oslo og en egen avdeling for tidligere rusmisbrukere i et fengsel i Oslo. Jeg fortsatte å komme på Nettverkshuset i mai og juni, blant annet for å gjennomføre noen intervjuer, delta på fellesmåltidene og noen spesielle arrangementer, men i denne perioden var jeg også mye på noen av overgangsboligene og gjennomførte en del av

intervjuene andre steder.

I løpet av min tid på Nettverkshuset tok jeg diverse arbeidsoppgaver som kunne sette meg i kontakt med flest mulig informanter og gi meg så mye kunnskap som mulig om deres situasjon. Jeg var med å arrangere et servicetorg med informasjonsarbeid for snart løslatte på et fengsel og hadde "egne klienter" i NES sin gjeldsgruppe. For øvrig deltok jeg på en temakveld i "Restorative Justice"¹ hos Konfliktrådet, holdt foredrag om NES sitt nettverksarbeid på Oslo Friomsorgskontor, og tok et grunnkurs i økonomisk rådgivning i regi av Fylkesmannen, noe som var naturlig i forhold til at jeg skulle hjelpe straffedømte med gjeldsproblematikk. Videre fullførte jeg et 2 dagers kurs som er spesiallaget for de som skal være frivillige i NES hvor nettopp dette med utfordringer for løslatte er en stor del. Jeg tok også initiativ til og arrangerte et konsept i løpet av våren som jeg kalte "Turist i egen by" hvor deltakere og frivillige ble med på diverse utflukter, museer og arrangementer. Det var viktig for meg å kunne observere og samhandle med informantene i flere ulike sosiale settinger. På denne måten, fikk jeg altså en stor kontaktflate med feltet via Nettverkshuset og deres samarbeidspartnere, og jeg var således i kontakt med mange informanter; både ansatte, innsatte, løslatte og frivillige.

REKRUTTERING AV INFORMANTER

Da studien skulle handle om straffedømtes opplevelser av tilbakeføring, baserte jeg rekruttering av informantene på strategisk utvalg, som vil si at jeg valgte informanter ut fra det fellestrekk at de er straffedømte og er i siste del av soningsløpet eller nylig løslatt. Alle de løslatte informantene er, med ett unntak, løslatt innenfor siste år. Via NES kom jeg midt inn et miljø hvor disse informantene var rundt meg hele tiden, men den virkelige jobben er jo å få tilgang til og tillit hos den enkelte informant. Dette var avgjørende for å få historiene deres og innblikk i deres liv, og det var i noen tilfeller krevende. Enkelte ville ikke prate med meg når jeg fortalte hvem jeg var, men jeg følte jeg fikk god kontakt med de fleste jeg møtte og at de fleste var mer enn villig til å

¹ <http://www.konfliktraadet.no/gjenopprettende-prosesser-i-mekling.311342.no.html>

dele sine historier med meg. Jeg kommer tilbake til bemerkninger i forhold til eventuelle svakheter ved utplukket lenger ned i teksten. Øvrig rekruttering av informanter foregikk ved snøballmetoden, som innebærer at man blir introdusert til og kjent med nye informanter via allerede opprettede kontakter. Andre informanter enn de straffedømte er ansatte i noen av soningsanstaltene og ansatte og frivillige som jobber tett mot deltakerne i NES. Jeg opplevde at disse informantene, nettopp ved å ha jobbet lenge med tilbakeføringsproblematikk, tilførte studien ytterligere innsikt i aspekter som de straffedømte selv ikke (alltid) fortalte om.

SKJEVHETER VED UTVALG

En kvalitativ studie som dette har ikke generalisering som mål, men jeg vil likevel bemerke noen potensielle skjevheter i forhold til utvalget av informanter. Langt de fleste som soner i norske fengsler er dømt for kriminalitet i forbindelse med rusmisbruk, og de fleste har flere små dommer og oppsamlingsdommer for mindre narkotika- og vinningslovbrudd. På Nettverkshuset var de fleste deltakerne i denne kategorien, men av de mennene som takket ja til intervju var de fleste ikke i denne gruppen. De fleste av de mennene jeg intervjuet hadde lengre dommer og var ikke rusmisbrukere. Det er store forskjeller på hvordan løslatelse og tilbakeføring oppleves for en rusmisbruker, som veldig ofte har vært inn og ut av fengsler og rusinstitusjoner, og for en som ikke har rusproblematikk, og de har naturlig nok helt ulike behov for oppfølging ved løslatelse. Videre merket jeg meg at det var få av ikke-etniske nordmenn blant deltakerne på Nettverkshuset og det gjenspeiles også i min studie da jeg kom i kontakt med bare noen veldig få som var første- eller andregenerasjons innvandrere. Når det gjelder kvinner, så var de også nesten fraværende på Nettverkshuset, men det kan selvfølgelig ha sammenheng med at det er langt færre kvinner enn menn som soner i norske fengsler. Jeg intervjuet imidlertid fem kvinner og av de hadde fire rusproblematikk. Sammensetningen av type informanter i denne studien er derfor ikke representativ for den totale fangepopulasjonen, og jeg kan heller ikke hevde at jeg ville fått de samme observasjonene og samtalene med andre informanter hvis jeg for eksempel

hadde gjort studien på nytt. En annen forsker ville kanskje også vektlagt andre ting enn det jeg la merke til og etter hvert syntes var interessant. Det er altså tilfeldigheter at jeg har kommet over akkurat disse informantene. Imidlertid vil jeg hevde at denne studien – med alle de observasjonene og historiene jeg bygger på - belyser noen viktige aspekter ved tilbakeføringsprosessene og hvordan domfelte opplever egen situasjon i denne overgangsfasen.

DATAINNSAMLING

I løpet av feltarbeidet, gjennomførte jeg ustrukturerte intervjuer, uformelle samtaler og deltagende observasjon. De ulike metodene har både styrker og svakheter, og i det følgende deler jeg disse inn i hvert sitt punkt slik at jeg kan diskutere de hver for seg, selv om de noen ganger overlapper.

INTERVJUER

Ved gjennomføringen av intervjuene, hadde jeg alltid Raymond Madden's "Being Ethnographic" (2010) i tankene når det gjaldt spørsmålsformuleringe. "A good ethnographic interview will give the ethnographer insight into how a participant sees the world in analytical, typological, and relational ways, and such information helps to create an insight into the participant's world-view (*Weltanschauung*)." (Madden, 2010, s. 73) Jeg har gjennomført totalt 22 intervjuer til denne oppgaven som kan oppsummeres slik:

- Fem straffedømte kvinner, hvorav fire hadde rusproblematikk og én av disse igjen hadde tung psykiatri-problematikk. Én av kvinnene hadde verken rus- eller psykiatriproblematikk. Den uten rus- eller psykiatriproblematikk var løslatt innenfor siste 6 måneder. De fire med rusproblematikk satt inne på siste halvår; tre av dem på rusmestringsenhet og én på overgangsbolig.
- 13 straffedømte menn, hvorav fem med rusproblematikk (tre løslatte og to på overgangsbolig) og åtte uten rusproblematikk, men én av disse med tung psykiatriproblematikk (fem løslatte og tre på overgangsbolig).
- To kvinner og én mann som jobber daglig med tilbakeføring via sitt arbeid i NES; alle tre med bakgrunn som fengselsbetjenter.

- Én kvinnelig fengselsbetjent på en overgangsbolig med særskilt fokus på tilbakeføring.

Jeg gjør oppmerksom på at de jeg intervjuet utgjør kun en del av "informantkorpset" mitt. Mye av oppgaven bygger på data fra uformelle samtaler og deltagende observasjon med informanter som ikke (bare) er i intervju-gruppen. Aldersspennet i intervjuene er stort. Den yngste jeg intervjuet var en jente på 20 år og den eldste var en mann på 63 år. De jeg har intervjuet har hatt et vidt spenn i dommer, herunder pedofili, overlagt drap, mafiavirksomhet, narkotikasmugling, omfattende økonomisk kriminalitet og mindre narkotika- og vinningskriminalitet.

Intervjuene av de som var på siste del av soningsløpet ble naturlig nok foretatt i anstaltene; noen på den enkeltes rom/celle for de som følte for det, mens andre igjen ble gjort på tilgjengelige møterom når det var greit for den innsatte. For de som allerede var løslatt, ble intervjuene foretatt enten på Nettverkshuset etter forespørsel fra intervjuobjektene, et par på restaurant, noen hjemme hos de løslatte og ett intervju på den løslattes arbeidsplass da det passet best for den aktuelle informanten. De som ville la seg intervjuet fikk bestemme selv hvor dette skulle foregå da jeg følte at det ville bidra til at de skulle føle seg trygge under intervjusituasjonen. Med unntak av to intervjuer ble alle tatt opp på opptaksfunksjonen på mobilen.

I antropologisk feltarbeid inngår ikke typisk "strukturerte intervjuer" hvor man har en liste over like spørsmål som skal stilles til alle intervjuobjektene. Antropologisk metode er såkalt induktiv, som betyr at man følger empirien dit den vil. Jeg hadde derfor ikke en veldig definert "intervjuguide" på forhånd, men hadde tenkt ut en del temaer og spørsmål som var relevante for studien. "Fleksibilitet er viktig for å knytte spørsmålene til den enkelte informantens forutsetninger. Det er også viktig at intervjueren er åpen for at informanten kan ta opp temaer som ikke var planlagt i forkant." (Thagaard, 1998, s 89). Imidlertid kan det være et problem dersom den du intervjuer slett ikke snakker om ting som er i nærheten av "relevant" for akkurat den studien du gjennomfører. Jeg

opplevde at noen av intervjuene var krevende på den måten, fordi vi kom aldri til, eller i hvert fall ikke gjennom alle, de temaene og områdene jeg søkte belyst, og jeg mistenker at det i disse tilfellene skyldes alvorlige konsentrasjonsvansker som følge av langvarig rusproblematikk. Jeg kunne nevnt flere eksempler, men det at man ender opp med å fortelle at man er mer glad i katter enn i hunder og at datteren (som også er rusmisbruker) selvfølgelig måtte skaffe seg hund, som svar på hvilke utdanningstilbud man har fått i fengselet, er bare for å vise hvor langt avgårde det noen ganger bar. Jeg begynte etter hvert å se tidlig hvilken form intervjuene skulle få, og valgte i noen tilfeller å korte ned tiden jeg brukte når jeg skjønnte at det ble i denne retningen. Så selv om man skal være åpen for at informantene forteller om ting som ikke var planlagt, så må man noen ganger trekke en grense og det var vanskelig. Til tross for at det virker som "meningsløse" svar der og da, er imidlertid dette også en form for data som jeg igjen bruker for å underbygge deler av min analyse. Foruten noen intervjuer som dette, gikk langt de fleste veldig greit. I intervjusituasjonen fulgte jeg opp med oppfølgings spørsmål der det falt seg naturlig og ba de ofte om å utdype og gi eksempler på konkrete hendelser i forhold til det de fortalte. Før feltarbeidet startet hadde jeg planer om å også gjennomføre noen livshistorie-intervjuer. Det skulle imidlertid vise seg at flere av intervjukandidatene velvillig og uoppfordret ga meg "livshistorien" sin og da følte jeg etter hvert at å sette av tid til ytterligere livshistorie-intervjuer var unødvendig.

Det var flere utfordringer med intervjuer som metode. Noe gjaldt selve den praktiske organiseringen, som det å finne og kontakte alle intervjukandidatene, dernest utfordringer i forhold til planlegging og oppmøte. Forsinkelser og avbud i siste lita er verdifull tid tapt, men det er uansett innholdet i intervjuene som må vurderes. Man må alltid reflektere litt over hvem som takker ja til å bli intervjuet og hvorfor. For eksempel kan det tenkes at de som takker ja til intervju er nettopp de som føler at de "har en del å klage på", mens de som er fornøyde – eller i hvert fall ikke direkte misfornøyde – takker nei. Ellers kan det være, og jeg opplevde i hvert fall ett intervju hvor intervjuobjektet bekreftet at det var tilfelle, at eneste grunnen til at han takket ja, var at da fikk han "fri" noen timer fra jobben i fengselet. Det kan altså være helt andre grunner til at folk stiller opp på

intervju enn at de er genuint interessert i å bidra til den aktuelle studien. Dette er ikke så lett å avdekke, men man må i hvert fall ha i bakhodet at også intervjuobjektet kan ha en agenda som er motivert av flere faktorer. Det betyr imidlertid ikke at de ikke kan gi nyttig informasjon.

Under flere av intervjuene opplevde jeg at intervjuobjektene hadde litt "påatt optimisme"-holdning. De ga inntrykk av at de ikke slet med problemer og ville ikke fremstå overfor meg som tafatte eller "tapere", men så, etter opptaket, kom ofte historier om ensomhet som følge av manglende kontakt med familie og venner og ting de ikke mestrer så godt. På den måten kan intervjusituasjonen, og især det at jeg tok opp intervjuene, ha ført til at ting de fortalte ikke var helt "sant". Jeg skriver "sant" i gåsetegn, vel vitende om at sannhet er subjektivt og mangefasettert, men inntrykket jeg satt igjen med er at flere "pyntet" litt ekstra på virkeligheten når jeg hadde opptaksfunksjonen på, og så kom det ofte en litt annen versjon når vi snakket etterpå. Så der jeg føler jeg har fått mest "riktig" informasjon er egentlig alle de uformelle samtaler etter intervjuene og i andre settinger, hvor man egentlig bare prater om løst og fast. I disse uformelle samtaler ble mye av det jeg faktisk observerte også beskrevet, som for eksempel problemer i forhold til sosial tilpasning, vanskeligheter med å møte nye folk og opprette nettverk, få jobb og få orden på økonomi for å nevne noen. I noen intervjuer følte jeg også at jeg måtte trå til som terapeut eller trå veldig varsomt når jeg stilte spørsmål. Dette kan ha ført til at jeg ikke kom nok under huden på informanten.

I tillegg til intervjuene, danner mange uformelle samtaler med og observasjoner av domfelte og løslatte i ulike settinger hovedgrunnlaget for masteroppgaven.

UFORMELLE SAMTALER

Det er umulig for meg å tallfeste alle de uformelle samtaler jeg hadde med innsatte, løslatte, ansatte og frivillige, men det var opptil flere samtaler daglig som ga kunnskap om ting som ikke så tydelig kom frem i intervjusituasjoner, som jeg redegjorde for over. Utgangspunktet mitt var å få innsikt i hvordan

straffedømte opplever tilbakeføring, så jeg peilet ofte samtaleene over på ting som er relatert til dette der det følte passende. Temaene som da "dukke" opp var egne erfaringer med ulike saksbehandlere og fengselsbetjenter, hvordan de opplevde egen soning og løslatelse, hva de gjorde mens de satt inne i forhold til sysselsetting og "fritidssystemer", hvordan de oppfattet de mulighetene - eller mangel på sådanne - under soning, hvordan "systemet" ikke er tilrettelagt for tilbakeføring og hvilke årsaker de mente dette har, for å nevne noen.

Jeg valgte å ikke notere i disse situasjonene fordi det falt seg ikke naturlig for meg, og jeg føler at notatskriving hindrer "naturlige" samtaler og samhandling. "Yet there is always the need to take notes, although not necessarily in the middle of the action, just as soon as possible before the memory filters and fades." (Okely, 2012, s 78). Derfor noterte jeg setninger og stikkord på mac`n så snart jeg kom på plassen min eller satt på toget hjem. Disse stikkordene, sammen med en hel haug med post-it lapper som jeg hadde notert noen viktige sitater og hendelser på (i skjul på do), ble bakgrunnen for mine etter hvert utfyllende notater. I ettertid angret jeg på at jeg ikke hadde skrevet litt mer utfyllende stikkord også, da jeg oppdaget at det ikke alltid var så lett å tolke hva jeg selv hadde skrevet. Heldigvis var mange av de informantene jeg omgikk de samme, så jeg spurte flere av dem senere om ting jeg var usikker på om de faktisk hadde sagt eller ment. Slik fikk jeg litt avklaring på enkelte ting, men noen av notatene måtte jeg jo også slette og kaste når de ikke "hang på greip". En av ulempene ved å ikke notere underveis er at man kan, og mest sannsynlig vil, glemme vesentlige innspill og vinklinger.

DELTAGENDE OBSERVASJON

Hovedmetoden i antropologisk feltarbeid er deltagende observasjon hvor man i en lengre periode deltar i og observerer sosial samhandling blant de menneskene man skal studere. "Et overordnet formål med deltagende observasjon er å kunne beskrive hva folk sier og *gjør* i sammenhenger som ikke er strukturert av forskeren." (Fangen, 2004, s 12). Som metode er deltakende observasjon særlig egnet til å fange det usagte; det er ofte forskjell på hva folk sier at de gjør og hva de faktisk gjør. "Denne innsikten er årsaken til

antropologers velbegrunnede skepsis mot å basere seg for mye på rene gjengivelser av hva informanter sier at de gjør". (Hoëm, 2001, s 56). Det var mange arenaer hvor jeg brukte deltagende observasjon. Især fikk jeg mye samhandlingsinformasjon på fellesmiddagene og lunsjene på Nettverkshuset og ikke minst på utfluktene i Turist i egen by. Det samme gjaldt alle mine besøk på en overgangsbolig hvor jeg både deltok i fellesmiddager og diverse "fritidssysler" (biljard, henge i korridorene og sitte rundt i sittegruppene og prate) og de øvrige soningsanstaltene. Jeg fikk også være flue på veggen på mange av intervjuene mellom koordinatorene på Nettverkshuset og mulige deltakere. Ettersom jeg gjorde noen av intervjuene hjemme hos noen av de løslatte, fikk jeg ved flere anledninger tilbud om å bli igjen for å spise eller bare prate. Da opplevde jeg at jeg fikk se sider av livene deres som jeg ellers ikke ville fått innblikk i. I noen av disse situasjonene møtte jeg både familie, kjærester og kamerater, så da brukte jeg jo anledningene til også å prate med disse der det følte naturlig og velkommen. Jeg hjalp også noen av deltakerne på Nettverk etter soning med utfylling av skjemaer til NAV, jobbsøk på nettet, utarbeidelse av CV og generell rydding i papirer. Dette ga meg mye innsikt i en del av utfordringene de står overfor. Jeg hadde håpet at jeg kanskje kunne fått vært med på noen besøk på offentlige kontorer, som for eksempel NAV eller Skatteetaten, noen kreditorer eller kanskje til og med jobbintervju med noen, men det fikk jeg dessverre ikke til. Jeg tenker at det kanskje hadde gitt meg litt innblikk i hvordan løslatte blir møtt av ulike aktører og ikke bare hva de selv forteller om dette, men på den annen side så ville nok min tilstedeværelse kanskje påvirket disse møtene. Det var en som skulle på et jobbintervju, men som ombestemte seg og ikke ville ha meg med likevel. Når det gjelder kommunikasjon med offentlige etater som for eksempel NAV og Skatteetaten, og kreditorer, så foregår det meste i dag via innsending av skjemaer og forespørsler på data.

POSIJONERING

Det jeg beskriver i masteroppgaven er ikke en objektiv sannhet, men tolkninger av deler av virkeligheten. Ikke bare tolker informantene sin situasjon utfra sine erfaringer og sin livsverden, men jeg tolker dette videre i neste rekke basert på

mine erfaringer og min livsverden. Derfor er det særdeles viktig at jeg reflekterer over hvordan jeg kan ha påvirket forskningen. "En utfordring ved metoder hvor mennesker studeres, er å reflektere over hvordan forskeren kan ha betydning for de data vi får." (Thagaard, 1998, s 103). Det er ikke til å komme forbi at siden jeg er mitt eget "forskningsinstrument", så var all data jeg fikk selvfølgelig preget av hvem jeg er og hvilke relasjoner jeg skapte med informantene. Jeg er en norsk kvinne, midt i 30-årene, som er oppvokst i Oslo sentrum. Jeg kommer fra en såkalt økonomisk privilegert familie, har aldri vært i konflikt med loven og fullfører med denne studien en høyere grads utdanning. I forkant av feltarbeidet var jeg derfor redd for å bli oppfattet som "for straight", "flink pike" eller i verste fall "hoven". Imidlertid har jeg også vært tett på både rus og kriminalitet via to personer i min aller nærmeste familie, og har etter hvert bygget opp en ganske tolerant tilnærming til disse temaene. Dette bidro til å bygge bro, og jeg følte som oftest at jeg fikk veldig god kjemi med informantene. Da jeg gjorde feltarbeidet var jeg gravid, men det var såpass tidlig i svangerskapet at det ikke var synlig. Det er vanskelig for meg å avgjøre i hvilken grad det påvirket feltarbeidet at jeg er en kvinne og om graviditeten, for de som visste det, spilte noen rolle i forhold til hva slags data jeg fikk. Noen refleksjoner om mitt forhold til (enkelte av) informantene er likevel på sin plass.

Underveis i feltarbeidet var det særlig en "fast" gjeng som hang mye på Nettverkshuset, og det ble etter hvert litt utfordrende å prøve å beholde en "faglig" distanse. Jeg tror noen av dem etter hvert begynte å oppfatte meg litt som en venninne, og jeg oppfattet at to av dem nok ble litt for "interessert" i meg. De begynte å kontakte meg på sms og telefonsamtaler "uten grunn" og noen av tekstmeldingene fra en av dem ble litt for "slibrige" for meg. Jeg synes også det noen ganger oppstod berøring som jeg ikke var komfortabel med, og jeg måtte til slutt gjøre det veldig klart at jeg ikke var interessert tilbake. Han ene trakk seg da helt bort fra meg og sendte ikke en eneste melding etterpå, og snakket heller ikke noe særlig med meg igjen på tirsdagsmiddagene eller når han stadig var innom Nettverkshuset. Han andre tok "avvisningen" pent, men ble også litt mer distansert i etterkant. Dette var noe av det jeg synes var mest ubehagelig i feltarbeidet, fordi jeg var gravid og veldig tydelig på at jeg var i et etablert

forhold, men likevel opplevde jeg at noen ikke forstod grensene før jeg måtte ta det opp direkte. Når det gjelder hjemmebesøkene og besøkene på de ulike soningsanstaltene, så forløp disse problemfritt og var veldig hyggelige. Men deltagende observasjon er en krevende øvelse. Man skal hele tiden være årvåken, passe på at man trår varsomt samtidig som man skal bli godt kjent med folk og være sosial, og ikke minst være et medmenneske for noen som man ikke har kjent mer enn bare noen uker eller måneder. Mange av de menneskene man observerer og prater med gir jo så mye av sine liv, og det er noen ganger veldig vanskelig å trekke grensene for hvor personlig man skal bli tilbake.

Feltet er preget av at det er flere menn enn kvinner og således kan språket og væremåten til mange kanskje kalles litt "småsjåvinistisk". Men oftest var dette litt på overflaten og gjerne sagt med litt glimt i øyet, slik at jeg oppfattet ikke dette som ubehagelig eller at det påvirket studien min i nevneverdig grad. Faktisk opplevde jeg heller dette som litt humoristisk, men det kan jo også være fordi jeg er en type som ikke så lett lar seg vippe av pinnen. Jeg valgte å parere med tilsvarende vitser og anekdoter, og det virket som om det slo godt an. Man kunne alltid ha diskutert hvorvidt denne type humor kanskje kamuflerer egentlige holdninger til kvinner blant en del av disse mennene, men det får bli opp til andre. Jeg tror det hadde vært mer relevant å diskutere kjønnsrelasjoner dersom jeg skulle studert for eksempel i en kultur hvor kjønnsforskjeller og kjønnsseparasjon oppleves og uttrykkes sterkere. Det hadde derfor bare blitt spekulasjoner fra min side å si noe om hvordan dette kan ha påvirket feltarbeidet. Det *kan* tenkes at kvinner lettere åpner seg for andre kvinner, men på den annen side opplevde jeg at mennene ofte åpnet seg og viste noen "mykere" sider når vi snakket alene sammen eller i mindre grupper.

FORSKNINGSETIKK

Når man studerer mennesker og sosialt liv er det mange forskningsetiske hensyn man må ta, og man må utøve ekstra aktsomhet ved studier av sårbare grupper. Domfelte kan regnes som en ekstra sårbar gruppe, og ved forskning som innebærer sensitive forskningssubjekter, stilles det større krav til etisk vern.

Prinsippet "Do no harm" er det første punktet på American Anthropological Association (AAA) sine etiske retningslinjer, og innebærer at man må forsikre seg om at forskningen ikke kan skade deltakerne.

Among the most serious harms that anthropologists should seek to avoid are harm to dignity, and to bodily and material well-being, especially when research is conducted among vulnerable populations.

Anthropologists should not only avoid causing direct and immediate harm but also should weigh carefully the potential consequences and inadvertent impacts of their work. (American Anthropological Association Ethics Statement 2012, s 1)

De som var tilstede på de ulike stedene jeg gjorde forskningen kunne ikke bare velge meg bort. Jeg var tilstede og stilte spørsmål og observerte, og således kan min tilstedeværelse alene for noen føles som et overtramp. I kraft av å være forsker oppstår det en også asymmetrisk maktrelasjon i forhold til mine informanter, så for meg ble det viktig å "trå varsomt" og hele tiden prøve å ivareta mine informanter og andre som var tilstede på best mulig måte. I det følgende redegjør jeg for noen av de andre sentrale prinsippene jeg fulgte ved gjennomføringen av feltarbeidet.

IIFORMERT SAMTYKKE, KONFIDENSIALITET OG ANONYMISERING

En av de sentrale etiske prinsippene er å be om informert samtykke. "Informert samtykke innebærer å informere dem du skal studere, om prosjektets formål og helst om mulige fordeler eller ulemper med å være med i forskningsprosjektet." (Fangen, 2004, s 191). Informert samtykke ble innhentet hos alle jeg intervjuet. Jeg hadde med et informasjonsskriv hvor jeg kort gjorde rede for at jeg er masterstudent ved Universitetet i Oslo og hva studien min skulle handle om. I skrivet opplyste jeg hvordan intervjuet skulle foretas, herunder om opptak og notatskriving, at deltakelse er frivillig og at man kunne trekke seg når som helst uten at det ville få konsekvenser. Da kunne man også velge om informasjon som de hadde gitt skulle slettes. Videre informerte jeg i skrivet om at opplysninger

gitt i intervjuet vil bli behandlet konfidensielt og at jeg ville anonymisere alle kilder i masteroppgaven. Alle som ble intervjuet skrev under på dette arket. "Konfidensialitet i forskningen vil si at du ikke skal offentliggjøre data som kan avsløre den personlige identiteten til dem du skriver om." (Fangen, 2004, s 196). For å unngå dette, kan man for eksempel gi andre navn på informanter eller steder. Allerede ved transkribering av intervjuer og i notater, byttet jeg navn, alder og lengde på dom hos informantene, samt at jeg byttet navn på anstaltene. Jeg har også, for å unngå at noen av informantene skal bli kjent igjen, slått sammen to eller flere informanter til én karakter der det var hensiktsmessig. Det eneste stedet jeg har gjengitt ved navn er NES/Nettverkshuset da dette var min inngangsport til feltet og her er det såpass stor sirkulasjon av mennesker at ingen vil kjenne igjen noen informanter etter at jeg har endret på navn, alder, dom og slått sammen informanter. Alle opptak av intervjuer ble overført til PC som er låst med personlig passord så fort det lot seg gjøre. Det er også her alt det skriftlige materialet, som for eksempel feltnotatene, er lagret. Unntaket er et ark med "koder" på informanter og steder som jeg har oppbevart i en konvolutt i en perm hjemme.

ÅPENHET OM MIN ROLLE I FELTEN

Når det gjelder åpenhet om min rolle som student i andre situasjoner enn ved intervjuer, så var det litt mer utfordrende. Jeg passet alltid på å introdusere meg selv og feltarbeidet mitt til de jeg hilste direkte på, men jeg kan ikke garantere at alle som var tilstede i alle sammenhenger har fått det med seg. Og til tross for at flere har sett meg både på Nettverkshuset og i de ulike soningsanstaltene flere ganger, kan jeg ikke garantere at de egentlig forsto eller fikk med seg hvorfor jeg var der. Jeg la blant annet merke til at noen trodde jeg jobbet for NES, selv om jeg flere ganger gjorde det klart for disse at jeg ikke var ansatt eller frivillig der, men var der for å gjøre undersøkelser til studien min. Så jeg gjorde det jeg kunne i hver eneste sammenheng for å avklare min rolle og samtidig prøvde jeg å være til minst mulig forstyrrelse for de som ikke kunne velge at jeg var der. Jeg føler således at jeg ivaretok de etiske prinsippene så langt det lot seg gjøre og innenfor rimelighetens rammer.

KAPITTEL 3: JEG ER JO EGENTLIG IKKE KRIMINELL

I dette kapittelet introduserer jeg syv av informantene fra feltarbeidet og viser hvordan de forholder seg til de handlingene de har sonet for. Til tross for svært ulike dommer og personlige historier, så er det noen fellestrekk når det gjelder hvordan de opplever akkurat dette. Ved bruk av antropologiske teorier om moralitet vil jeg prøve å analysere hvordan de oppfatter seg selv og sine handlinger.

MORAL OG ANTROPOLOGI

Moralitet har vært diskutert filosofisk i over 2000 år, men gjerne på et abstrakt nivå, altså uten at man har tatt særlig høyde for menneskers levde liv. (Zigon, 2008, s. 1). De antropologiske debattene om moralitet går langs mange dimensjoner, og dreier seg blant annet om hvordan man kan definere moralitet, hvorvidt man kan studere moralitet i ulike samfunn, og ikke minst hvordan man metodologisk studerer moralitet som fenomen.

I introduksjonen til boken "The Ethnography of Moralities" (1997), gir Signe Howell en kort faghistorisk oppsummering av hvordan antropologi har forholdt seg til moralitet. Hun viser at selv om flere antropologer har studert sfærer som berører moralitet implisitt, for eksempel studier av religion, er det kun unntaksvis gjort antropologiske studier rettet mot moralitet direkte. (Howell, 1997, s. 6). Kanskje fordi det er et "understudert" felt i antropologien², etterlyser hun også en brukbar definisjon; "From an anthropological point of view, there are few useful definitions of morals, morality or ethics." (Howell, 1997, s 2). Definisjoner er imidlertid ikke alltid nødvendig for at "vanlige folk" skal ha en nokså god formening om hva som i eget samfunn oppfattes som moralsk rett og galt. "Nevertheless, that humans everywhere are cognitively and emotionally predisposed towards moral sensibility is the underlying argument of this book. This, of course, is just a starting point; it can tell us nothing about the content of

² Pr 1997 når boken er skrevet

any moral sensibility.” (Howell, 1997, s. 10). Jeg tolker Howell dithen at hun anser et ”innebygd moralsk kompass” som noe allmennmenneskelig, men at innholdet kan variere både mellom kulturer og mennesker innenfor samme kultur.

Et drøyt tiår senere, kommer Heintz (2009) med følgende definisjon:

”‘Morality’ (in English) designs a set of principles and judgements based on cultural concepts and beliefs by which humans determine whether given actions are right or wrong.” (Heinz, 2009, s 3). Hun viser videre hvordan diskusjoner om moralitet ofte havner i spenningsfeltet mellom filosofi på den ene siden og antropologi på den andre, og ytterpunktene i disse debattene er de ikke så ukjente motsetningene mellom universalisme og relativisme. Universalisme innebærer en oppfatning om at moralitet, til tross for kulturell ulikhet, er noe man kan vurdere utfra et universelt verdisyn, mens relativisme er en forståelse av at moralitet/rasjonalitet dypest sett er ulikt fra kultur til kultur, og dermed må forstås utfra en indre logikk (Heintz, 2009, s 5). Det store spørsmålet blir derfor hvorvidt man kan (og bør) sammenligne moralitet i ulike samfunn, altså om man sammenligner man likt med likt.

Innenfor rammene av denne studien er imidlertid ikke slik krysskulturell sammenligning verken mulig eller relevant på grunn av avgrensningen av feltet. I det videre skal jeg derfor kort redegjøre for noen teoretiske retninger, og metodologiske utfordringer i forhold til studier av moralitet. Hva regulerer adferd innad i et samfunn? Og hvordan kan man studere moralitet?

Didier Fassin (2012) diskuterer to ulike antropologiske tilnæringer til studier av moralitet, og trekker noen historiske linjer til de filosofiske retningene, deontologi (pliktetikk) og dydsetikk. Durkheims syn på moralitet ligger innenfor feltet pliktetikk, og hans ”moralske fakta” kan tenkes å være inspirert av filosofen Kants ”kategoriske imperativ”. For Durkheim handler moralitet om å følge normer og regler, ikke bare fordi man må, men også fordi man vil: ”In other words, morality is duty plus desire: we are not only obliged to do the good, we are also inclined to do it.” (Fassin, 2012, s 7). Den andre tilnærmingen er Foucault-

inspirert, og har Aristoteles' dydsetikk som filosofisk retning. Foucaults moralitet handler om individuell agens, altså hvordan individet jobber med seg selv og etiske problemstillinger. I pliktetikken dømmes altså en handling utfra hvilke regler og prinsipper aktøren handler med utgangspunkt i, og moralitet kan derfor sees på som et sett med regler og normer som forteller aktøren hva han bør eller ikke bør gjøre. I dydsetikken legger man vekt på aktørens karakter, og handling dømmes utfra aktørens verdisyn. "The former tend to see morality as exterior to individuals and imposed on them as a social superego: it is a given. The latter are inclined to analyze ethics as an inner state nourished by virtue and nourishing action: it is a process." (Fassin, 2012, s 7). Den deontologi-inspirerte tilnærmingen har ofte vært brukt for å analysere moralitet i såkalte "tradisjonelle" samfunn, men etter hvert har den andre tilnærmingen blitt mer og mer populær hos antropologene. Man kan også legge til konsekvensetikk, som vurderer handlinger utfra hvilke konsekvenser de får.

However, in "real world" situations that anthropologists examine, when they attempt to comprehend the moral arguments expressed by individuals to justify their actions or the ethical practices performed by them in the course of their everyday life, it is seldom possible to sort out the deontological, virtuous, and consequentialist threads. (Fassin, 2012, s 8).

Ved å vise til de ulike teoretiske retningene, peker Fassin altså på nettopp en del av de metodologiske utfordringene i forhold til studier av moralitet.

I boken "Morality – An Anthropological Perspective" (2008) argumenterer Jarrett Zigon for at antropologiske studier av moralitet bør starte med et skille mellom moral og etikk, og foreslår tre nivåer av moralitet; institusjonell moralitet (eks. Kirken eller Staten), moralitet som offentlig diskurs (eks. media og kunst) og en kroppsliggjort (individuell) moralitet. (Zigon, 2008, s 162-164). "This third kind of morality can be described as what Mauss called a kind of habitus, or unreflective and unreflexive dispositions of everyday social life attained over a lifetime of what Mauss (1973) called socially performed

techniques.” (Zigon, 2008, s 164). Han anser altså den kroppsliggjorte moraliteten som hverdagslig og noe vi ikke tenker på, men bare noe vi gjør uten å tenke oss om. Til tross for at han anser alle disse tre nivåene av moralitet som interessante innfallsvinkler, mener han at antropologiske studier kan gjøres best ved å utforske menneskers etiske og gjennomtenkte valg, og det er når mennesker må ta et steg til siden og faktisk tenke over hva som er moralsk riktig. ”This working on oneself in what I call the ethical moment is brought about by a moral breakdown or what Foucault called problematization.” (Zigon, 2008, s 165). I dette krysningspunktet vil alle de tre nivåene av moralitet, sammen med subjektive erfaringer og bevisst refleksjon påvirke resultatet.

For it is by studying ethics and the ethical moment that we can see the intersection of the various spheres of morality in the daily lives of individual persons, and also the multifarious ways in which human persons work on themselves not only to enact, but also to alter the moralities of their social worlds. (Zigon, 2008, s 165-166).

Zigons to første nivåer av moralitet, den institusjonelle og moralitet som offentlig diskurs, er normative og kan settes i sammenheng med Durkheims pliktetikkk. Det handler om regler og normer som det forventes at medlemmene i en gruppe skal eller bør følge. Heintz` definisjon (2009) følger altså denne linjen. Slik Zigon (2008) beskriver den kroppsliggjorte moraliteten, med referanse til Mauss` habitus, tolker jeg mer i retning av Howells (1997) innebygde moralske kompass, og vi er da over i dydsetikken og ser på verdigrunnlag og psykologisk karakter hos aktøren. Til slutt kan man også trekke en linje mellom Zigons ”ethical moment” og konsekvensetikkk; ved å stoppe opp og tenke gjennom etiske problemstillinger blir man nødt til også å vurdere hvorvidt en handling skal bli dømt utfra konsekvens. Som Fassin (2012) påpeker, så vil en antropolog som undersøker moralitet, ofte finne at disse ”moralske feltene” overlapper hverandre, og det kan være vanskelig å identifisere om handlinger bygger på plikt-, dyds- eller konsekvensetikkk.

DEN DRAPSDØMTE

"Amund" (57) møter jeg stadig på Nettverkshuset på tirsdagsmiddagene. Han har under et halvt år igjen å sone, og gode permisjonsvilkår gjør det mulig for han å komme hit nesten så ofte han vil. Det er egentlig tilfeldig at han er en av de første informantene jeg blir kjent med, fordi vi havnet bare på samme bord en av de første ukene jeg var der. Men vi kommer lett i prat, ler av de samme tøvete tingene og får raskt en god kjemi, så jeg slår alltid av en prat med han og setter meg ned sammen med han når han er der. Han sitter alltid på bord med en han kjenner fra den tiden de sonet i samme fengsel, og det er tydelig at de to har blitt venner på innsiden. "Amund" fikk en dom på 15 år for drapet på kona. Drapet snakker han aldri om, men forteller veldig ofte om livet både før og etter han ble fengslet. Han var i begynnelsen av 40-årene når dette skjedde, og frem mot "handlingen", som han kaller det, levde han det han selv kaller et høyst ordinært liv. Han var gift med sin kjæreste fra ungdommen og hadde 4 barn, bodde i et flott hus og drev sitt eget firma. Han var så godt som gjeldfri og livets ytre rammer, som han kaller det, var helt tipp-topp. Han legger ikke skjul på at han var vant til penger og at han er og alltid har vært opptatt av status-symboler. Fine biler. Fine møbler. Dyr kunst. Alt for å vise at man var vellykket overfor venner og familie. Etter hvert som jeg blir kjent med "Amund", kommer det frem at han egentlig har følt et enormt press for å holde fasaden. "Jeg jobbet meg i hjel og det var sånn jeg mista kona, venner og sosialt liv." Han snakker mye om hvordan forholdet til kona ble kjøligere og kjøligere fordi han jobbet så mye og legger ikke skjul på at det var sjalusi på gang, men forteller aldri mer om dette enn å si ting som "det var sjalusi i forholdet" og "hun var ikke glad i meg lenger". I løpet av våre mange samtaler, forteller han hvordan alt raknet da han ble fengslet. Huset ble solgt på tvangsauksjon og han ble dømt til å betale en stor erstatningssum. Familie og venner snudde han ryggen. Han sier også at han opplever seg urettferdig behandlet, og når jeg graver litt mer om dette, så sier han at han jo forstår at samfunnet må straffe, men "man er jo skyldig i noe og uskyldig i annet, og systemet har ikke alltid rett i hva man blir dømt for."

I dag er "Amund" kjæreste med en dame som han møtte via en kontaktannonse

som han la ut mens han satt inne. Han svarer unnvikende på spørsmål om hun vet hva han er dømt for, og jeg velger ikke å gå videre med flere spørsmål om det. Han sier de er veldig forskjellige personlighetsmessig og forteller at hun slett ikke er opptatt av estetikk som han selv, da hun "ikke har greie på stil på klær eller møbler eller sånne ting." Hun kommer fra det han kaller "ikke-penger". Han sier også at han ikke helt tenner på henne fordi hun ikke er noe "glansbilde" akkurat, men hun har hjulpet han og vært der for han i denne tiden. Hun hjelper han også økonomisk så han kan nedbetale straffegjeld til Statens Innkrevingsentral. Ikke for å utnytte henne, sier han, men hun er "grei å ha i hans situasjon". Han legger aldri skjul på overfor meg at han helst hadde ønsket seg en annen kjæreste, men han forstår det slik at det er begrenset utvalg for en som har sittet så lenge i fengsel. Når det gjelder barna har han kun kontakt med noen av dem; de andre vil ikke ha kontakt med han. Han forklarer at det er mange år i fengsel som er skyld i de brutte relasjonene.

På spørsmål om hvordan han har opplevd tiden i fengsel og forberedelser til løslatelse, forteller han at han har klart seg greit gjennom, men sier rett ut at han "ikke er som de andre der inne". Jeg spør hva han mener med dette utsagnet, hvorpå han svarer "jeg er jo egentlig ikke kriminell". Han distanserer seg også fra andre innsatte med uttrykk som "det er jo ikke folk jeg hadde hengt med på utsiden" og "dagene er lange noen ganger, og noen må man jo prate med". Foruten vennen som også kommer til Nettverkshuset, så har han ikke opprettet noen vennsksrelasjoner med noen innenfor, og han er tydelig på at dette ikke er "folk han kan omgås med". Jeg tolker "Amund"s referanse til at han ikke egentlig *er* kriminell, som at han opplever moral som noe som har med aktørens karakter og verdigrunnlag å gjøre, og at handlingen i seg selv ikke kan dømmes bare utfra regler om hva som er "rett og galt". Det ligger en historie bak som det også må tas høyde for. Utfra ting han sier i "the ethical moment", tyder det på at han mener han *egentlig* hadde en god grunn og at han i alle andre sammenhenger er en veldig allright fyr. Paradoksalt nok soner han for en av de mest alvorlige kriminelle handlingene man kan sitte inne for, altså drap, men det ser ut til å ligge langt bak i bevisstheten i våre samtaler.

DØMT FOR SMUGLING AV NARKOTIKA OVER LANDEGRENSER

"Stein" (46) kommer fra en øy på Vestlandet. Han bor halve tiden i en liten by på Sørlandet og halve tiden i Latvia, men har også en leilighet i Oslo som han bruker når han er innom her et par ganger i måneden. Han kjøper klær fra Fretex i Norge som han selger i Latvia, så det er årsaken til at han bor begge steder og reiser mye. Det er cirka ett år siden han ble løslatt. Jeg møter han også ved flere anledninger på Nettverkshuset, og i våre samtaler i sofagrupper før og etter middagene er han helt åpen om sin fortid. "Stein" er utdannet revisor og sier han har rykte på seg for å være både driftig og "økonomisk smart", noe som også ble bekreftet av flere av hans bekjente som jeg ble kjent med underveis i feltarbeidet. Han lo litt selv av det paradokset at han en kort periode jobbet som revisor i Skatteetaten for så å sone 6 år for heroinsmugling - riktignok ganske mange år etterpå. Han ble tatt etter at noen hadde tystet på han i forbindelse med opprulling av en annen stor sak.

"Stein" forteller at han startet med å stjele fra lageret til bokbutikken når han var student og solgte billige bøker til andre studenter, og sier selv at han alltid har vært litt sånn at han vil karre til seg litt ekstra på andres bekostning. Etter hvert som han skjønnte at han "var en kremmer", så gikk han over til å selge piller. Han forteller at han allerede var en kjent aktør i "markedet" når monopolet på piller og legemidler ble opphevet, og at han fikk en avtale med et av de største legemiddelfirmaene i Norge om import. Han reiste så til et land i Sør-Amerika og etablerte et nettverk der og fikk både hentet og importert tonnevis (containere) med piller som han solgte på "svartemarkedet". Det kom aldri frem i våre samtaler om legemiddelfirmaet visste om den ulovlige smuglingen, men fordi containerne alltid var merket riktig, ble han aldri sjekket eller tatt i tollkontroll. Han ble etter hvert grådig på mer og begynte deretter med heroinsmugling. Han forteller at det var en karusell som startet smått, men så ble det lettere og lettere å tøyne grenser etter hvert som man ikke ble tatt. Innerst inne visste han jo at det kom til å skje en gang, men han klarte ikke å stoppe i tide. Han hadde det for gøy og spennende, og tanken på eventuelle konsekvenser ble bare skjøvet foran han. Han levde rett og slett det han kaller "bong" med rus og masse penger. Faktisk

begynte det største problemet etter hvert å bli at han ble paranoid for alle pengene han stadig måtte skjule at han hadde. På noen tidspunkter, hadde han minst 1 million kroner gravd ned på ulike steder i skogsområder rundt den byen han bodde i. Han hadde noenlunde oversikt over hvor pengene var, men tror også at noe av det ble tatt av en kompanjong som det viste seg at han "ikke kunne stole på".

"Stein" forteller at selv om han i flere år har levd av kriminelle handlinger, så er han ikke en typisk "bad guy" som han kaller det. På spørsmål om han kan utdype dette, forklarer han at han for eksempel aldri ville skada eller drept noen. "Hvis du spør de som kjenner meg, så er jeg den snilleste i verden" er ett av uttrykkene han bruker. Hans rettferdiggjøring av egne handlinger er at han ikke har noen ofre, fordi de velger jo selv om de vil kjøpe piller eller narkotika, og hvis ikke han hadde smuglet og tjent penger på det, så ville de jo bare kjøpt av noen andre. Vi diskuterte mye over dette med at selv om de selvsagt ville fått tak i stoffet et annet sted, så er jo hans rolle likevel det at han bryter loven for å få tak i det. Det er han i og for seg enig i, men svarer likefult at "Ja, jeg har gjort en del kriminelle handlinger, men det betyr ikke at jeg er kriminell." Han forteller at de som oppfattes som de verste i fengselet er de som har dommer for overgrep mot barn. "Der snakker vi om folk som fortjener å brenne i helvete, spør du meg." "Stein" er ikke alene om å "rangere" kriminelle handlinger slik med andre ord, noe jeg også fikk erfare med andre informanter. Jeg tolker "Stein"s argumentasjon som at han mener handlinger burde dømmes etter konsekvens. Selv når jeg utfordrer han til å tenke over egne handlinger og han befinner seg i det Zigon kaller "the ethical moment", så opplever han sine kriminelle handlinger som "offerløs" (og dermed konsekvensløst), og refererer til andre som *faktisk har forvoldt andre skade* som "mer kriminelle" enn han.

DØMT FOR ØKONOMISK KRIMINALITET

"Bengt" (46) er veldig utadvendt og åpen allerede fra det øyeblikket vi møtes til intervju. Jeg har ikke møtt han før, men han takket ja til intervjuet via en fengselsbetjent som hadde fortalt han om min studie og spurt på mine vegne.

Intervjuet ble foretatt i et møterom på overgangsboligen der han sitter på siste del av soning, og forventet løslatelse er om ca 6 måneder. En av forutsetningene for å få lov til å ta siste del av soningen på overgangsbolig er at du har sysselsetting, og han jobber med en av sine store interesser, nemlig opplæring i jakt og fiske, primært fluefiske. Han er utdannet prosessteknikker, og jobbet i sine yngre dager med separasjon av olje og gass i Nordsjøen. Han forteller at han trivdes godt med det, men hadde etter hvert lyst på nye utfordringer, så han bestemte seg for å slutte og heller prøve seg på noe helt nytt, så han kjøpte seg et utested. Ny i bransjen kastet han seg ut i det og ble etter hvert en av Oslos "utelivsbaroner", og har til sammen kjøpt og bygget opp et stort antall utesteder. Han legger ikke skjul på at dette var et liv med "høy sigarføring" og han hadde mange kjendiser på sin veldig lange telefonliste. Livet var gøy og hektisk, og etter en del år med dette og med en stor bekjentskapskrets, ble han etter hvert involvert i eiendomsbransjen og besluttet å reise til et land i Sør-Amerika for å drive med eiendomsutvikling og salg. Der traff han en lokal dame som han giftet seg med og ved siden av å drive i eiendomsbransjen sammen, så fikk de en datter som nå er 11 år. Han ble etter hvert arrestert i forbindelse med opprulling av en større sak i Norge som hadde forgreninger til eiendomsdriften, og har vært gjennom både fengsling og diverse rettsaker i begge land. Datteren er for tiden bosatt hos "Bengt"s søster, da hans eks-kone, som ble med til Norge, midlertidig er fratatt foreldreretten og han har sittet inne. Det er høyst usikkert hvordan denne situasjonen blir når han kommer ut, men han vil svært gjerne at datteren skal bo hos han.

Han fikk en dom på 4 år for diverse økonomiske forhold i denne eiendomssaken. Han forteller at han har sonet rundt omkring på flere av kriminalomsorgens anstalter, men han trekker især frem at han var den eneste økonomidømte på Ullersmo i den perioden han satt der. "Der sitter det nemlig en del "verstinger" og et sånt sted hører ikke jeg hjemme kan du si". Jeg spurte om han kunne utdype dette og da svarer han "vel, jeg er ikke typen som har voldtatt unger eller drept noen da... for å si det på den måten. Det jeg ble straffet for er egentlig sånn som alle i eiendomsbransjen gjør i større eller mindre grad; det er bare at noen blir tatt for det og andre ikke. Litt som å kjøre litt for fort, ikke sant? Alle gjør det,

men ikke alle blir tatt". Jeg prøver å utfordre han på dette utsagnet, men han avviser kategorisk at det finnes ærlige mennesker i eiendomsbransjen, og jeg merker på stemningen at han ikke er interessert i å diskutere dette. "Bengt" bryter således tydelig med den Durkheimske pliktetikken, og gjør nesten et nummer av at reglene må være feil, siden ingen følger de likevel. Uoppfordret fortsetter han med en oppsummering av både det han opplever som urettferdig behandling av han, herunder avslag på permisjoner som han hadde trengt i forhold til sin datter, men også en del ting som går på at han synes han har hatt uvanlig tøffe soningsforhold i forhold til "det lille" (og han bruker selv gåsetegn) han har gjort.

DØMT FOR OVERGREP MOT MINDREÅRIGE

"Robert" (52) har sonet en dom på nesten 3 år for overgrep mot mindreårige, og er nå på siste del av soning i en overgangsbolig. Om en måned har han sonet 2/3 av straffen, og han regner det som sikkert at han da får komme ut på prøveløslatelse. Han bruker korttidspermisjonene fra overgangsboligene blant annet til å komme på tirsdagsmiddagene på Nettverkshuset, og det er her jeg først blir kjent med han. Han er stille og sjenert den første tiden, og jeg synes det er vanskelig å komme inn på han. Men etter hvert som vi blir kjent, begynner han å åpne seg mer og mer og forteller om livet sitt. På en av tirsdagsmiddagene, sitter "Robert", jeg og et par besøkende fengselsbetjenter i sofagruppen og venter på at middagen skal bli ferdig, når vi begynner å prate om at det har vært forsinkelser på Gardermoen på grunn av tåke. Da forteller "Robert" at han jobbet i over 20 år som driftsleder i bagasjeavdelingen hos SAS, før han tidlig i førtiårene innså at han begynte å slite på jobb og dermed søkte om omskolering. I årene etterpå tok han en IT-utdanning, og har siden jobbet med webutvikling og prosjektering av store nettsider. Vi kommer stadig tilbake til dette med forsinkelsene og tåka på Gardermoen, men siden jeg føler at "Robert" er litt mer snakkesalig i dag enn til vanlig, så vil jeg ikke helt slippe samtalen med han. Jeg venter derfor på en passende åpning til å snakke med han igjen, og benytter anledningen når det plutselig kommer en koordinator inn i rommet og henger opp en plakat om skigruppa, med en kommentar ut i rommet om at nå er det

ingen grunn til å sitte på rumpa resten av vinteren. Jeg griper anledningen og spør "Robert" om han er glad i gå på ski, noe han umiddelbart avkrefter. I sine yngre dager var han en aktiv syklist, men understreker at det var på amatørbasis. Vi får beskjed om at middagen er klar og reiser oss for å gå inn til spisebordene, og da spør jeg "Robert" om han er interessert i å gi meg et intervju, noe vi avtaler før han reiser tilbake til overgangsboligen den kvelden.

I intervjuet noen uker etterpå, foretatt på hans rom i overgangsboligen, forteller han at han var gift frem til han kom i fengsel og han og eks-kona har 9 barn; 6 jenter og 3 gutter i aldersspennet 10-31 år. De var en del av en religiøs sekt, og det at han ble satt i fengsel har ført til skilsmisse og ekskludering fra sekten. Foruten de 3 yngste barna som han har noe kontakt med, har de andre barna tatt avstand fra han. Selv sier han at dette skyldes at de har "valgt sekten fremfor egen familie". Det er ingen av de voksne barna som har fått egne barn enda, og han forklarer at dette også har med sekten å gjøre; der er det nemlig forbudt med kjæresteri og sex før ekteskapet og ingen av dem er gift. Han forteller hvordan religionen har påvirket hele hans liv fra ungdomstiden, og det er især begrensningene han trekker frem. Alt fra hvem man kunne være "kjæreste" med, hvordan man skulle kle seg, alkoholforbud og religiøse plikter var med på å gjøre han til en "outsider" i ungdomsmiljøet. Likevel klarte han aldri å tre ut av dette selv som voksen, og barna har blitt oppdratt i den samme sekten. Selv er han ekskludert som følge av fengslingen og etter hvert har han tatt avstand fra religion, og heller blitt fascinert av konseptet om selvutvikling. Mesteparten av fritiden bruker han derfor på å lese selvutviklingsbøker. Han understreker at han fortsatt er opptatt av åndelighet, men tar altså avstand fra organisert religion fordi han føler at det som oftest blir en tvangstrøye som ødelegger for folks frihet og evne til å tenke selv. Under intervjuet vil han ikke si hva han har sittet inne for, men bruker uttrykket "jeg er ikke en vanekriminell, for å si det sånn", og han er også veldig opptatt av å fortelle at han aldri har drevet med noe rus "slik som de fleste andre her inne". Han fortsetter; "Det er mange hjelpeløse stakkarer her, som har en del større utfordringer enn meg kan du si." På spørsmål om hva han legger i ordet "vanekriminell" forklarer han at det er folk med "kriminell tankegang" som ikke klarer å styre seg fra å gjøre kriminelle handlinger, og at

han tror at de har en innbygd trang til å bryte loven. Som et eksempel nevner han folk som driver med biltyveri, og han refererer til en han har sonet med tidligere. Denne personen hadde selv forklart at han ikke kunne gå forbi fine biler på gata uten å tenke at han hadde lyst til å stjele de og planlegge hvordan han eventuelt skulle få tak i tilsvarende biler "hvis det ikke lot seg gjøre å stjele de der og da". For "Robert" er også folk som driver med rus, og dermed ofte vinningskriminalitet, også "vanekriminelle", og trenger hjelp til å endre på sin adferd. Jeg spør han om det han soner for er en engangshendelse, noe han svarer vagt på ved å si "jeg har bare denne dommen, ja... men det er alt jeg vil si om den saken." Jeg velger å ikke spørre mer om dette, både fordi jeg aner at han har blitt ukomfortabel med akkurat disse spørsmålene, men også fordi jeg jo vet at han soner for flere tilfeller av overgrep. Det slår meg at han ikke reflekterer over egne handlinger på samme måte som han tenker på andre som har gjentatte lovbrudd, men situasjonen lar meg ikke presse mer på dette. Hans distansering fra egne handlinger, kan tolkes i lys av Zigons tredje nivå av moralitet, den hverdagslige og kroppsliggjorte moraliteten som man nesten ikke tenker over. Når jeg snakker med "Bengt" blir det nemlig så tydelig at moralen ikke er "kroppsliggjort", og selv om jeg presser han ut i "the ethical moment", er jeg usikker på om han egentlig forstår at det han har gjort er galt. Han reflekterer nemlig ikke over regler eller konsekvenser når det gjelder sine egne handlinger, men er veldig oppmerksom på "andres kriminelle habitus". Intervjuet avsluttes ved at vi snakker litt om den snart forestående løslatelsen, og den gleder han seg veldig til.

DE "VANEKRIMINELLE"

"Svein Inge" (33), "Rikard" (45) og "Gjermund" (47) er tre informanter jeg henger mye med gjennom hele feltarbeidsperioden og som jeg blir godt kjent med. Det jeg vet om dem er basert på observasjoner og mange, lange samtaler, både på Nettverkshuset, på gåturer og noen utflukter i Turist i egen by som jeg beskrev i kapittel 2. De har slitt med rusproblematikk og dommene de har er "rusrelatert", det vil si besittelse av små mengder narkotika, små lovbrudd i ruspåvirket tilstand og/eller vinningskriminalitet for å skaffe penger til rus. De

har således flere relativt små dommer og oppsamlingsdommer, men har tilbrakt altfor mye tid i fengsler eller diverse behandlingsinstitusjoner. For tiden er de ute, og har ingen planer om å havne bak murene igjen. Alle tre forteller at de har startet med rus på grunn av det jeg i en sekkebetegnelse kaller for "vanskelig bakgrunn", og dette gikk igjen hos veldig mange av informantene jeg møtte som slet med rus. Det er selvfølgelig store variasjoner og komplekse årsakssammenhenger hos den enkelte informant, men for å beskrive den "idealtypiske" rusmisbrukeren i Webersk forstand, kan man si at han er oppvokst i et hjem med ressurssvake foreldre eller enslig forsørger som har rus- og psykiatriproblematikk selv, og hvor eventuelle voksne relasjoner i hjemmet har vært turbulente eller voldelige. Han har blitt neglisjert og /eller utsatt for vold og overgrep. Han har ikke klart seg bra på skolen, verken faglig eller sosialt, og har etter hvert havnet med feil folk. Så har han startet med rus og diverse "ungdomsopprør" som en flukt fra virkeligheten og etter hvert så er det som en informant forklarte "en berg- og dalbane som ikke stopper og du klarer lissom ikke å hoppe av i farta heller". Mange i denne gruppen sier de har ADHD som aldri har blitt diagnostisert og behandlet, og sier det er mye av grunnen til at de sliter med rus. For "Svein Inge", "Rikard" og "Gjermund" passer disse beskrivelsene ganske godt.

"SVEIN INGE"

"Svein Inge" er den første informanten jeg blir kjent med allerede den første dagen jeg kommer på Nettverkshuset. Vi er begge tidlig ute, så den eneste som har kommet før oss er kokken som står på kjøkkenet og lager mat. Siden han er den eneste andre i lokalet, går jeg umiddelbart bort for å introdusere meg. Han tar imot meg som om jeg er en gammel venn og overraskende nok, gir han meg en klem når jeg rekker hånda fram for å hilse på han. "Her er vi alle kamerater", sier han med et lunt smil, og jeg føler meg så heldig som blir tatt imot på denne måten. Etter litt småprat med han hvor jeg forklarer hvorfor jeg er der og han forteller litt om seg selv, begynner flere og flere å komme inn døren og selv om jeg hilser på veldig mange denne dagen, så merker jeg at han føler litt ansvar for å "passe litt på meg" siden jeg er ny her. Han forklarer ivrig om hvem de andre er,

hvem jeg burde "holde meg unna" og hvem som er de "rette folka å prate med om det du skal studere". Heldigvis har jeg lest noen metodebøker og er forberedt på at folk kan prøve, bevisst eller ubevisst, å påvirke hvem som kan og bør bli informanter, så jeg er obs på at dette ikke skal påvirke mine valg videre. I løpet av denne kvelden forteller "Svein Inge" at han har gått gjennom et såkalt 12 trinns program hos Anonyme Narkomane, og at han egentlig er ferdig med narkotika, men legger ikke skjul på at han tar seg en del øl på fest innimellom, og da har det hendt en sjelden gang at han også har røyka litt hasj. Han sliter med aggresjon, og hasjen gjør at han lettere roer seg ned. På den annen side, forstår han at dette egentlig ikke er løsningen, fordi dette har alltid endt med trøbbel tidligere. Nå er det lenge siden han har gjort det, sier han, men det viser seg i en samtale noen uker etterpå at det faktisk ikke var mer enn bare noen uker før jul. Da hadde det vært en liten gjeng fra Nettverkshuset som hadde hatt seg et lite "uoffisielt julebord" uten at de andre deltakerne eller de som jobber på NES visste om det. NES er, som nevnt i forrige kapittel rusfritt, og selv om de ikke kan kontrollere hva deltakerne gjør utenom aktiviteter i deres regi, så hadde de fått kjeft dersom det hadde kommet frem at flere herfra hadde ruset seg sammen. For tiden jobber han som "altnuligmann" på et hotell i Oslo, hvor oppgavene består i blant annet bytting av lyspærer, måking av uteområder og gjøre i stand konferanserom for å nevne noen. Dette er en midlertidig jobb han har fått via NAV, så han vet at han snart må begynne å søke på jobber. Dette bekymrer han av flere årsaker, men det er først og fremst å kanskje måtte forklare en hulle CV for en potensiell arbeidsgiver som er den største skrekken. Ikke har han sett på CV'n sin på mange år heller, og han synes det er skikkelig tiltak å bare finne den frem og begynne på "en umulig oppgave". Om familien sin, forteller han at de har alltid sett på han som "familiens sorte får", og han har hatt et veldig problematisk forhold til sin søster som bor med mann og barn i en annen del av landet. Faktisk har de svært lite kontakt nå, fordi hun har tatt avstand fra hans livsstil og han føler mye på at foreldrene alltid har tilgodesett henne mer enn han. Foreldrene har aldri vært voldelige mot barna, men han sier noen ganger til meg at han egentlig er litt lei seg fordi han føler at han aldri ble sett hjemme. Ikke klarte han seg så bra på skolen heller, og kom seg med et nødsrik gjennom 9. klasse, før han begynte på kokkelinja. Der sluttet han etter et semester, men historiene hans

varierer i forhold til hvorfor. En gang, hvor vi sitter med flere rundt bordet, forteller han meg at han ble kastet ut på grunn av dårlig oppførsel, men en annen gang, når vi er alene i bilen min, sier han at han valgte å slutte "fordi det var bare tapere der." Uansett ble han aldri utlært kokk. Han sier at selvtilliten er på bønn, og at han aldri klarer å fullføre noe i livet. Dette er en side av "Svein Inge" som ikke kommer frem på Nettverkshuset når andre er tilstede; der virker han snarere som en tøff skøyer som drar noen av de groveste vitsene og "kjenner" og fleiper med alle. Han passer ofte på å fortelle – når de som jobber på NES ikke er tilstede vel å merke - hvor mye "dop og faenskap" han har vært med på, og flirer godt av alle de gangene han ikke har blitt tatt. Etter hvert skjønner jeg, og blir fortalt for den saks skyld, at man må ta noen av historiene hans med en stor klype salt. Det var gjerne noe som var sant, men man kan trygt si at han ofte krydret anekdotene med det lille ekstra for å få oppmerksomhet eller latter. Vi møter "Svein Inge" igjen i kapittel 6.

"RIKARD"

"Rikard" sin bakgrunn er litt annerledes, men jeg finner ut etter hvert at også hans historier må tas med den samme ovenfor-nevnte klypen med salt. Han hilser jeg også på første kvelden på Nettverkshuset, og det er et eller annet med han som gjør at jeg tenker at jeg må snakke med han når jeg får anledning. Han er, som "Svein Inge", en munter type som jeg lett kommer i prat med på tirsdagsmiddagene og torsdagslunsjene, men det er først når han kommer innom Nettverkshuset på dagtid for å hente noe sportsutstyr at jeg får anledning til å prate med han en god stund og vi begynner å bli bedre kjent. På grunn av eksterne møter og kurs denne dagen, er de ansatte ikke tilstede akkurat når han kommer, og siden jeg ikke vet hvor utstyret han skal hente ligger, så tilbyr jeg han å hjelpe til å lete. Vi må imidlertid slå fast at vi ikke finner det, og når jeg sier at hun ene som jobber der sa hun skulle være tilbake ca 20 minutter senere, så bestemmer han seg for å slå seg ned på kontorplassen ved siden av meg for å vente. Siden jeg har lært han å kjenne som litt av en "kjekkas" på samlingene på Nettverkshuset, så blir jeg overrasket over hvor ydmyk og rolig han er når vi to sitter alene på kontoret. Han forteller at han er 100% ufør etter en operasjon

som gikk galt, og at han på grunn av dette nok aldri kommer i jobb igjen selv om han bare er i midten av 40-årene. På spørsmål om hva han har jobbet med tidligere, så begynner han å le, og forteller at han jo egentlig aldri har hatt noen jobb. Jeg stusser et øyeblikk over uttrykket han nettopp brukte om "å aldri komme i jobb igjen", men spør ikke mer om dette her og nå. Han kommer fra et lite sted i Nord-Norge, og vokste opp i fattige kår med kun moren tilstede fordi faren var ute og drakk. Han er ordblind, og gjennom alle årene på skolen ble han mobbet, både av elever og lærere. "Den gangen brydde man seg jo ikke om sånt no", sier han, og fortsetter: "i hvert fall ikke der oppe". Ungdomsskolen fullførte han aldri. Han snakker om hjemstedet med forakt i stemmen, og slår fast at det er et sted han aldri i verden vil tilbake til. Hans ene datter bor ikke så langt unna derfra, og selv om de har litt kontakt på facebook, så er det uaktuelt å dra dit på besøk. Hun får heller komme hit, sier han, men tror ikke det vil skje med det første. "Det er for mye kaos med meg, vet du" sier han. Tiden flyr, og plutselig er hun som jobber på NES tilbake, og hun og "Rikard" blir opptatt av å finne frem sportsutstyret han var der for å hente. Jeg merker allerede i det det kommer en person til inn i rommet, at måten han snakker på endrer seg. Nå er han plutselig tilbake til sitt selvsikre og tøysete seg. På samme måte som med "Svein Inge" opplever jeg ofte at det føles som om man snakker med to forskjellige personer avhengig av om jeg er alene med dem, hvor de viser sårbarhet, eller om det er i fellesskap med de andre, hvor de viser seg som tøffe.

"GJERMUND"

"Gjermund" er en sjenert type som jeg bruker litt lengre tid på å bli kjent med. Han er fast inventar på tirsdagsmiddagene, men i motsetning til "Svein Inge" og "Rikard", så er han alltid veldig stille. Jeg observerer at han ikke har noen faste som han prater med, og de gangene han sitter og prater med noen, så er det som regel med én annen i sofakroken på det lille oppholdsrommet. Under middagene, hvor vi alltid sitter i litt større grupper, sier han nesten ingenting med mindre man spør han direkte om noe. Den første gangen vi prater sammen, innleder jeg samtalen med spørsmål om han skal være med på den årlige seilturen som NES arrangerer i juni. Han bekrefter dette, og sier han gleder seg veldig fordi han har

alltid vært veldig glad i natur og friluftsliv. Han spør om jeg skal være med også, men jeg svarer som sant er at jeg er en ekte "asfalt-Laila" og knapt har tilbrakt mer enn 3 timer på Sognsvann, og da føler jeg i tillegg at jeg har vært ute i villmarken, og savner ordentlig do og dusj. Vi prater bare i noen ganske få minutter denne dagen, og da bare om helt overfladiske ting, men jeg føler allerede at vi har en god kjemi. Dette blir forsterket hver gang vi møtes, og han åpner seg etter hvert mer og mer når vi sitter og prater i sofaen. Den ellers så tause "Gjermund" sier til meg ved flere anledninger at han sjeldent åpner seg såpass opp for "fremmede" som det han gjør med meg. Han har generelt veldig lite tillit til de fleste, og derfor trives han også best alene, aller helst i naturen. Han har 27 dommer på seg, men denne gangen er han fast bestemt på at rusen og det ville livet er historie. Han forteller at han har tre voksne barn; de to eldste – en gutt og en jente som er i slutten av 20-årene - fra et ekteskap som aldri egentlig funket, og en jente som er en del år yngre med en eks-kjæreste. De to eldste har han ikke kontakt med da den ene ikke vil ha kontakt med han på grunn av rusfortiden hans, mens den andre selv sliter med rus og soner for tiden en kort dom for narkotikabesittelse. Den yngste jenta har han aldri hatt kontakt med før han nå de siste årene har opprettet og holdt kontakt med henne på Facebook. Ifølge "Gjermund" er det moren til jenta som er skyld i at de ikke har hatt kontakt, men nå som datteren er over 18 år, så kan hun bestemme selv og har sågar sagt ja til å treffe sin biologiske far. Han forteller at ønske om og planen for snart å treffe denne datteren har vært en viktig motivasjonskilde for å holde seg unna både rus og kriminalitet. I tillegg vil han nå gjøre han alt han kan for å "rydde opp i gammelt økonomisk rot", så han sier han skal snakke med NES sin gjeldsgruppe for å høre om han kan få hjelp til å ta tak i dette. Om sin bakgrunn forteller han at barndommen var vanskelig på grunn av en mor som var psykisk syk, og i hvert fall i perioder, drakk ganske mye. Hun ble skilt fra faren, som etablerte seg med en ny familie ganske langt unna, og skilsmissen og mange år etterpå var de tøffeste årene i livet hans. Han har ikke søsken, så han har alltid følt at han måtte ta seg av moren. Han fullførte videregående, men skjønner ikke helt selv i ettertid hvordan han klarte det. Grunnen til det er at han begynte å feste ganske heftig, på den tiden "bare" med alkohol og hasj, men det var alltid noe som gjorde at han klarte å karre seg på skolen. Det var først etter

videregående at han begynte med sterkere stoffer og "plutselig var karusellen i gang". Selv fleiper han med at han har ADH eller DHD eller et eller annet snev av ADHD som han aldri egentlig har fått diagnose på, men synes selv at det har blitt bedre med alderen, så nå gidder han ikke å forsøke å få det utredet noe mer likevel. Naturen er mer enn god nok medisin, mener han. Gjermund møter vi også igjen i kapittel 6.

"JEG ER JO EGENTLIG IKKE KRIMINELL"

Felles for de 3 "vanekriminelle" er også en slags distansering fra egne kriminelle handlinger. Selv om mange av samtalene våre handler om alvorlige temaer, som det å føle seg misforstått, rusproblemer, familieproblemer og ting de har opplevd i fengselet, for å nevne noen temaer, så var det ofte mye galgenhumor og latter, og det var gjerne på egen bekostning at spøkene kom. Det var ikke uvanlig, når de var i den rette stemningen, at det kom kommentarer som "jeg er jo bare en vanekriminell og ingenting verdt", eller – rettet mot hverandre – "du da, din jævel, som ikke kan noe annet enn å dope deg". Til tross for spøk om slike alvorlige temaer, ligger det litt alvor under og jeg begynte etter hvert å spørre litt mer om dette på tomannshånd. Da fikk jeg ofte svar som tyder på at de slett ikke opplever at de *er* kriminelle. Jeg noterte meg i hvert fall tre slike setninger som stadig gikk igjen:

"Hadde jeg bare fått hjelp til den jævla rusen, så hadde dem ikke trengt å bure meg inne. Jeg er jo egentlig ikke kriminell."

"Jeg hadde jo ikke stjålet hvis jeg ikke hadde trengt rusen da... jeg er jo snill på bønn."

"Jeg passer egentlig ikke inn i fengselet – det er jo for å beskytte samfunnet fra kriminelle. Det er jo egentlig ikke jeg. I fengselet sitter det jo faen meg folk som har drept og voldtatt og sånn."

Jeg oppfatter disse utsagnene dit at det er rusen som er hovedproblemet, og at "følgekriminaliteten" ikke ville vært et tema engang uten rusen. Rusen har ført med seg at de ikke klarer å følge lover og regler, så deres handlinger kan trygt sies å regelmessig bryte Zigons "institusjonelle" moralitet eller det jeg tidligere kalte Durkheimsk pliktetikkk. På den annen side, kan man ikke si at de tidligere har lagt konsekvenser til grunn for handlinger heller, selv om mange av deres lovbrudd i størst grad har gått utover dem selv. For de som sliter med rusproblematikk, kan man derfor si at handlingene ofte grunngis med "søken etter det gode liv", og befinner seg i dydsetikk-feltet. Aktørens karakter og jakten på "det gode liv" er sentralt. Paradokset her er jo at "det gode liv" forsvinner med rusen.

Det er en fellesnevner i alle historiene i dette kapittelet. Uavhengig av hva de har sonet for, distanserer alle seg fra egen kriminalitet og andre kriminelle ved at de alltid finner noen som har gjort noe verre enn dem selv. Selv om jeg aldri bruker uttrykk som etikk og moral i mine samtaler med informantene mine, så har jeg utfordret dem i forhold til refleksjoner over egne kriminelle handlinger i tråd med Zigons metodologiske tilnærming. Som jeg viser med de syv informantene i dette kapittelet, så har de til felles at de ikke opplever seg selv som kriminelle, selv om de andre de soner (eller har sonet med) i hvert fall er det. Jeg har fremhevet ulike moralske begrunnelser slik jeg tolker hver av dem selv om dette jo forenkler den veldig komplekse virkeligheten. For å oppsummere kort: "Amund" sier rett ut at han egentlig ikke er kriminell og tar avstand fra de andre innsatte som han opplever som helt annerledes enn seg selv. Han legger således vekt på karakter og verdisyn, og kan derfor tolkes i lys av dydsetikk. "Stein" er verdens snilleste fyr, og hans handlinger har ingen direkte ofre, så selv om han har gjort noen kriminelle handlinger, så er ikke det, i hans oppfatning, ensbetydende med at han er (var) kriminell. Hans moralske felt kan sies å høre til i konsekvensetikken. "Bengt" har ikke voldtatt eller drept noen; det "lille" han har gjort er jo bare det samme som alle andre i samme bransje gjør, og han hadde bare uflaks i at han ble tatt for det. Han bryter således tydelig med den institusjonelle moraliteten. "Robert" på sin side har ikke kriminell tankegang på samme måte som "de vanekriminelle" som ikke kan styre seg fra å bryte loven, så

her passer det å se på den individuelle (kroppsliggjorte) moraliteten. De vanekriminelle”, her representert ved ”Svein Inge”, ”Rikard” og ”Gjermund”, igjen, har bare rusproblemer, og er egentlig ikke kriminelle ”sånn innerst inne”. Igjen er vi inne på dydsetikken som legger aktørens psykologiske karakter og verdisyn til grunn, snarere enn regler og konsekvenser. Felles for alle syv er altså at selv når de har anledning til å reflektere over egne handlinger, så opplever de ikke at de *egentlig* trår over noen moralske grenser. Det er det bare ”de andre” som gjør.

KAPITTEL 4: SYSTEMET ØDELEGGER FOR MEG

Gjennom mitt feltarbeid ble jeg stadig fortalt om hvordan "systemet" ikke tilrettelegger for tilbakeføring, men snarere motarbeider og ødelegger for de innsatte. Det var særlig i forhold til kurs og utdanning at folk oppfattet at tilbudene manglet eller at de tilbudene som ble gitt var for dårlig eller ikke passet dem. Jeg vil i dette kapitlet bruke narrativ teori for å forstå hvordan det som ser ut til å være reelle muligheter på den ene siden og subjektive oppfatninger på den annen side påvirker opplevelsen av "tilbakeføring" for de straffedømte.

NARRATIV TEORI

Det interessante ved menneskelig interaksjon er ikke den "objektive sannhet" om noe, men heller hvordan mennesker forholder seg til det, sier den amerikanske kriminologen Lois Presser (2009, s 182). En narrativ analyse er ikke opptatt av å avdekke sannhet, men har som mål å undersøke hvordan mennesker fremstiller seg selv og sin livsverden. I forlengelsen av dette viser den også hvordan mennesker oppfatter sine muligheter og begrensninger. Utgangspunktet for den narrative analysen er således fortellinger, og den har som forutsetning at virkeligheten blir sosialt konstruert gjennom språket.

Gubrium & Holstein (2009), begge amerikanske sosiologer, sier at narrativer ikke bare er et sosialt produkt, men kan sees på som sosiale handlinger. De legger altså vekt på agens, og er opptatt av de sosiale dimensjonene av fortellingene, som dreier seg om hva folk gjør med historiene sine i ulike settinger. "Stories are assembled and told to someone, somewhere, at some time, for different purposes, and with a variety of consequences." (Gubrium & Holstein, 2009, s 10) Historier fortelles derfor med en hensikt utover "bare" å beskrive noe, så på den måten blir historier strategier. (Gubrim & Holstein, 2009, s 11). Men ikke bare selve fortellingen er viktig, også konteksten som fortellingen kommer i, må tas med, og dette er fordi folk forteller forskjellige ting til

forskjellige folk i forskjellige kontekster. "Stories aren't simply conveyed, but they are given shape in the course of social interaction." (Gubrium & Holstein, 2009, s 16). Et lignende poeng har Presser (2004) når hun sier: "But one does not *have* a story. Rather, one *makes* a story in a particular context." (Presser 2004, s 82)

Historier tilpasses også mottaker, enten det er den umiddelbare, for eksempel en intervjuer, men også de som kan antas å få tilgang til historien (Gubrium & Holstein s 32-33). Historier må nødvendigvis avgrenses, fordi det lar seg ikke gjøre å fortelle absolutt alt. Hva som gjøres relevant er forskjellig og situasjonsavhengig. Således er de et resultat av kreative prosesser som gjør at man velger å si noe og utelate noe annet. På denne måten kan man si at narrativer er en slags forestilling i Goffmans (1959) termer. Man velger å vise noe (frontstage) og utelukke noe annet (backstage) for å kontrollere hva den andre får vite (inntrykkskontroll). Men historier skapes ikke bare for mottakeren. De skapes likefult for å gi mening til fortelleren, så narrativer er også meningsskapende prosesser. (Gubrium & Holstein, 2009). De søker å gi hele eller delvise forklaringer på seg selv og omgivelsene. "Hence the special utility of self-narrative for the offender: the evolution of misconduct from identifiable and culturally intelligible causes positions him/her as less bad or wrong than ascribed labels suggest (e.g., 'offender')." (Presser, 2009, s 179). Hun mener også at narrativer ikke bare er interessante for å forklare ting som har skjedd, men man at de bidrar til å forstå fremtidig handling da folk handler i tråd med fortellinger om seg selv.

Språket og måten fortellinger blir formet er ikke noe som bare springer ut fra individet alene, men påvirkes også av kultur. Gubrium & Holstein (2009, s 34) viser, ved bruk av et eksempel fra Alcoholics Anonymous, hvordan individuelle narrativer smelter sammen med organisasjonens "språk", slik at "the personal account thus is both an individual's narrative and AA's story at the same time." (Gubrium & Holstein, 2009, s 34). Den norske kriminologen Sveinung Sandberg (2010) påpeker at fortelleren kan ha et repertoar av fortellinger som ikke

nødvendigvis sammenfaller med hverandre. Han er således opptatt av hvordan en og samme forteller kan tre inn og ut av ulike fortellinger som ikke nødvendigvis stemmer overens med hverandre. "These narratives are sometimes in conflict, other times creatively combined, but always taken from the social context." (Sandberg, 2010, s 462). Den amerikanske kriminologen Shadd Maruna (2001) bruker narrativ analyse for å forstå hvordan henholdsvis avstående og aktive lovbrøyttere opplever seg selv og sin egen situasjon. Han peker på et skille mellom de to gruppernes kognitive forståelse. De som avstår fra kriminelle handlinger forteller om hvordan de har satt seg selv i førersetet og lært av sine feil, og lager seg en meningsfull historie om hvordan den negative fortiden ikke skal påvirke fremtiden, som de nå ser lyst på. De aktive lovbrøytterne forholder seg til en virkelighet hvor de gjerne skulle blitt lovlige, men føler seg som offer for omstendighetene og er "dømt" til et liv i kriminalitet og avvik. "Yet, they said that they feel powerless to change their behaviour because of drug dependency, poverty, a lack of education or skills, or societal prejudice. They do not want to offend, they said, but feel that they have no choice." (Maruna, 2001, s. 74). Maruna understreker derved, som Presser (2009) over, at fortellingene påvirker handlingene våre, og dermed har en iboende endringskapasitet.

Fortellinger om "å sette seg selv i førersetet" handler om å ta ansvar for egne handlinger og kan således knyttes til moralitet slik jeg diskuterte i forrige kapittel. Som jeg viste i kapittel 3, så var fortellingene hos informantene mine at *ingen* egentlig oppfattet seg som kriminelle, men at "de andre" i hvert fall er det. Slik sosial sammenligning kan tolkes som en form for fortelling som gir meningsfulle forklaringer på deler av informantens liv eller situasjon.

HELE SYSTEMET ER NOE DRITT

Jeg møter "David" på en restaurant på vestkanten i Oslo. Han slapp ut for bare 14 dager siden etter å ha sonet 2/3 av straffen, og vi har avtalt intervjuet via en kontakt i Nettverk etter soning. Han har hørt at jeg skal skrive om hvordan straffedømte opplever tilbakeføring, og vil veldig gjerne bidra med sin historie. Det er "David" som vil at vi skal møtes på akkurat denne restauranten for her

trives han så godt og får så god service, har han skrevet til meg på sms i forkant. Det er nydelig vårvær, og med unntak av noen veldig få bord, er uteserveringen nokså full. Jeg står og tenker at det hadde vært deilig å sitte ute, men både fordi jeg er gravid – og derfor nokså var for røyk, men også fordi det er mye støy fra både veien ved siden av og gjester som prater høyt, så ber jeg om et bord inne. Nede i første etasje ligger kjøkkenet nokså åpent ut mot bordene og selv om det bare er halvfullt inne, så er det her også for mye støy for at jeg skal kunne bruke båndopptakerfunksjonen på mobilen. Jeg ber derfor om et stille bord i et hjørne oppe i andre etasje. "David" kommer litt forsinket cirka 15 minutter etter meg. Han unnskylder forsinkelsen med at han sto fast i en samtale med sjefen i det han skulle gå fra jobb, og så måtte han bare innom en butikk rett borti gata og plukke opp en bukse. Etter å ha utvekslet noen få ord om været og våren, ber jeg han lese informasjonen om studien og skrive under på informert samtykkeerklæringen. Han bestemmer seg for at han ikke vil at jeg skal ta opp intervjuet på opptak. Han synes imidlertid det er greit at jeg noterer stikkord underveis i intervjuet, og selv om jeg selv merker at dette føles litt unaturlig i starten, så føler jeg at vi får en grei flyt i samtalen og jeg klarer å holde blikkontakt nesten hele tiden mens vi prater sammen. "David" er 38 år og fikk en dom på 14 år for smugling av store kvanta narkotika over landegrensene. På grunn av omstendigheter rundt saken, ble han dømt etter den såkalte mafiaparagrafen³, som innebar ekstra strenge soningsvilkår, i alle fall de første årene av soningen. Ekstra strenge soningsvilkår innebærer blant annet strenge restriksjoner i forhold til permisjoner, tilgang til aktivitetstilbud og kontakt med familie. Han opplever seg i tillegg "hardt" behandlet av fengselsbetjentene på det første stedet han sonet, men vil ikke gå inn på hva han mener med det. Han har en datter på 13 år fra et tidligere forhold, men han har jo sittet inne store deler av hennes liv, og det er først de siste årene at han gjennom friere soningsvilkår og flere permisjoner har startet med å gjenopprette forholdet til henne. Han føler at det var urimelig at ikke hensynet til dattera har blitt vektlagt før fra Kriminalomsorgen sin side, så han kunne ha hatt kontakt med henne tidligere,

³ § 60 A i straffeloven, sist endret 21.06.13. Hensikten var å gi organiserte grupper av kriminelle strengere straff ved et straffetillegg på inntil 5 års fengsel på opprinnelig dom.

men nå skal han i hvert fall "ta igjen det fortapte". Han har også fått seg en kjæreste siste året, og hun er glad i barn og gleder seg til å bli bedre kjent med datteren på sikt. Det er såpass kort tid siden løslatelse at de ikke har tatt stilling til om de skal flytte sammen, men fra løslatelsen og i hvert fall til over sommeren, så bor han alene i en 3 roms leilighet på Majorstua som han leier via noen bekjente. Jeg peiler etter hvert samtalen over på dette med tilbakeføring i fengslene og hvordan han har oppfattet muligheter og tilbud han har fått underveis. Han sier det overhodet ikke tilrettelegges for tilbakeføring i fengslene, og når jeg spør han om å utdype, kommer det flere klager på ting han har vært misfornøyd med som han mener nesten har motarbeidet hans tilbakeføring. Igjen viser han til de strenge permisjonsvilkårene, især de første årene, som gjorde kontakt med familien og datteren umulig. I tillegg var han mye isolert, og følte at selv om det var mye prat om kurs/utdanning i fengselet, så var det mest for at det skulle se bra ut på papiret eller oppover i systemet, men opplevde at lite var tilgjengelig for han. Til tross for dette forteller han at han tok både studiekompetanse og en bachelor i shipping på BI under soning, men sier at dette var på tross av motarbeidelser og ikke på grunn av tilrettelegging i fengselet. Med unntak av noen veldig få betjenter, og hans kontaktbetjent på det siste stedet han sonet spesielt, så var de fleste som jobbet der "skikkelige idioter" og han skjønnte egentlig ikke hvordan de hadde kommet seg gjennom fengselsskolen engang. Han sier han synes "hele systemet egentlig er noe dritt", og at det er bare fordi han er såpass oppegående at han har klart seg så godt. "Det er en del tapere i fengsel som bare gir opp og det skjønner jeg", sier han. Han jobber nå som trainee i et shippingselskap, en jobb som kom på plass som følge av et samarbeid mellom han og kontaktbetjenten i fengselet, NAV og shippingselskapet mens han var på siste del av soning.

"DU FÅ'KKE NOE HJELP I FENGSELET, SÅ DU MÅ KLARE ALT SJÆL"

"Lennart" (42) ble dømt i samme sak som "David", men for noe mindre forhold, så han fikk "bare" 11 år og slapp ut i 2012. Han stiller til intervju fordi "David", som er bestekameraten hans, har fortalt om studien min, og han vil også fortelle hvorfor han mener systemet ikke tilrettelegger for tilbakeføring. Jeg møter han

på samme restaurant som jeg møtte "David", og bare denne ene gangen, men jeg opplever han som veldig åpen. I motsetning til det fine vårværet den dagen jeg møtte "David", så er det øs pøs regnvær denne dagen. Jeg ber om det samme bordet som sist, og "Lennart" kommer ikke lenge etter meg. Det er tidlig på dagen og nesten ingen i restaurantlokalet, så allerede idet han går inn døren nede, så ser vi hverandre og skjønner at det er vi som skal treffes. I likhet med "David" vil heller ikke "Lennart" at jeg tar opp intervjuet, men notater underveis er greit. "Alt du sier, kan bli brukt mot deg, vettu, så sånne som oss tar ikke sjansen på det", ler han, og jeg merker allerede at stemningen er lett og ledig. "Lennart" hadde fullført allmennfaglig linje på videregående og så jobbet noen år før han ble satt i fengsel, og anser seg som en relativt oppegående type. I dag jobber han i et markedsføringsfirma, men han går med tanker om å kanskje starte sitt eget firma på sikt. Han har en datter på 17 år som han tilbringer så mye tid som mulig med, men etter å ha hatt flere sporadiske forhold som aldri har utviklet seg videre, har han bestemt seg for å ta en pause fra dating. Det er utmattende å hele tiden måtte "starte på nytt" og måtte vise seg fra sin beste side, og så etter hvert føle at man må åpne seg om alle de årene han sjelden prater om. Det er mange damer som plutselig har mistet litt interessen da, selv om de aldri sier det rett ut, men heller finner på unnskyldninger for å ikke fortsette å treffes. Han har gått mange runder med seg selv om han skal være ærlig om det, fordi han ser at det "skremmer mange vekk", men han skjønner jo også at dette nødvendigvis må komme frem på et eller annet tidspunkt hvis det blir noe seriøst, så han kan heller bare si det mens de er på date-stadiet og før det eventuelt blir noe mer. Han er født og oppvokst på "beste vestkant", men på grunn av hans økonomiske situasjon nå, som jeg kommer tilbake til i kapittel 6, så har han for noen år siden kjøpt en billig 3 roms leilighet på Tveita. Han synes det var litt nedtur å måtte flytte dit, men så lenge han har plass til seg og dattera som bor der innimellom, så har han slått seg til ro med situasjonen. Om årene i fengsel, sier han at han fikk lite eller ingen tilbud om skole på de første stedene han sonet, så på det ene stedet tok han et murerkurs bare fordi det virket som eneste mulighet. Selv syntes han dette var lite givende, for han er jo tross alt ganske smart i toppen, som han kaller det, men noe skal man jo fylle dagene med. Så selv om det var mange "bomullshuer" på dette murerkurset, så var det jo i

hvert fall noe å gå til. Men så etter hvert i soningen så fikk han tatt en bachelor i markedsføring på BI, til tross for at "fengselet gjorde det vanskelig for han". På spørsmål om hva han legger i dette, får jeg til svar at han blant annet måtte søke om ekstra permisjoner for å ta eksamener, og det hadde han faktisk fått avslag på en av gangene han søkte. I tillegg var det praktiske ofte svært vanskelig, som for eksempel å skaffe bøker. "Du får ikke noe hjelp i fengselet, så du må klare alt sjæliksom", sier han. I likhet med "David" opplevde han at de fleste som jobbet i fengselsvesenet egentlig var "rimelig fjerne" og at "systemet er laget for å knekke deg", så tilbakeføringsarbeidet som det snakkes så fint om, er noe både han, men også de fleste andre innsatte bare fnyste av. "Det finnes en og annen ildsjel, som virkelig er der for deg og har lyst til å hjelpe deg... jeg hadde en sånn kontaktbetjent, og det er takket være henne at jeg faktisk gadd alt sammen ... men de er det ikke mange av." Disse beskrivelsene fra domfelte om at en og annen fengselsbetjent er et profesjonelt unntak blant amatører, er ikke ukjent i Kriminalomsorgen (se for eksempel Hjellnes & Højdahl 2007).

Både i "David"s og "Lennart"s tilfelle, ser vi, som Sandberg (2010) påpeker at det er noen motstridende historier. På den ene siden føler de seg som et offer for et system som "bare" motarbeider dem og ikke legger til rette for tilbakeføring. På den måten kan vi si at de møter strukturelle begrensninger. Men i motsetning til Marunas informanter (2001), som også opplevde seg som offer for omstendighetene, så viser "David" og "Lennart" med sine historier at de overvandt hindringene og fikk seg en utdanning. De "klarte det", ikke på grunn av, men til tross for, "systemet". Det "David" og "Lennart" har fortalt meg om i intervjuene sine, kjenner jeg igjen fra feltarbeidet for øvrig. Uavhengig av hvor mye tilbud de har fått eller kurs og utdanning de har fullført, så er historien om kriminalomsorgen generelt at "tilbakeføring bare er noe de snakker om, men som ingen noen gang ser noe særlig til".

DE STIKKER KJEPER I HJULA FOR DEG

"David" og "Lennart" er ressurssterke. "Bjørn" (46) er ikke det, og hans historie er en "typisk" historie blant en del straffedømte. Det er koblingen til "Bjørn" som

gjerne vil at vi skal møtes for jeg har fortalt han om studien min, og han mener "Bjørn" har mye å fortelle meg om "systemet". Vi avtaler derfor et intervju, og han vil helst at vi tar det hjemme hos han. "Bjørn" fullførte med nød og neppe 9-årig grunnskole, og har egentlig aldri vært interessert i skolebenken. Han har hatt mange "dårlige venner" og drevet med en del rus, og det er slik han har havnet bak murene noen ganger. Til sammen har han sittet nesten 10 år i fengsel. I periodene han har vært ute, har han drevet med litt forskjellige småjobber her og der, og særlig med maskinkjøring og transport. Siden siste løslatelse for 5 måneder siden har han jobbet svart i farens firma. Han visste at han kunne søke om diverse kurs og utdanning, men var mest interessert i å bare få soninga til å gå mest mulig problemfritt og var egentlig aldri særlig gira på å gjøre noe annet enn akkurat det han måtte. Ikke hadde han noen kontaktbetjent som pusha han heller, og han sier rett ut at det nok hadde vært fåfengt uansett. Han tror innerst inne at han ikke hadde fått en reell mulighet og forklarer dette med at han mener "de hadde vel finni en eller annen måte å stikke kjepper i hjula for meg. Det er mange jeg har hørt om som har blitt lova både det ene og det andre, men det blir aldri noe av." Han legger således ikke skjul på at både han og de fleste andre han sonet med "trur ikke en dritt på systemet". Han mener "Staten" har ødelagt livet hans, fordi han har slitt med rus og "andre problemer" helt siden han var ung, men ingen har tatt tak i det og da er det ikke så rart at det har gått som det har gått. Nå er han lei. Han sier han rett og slett ikke orker "mer av institusjoner som bare ødelegger mer enn de hjelper". Planen hans er derfor å fortsette å jobbe svart i farens firma og holde seg "under radaren fra Staten i hvert fall". "Bjørn"s fortelling er fortellingen om et system som alltid har og fortsatt vil svikte han. I motsetning til "David" og "Lennart", som "trosset systemet", så har Bjørn blitt et "offer for systemet". Hans fortelling kan i så måte ligne på Marunas aktive kriminelle (2009); han er et produkt av sine omgivelser og har ikke mulighet til å påvirke sin egen skjebne. For "Bjørn" er dette en meningsfull forklaring av hans fortvilte situasjon, fordi denne forklaringsmodellen setter ansvaret for hans problemer over på noen andre. Som nevnt over, så var "Bjørn" en veldig typisk innsatt med vanskelig barndom/ungdom, lav utdanning og rusproblematikk. Med tanke på at det er komplekse årsaker til at nettopp denne gruppen havner i fengsel, så er det

nettopp mange av de samme mekanismene som gjør at de ikke oppfatter eller oppsøker muligheter selv om de objektivt sett er der. "Differences among individuals are revealed not only by differences in the decisions made, but also by differential perceptions of alternatives." (Mintz, 1979, s 25). Narrativene deres kan si noe om hvorfor. Basert på all tidligere erfaring, så har "systemet" ikke bare sviktet dem, men de har opplevd at "systemet" nesten går inn for å "stikke kjepper i hjula" for dem. Blant mine informanter var det flere grunner til at de mener akkurat det, men når jeg spør dem, så er svaret veldig ofte for eksempel at "fordi vedtaket var helt feil". Dette gjelder oftest avslag på søknader om ting, som for eksempel stønadspenger eller permisjoner. Dette forklares videre med at "saksbehandler", som ofte får noen obskøne merkelapper, ikke skjønner reglene eller reglene bare er teite. Det er vanskelig for mange å skjønne hvorfor ikke saksbehandlere generelt kan "se gjennom fingra med ting" og faktisk utøve skjønn akkurat i "den spesielle situasjonen de har havnet i". Denne mistilliten til "systemet" er altså bygget opp gradvis over tid, og etter hvert mister de troen på at noe som helst skal kunne gå deres vei.

HVORFOR FORTELLER SÅ MANGE DE SAMME HISTORIENE?

Fortellingene om "systemet", slik "David", "Lennart" og "Bjørn" fremstiller det, hører jeg ofte gjennom feltarbeidet. På den ene siden forteller informantene om "tilbakeføringstiltak" under soning, mens de på en annen side sier at fengselet eller "systemet" ikke legger til rette for tilbakeføring i det hele tatt. Noe som også gikk igjen hos svært mange var at de mente at tilbudene var for dårlig eller ikke for dem, noe som ofte kom i form av utsagn som "jeg hørte aldri om noen tilbud på den avdelinga", det var ikke noe som passet for meg" og "truckførerkurs med truckfører-bevis ække noe for meg". Det ser ut til at det er en slags mistillit til "systemet", og en "opposisjonskultur" blant innsatte som gjør at alt fra "systemet" oppfattes som dårlig og man skal i alle fall ikke si noe positivt om det. Nesten alle skryter av en eller annen betjent, gjerne sin kontaktbetjent eller en eller annen de har hatt god kjemi med, men "systemet" som helhet blir som oftest negativt omtalt til tross for at de både har fått tilbud om og/eller gjennomført kurs, utdanning eller arbeidstrening. Her ser vi tydelig poenget til

Gubrium & Holstein (2009) om at kulturen påvirker språket og fortellingene. Men hvilken "kultur" eller kollektiv fortelling trer frem i de individuelle narrativene? I motsetning til Gubrium & Holsteins eksempel fra Alcoholics Anonymous, hvor den individuelle fortellingen smelter sammen med "organisasjonens" fortelling, så gjelder ikke det for innsatte i forhold til Kriminalomsorgens fortelling. Kriminalomsorgen har rehabiliterende mål, og språket og fortellingene er formet av mottoet "bedre ut enn inn" som jeg nevnte i kapittel 1. Den "kulturen" og kollektive fortellingen som farger den individuelle fortellingen for de innsatte, er snarere den de deler med øvrige innsatte, og til tross for store individuelle forskjeller, så har de til felles at de opplever at systemet ikke ivaretar de. Den kollektive fortellingen er altså at systemet ikke legger til rette for tilbakeføring. Faktisk går fortellingene ofte enda lenger i sine beskrivelser i den forstand at de mener "systemet" aktivt ødelegger for dem. Hvis vi forutsetter, som Presser (2009) og Maruna (2001), at fortellingene påvirker handlingene våre, så får det konsekvenser i forhold til hvordan tilbakeføring oppleves. Disse fortellingene om systemet fører med seg en negativ sirkel som bidrar til å undergrave tilbakeføring. Hvis mange nok av de du møter i fengselet går rundt med den holdningen at ingenting nytter og at det er fengselet ("systemet") som stikker kjepper i hjulene for deg, så vil denne kollektive historien også bli en individuell historie. Fortellingene om manglende tilbakeføring blir en slags virkelighet. Narrativer har således mye makt, og når selv de som har fått relativt høy utdanning, i dette kapitlet eksemplifisert med "David" og "Lennart" sine bachelorgrader, hevder at det er til tross for systemet heller enn på grunn av, så virker det som om denne "fortellingen om systemet" er nokså gjennomgående. På den måten blir opplevelsen av manglende eller dårlige tilbud en slags selvoppfyllende profeti; mange tar ikke kurs eller utdanning som forberedelse til livet utenfor, ikke nødvendigvis på grunn av manglende eller reelle tilbud i fengsel eller overgangsbolig, men manglende tro på at systemet faktisk tilrettelegger eller manglende oppfatning av hvilke tilbud som finnes. I så måte kan vi si at fortellinger *blir* virkelighet. I tråd med Presser (2009) og Maruna (2001), må man kanskje altså lykkes med å endre fortellingene først, så vil handlingene følge etter.

KAPITTEL 5: SNART FRI – GRYENDE OPTIMISME

OVERGANGSBOLIG

Til tross for at klaging på systemet kjennetegner mye av soningen, så er perioden før løslatelse ofte preget av optimisme og forventning til livet utenfor. Mange innsatte ønsker å sone den siste delen av soningen på overgangsbolig, som innebærer mindre kontroll og større frihet enn i fengsler med høyere (lukket fengsel) eller lavere (åpent fengsel) sikkerhetsnivå.

Overgangsboliger er et ledd i den gradvise tilbakeføringen til samfunnet, med faglig kompetanse som særlig ivaretar behovet for bo-, arbeids- og sosialtrening. Det legges stor vekt på individuell oppfølging av innsatte og tilbakeføring til samfunnet i form av nettverksarbeid og samarbeid med øvrige forvaltningsorganer. Frigang og permisjoner vil også være et ledd i den sosiale treningen og planleggingen av løslatelse. Overgangsboligene skal ha klare kontrollopplegg, men være mindre restriktive enn fengsler med lavere sikkerhetsnivå slik at innsatte får den nødvendige handlefrihet for overgang fra fengsel til det sivile samfunnet.

(Kriminalomsorgen, 2015)

Som dette sitatet viser, så er bo-, arbeids- og sosialtrening det sentrale, og i overgangsboligen er det fokus på å innarbeide gode hverdagsrutiner. Det er et vilkår for å få plass i overgangsbolig at man er rusfri og har sysselsetting, og i overgangsboligene er det tilgang til mer permisjon for å ha mulighet til å gjenopprette relasjoner med familie og venner. Den innsatte kan selv søke om plass, eller fengselet kan be om overflytting fordi de mener at en innsatt er klar for å gjennomføre den resterende soningen på overgangsbolig.

Overgangsboligen er således et verktøy Kriminalomsorgen bruker for å gjøre overgangen fra soning til frihet så problemfri som mulig. Når løslatelse nærmer seg, opprettes det et forpliktende samarbeid mellom den innsatte, dennes kontaktbetjent og NAV hvor målet er å sørge for at rettigheter som den innsatte

har, skal bli ivaretatt ved og etter løslatelse. Dette dreier seg som oftest om hjelp til bolig og/eller stønad til livsopphold for de som ikke har en jobb komme ut til. I tillegg setter kontaktbetjenten av tid til refleksjonssamtaler med innsatte for å prate om forventninger til livet utenfor. For å få innvilget en eventuell søknad om løslatelse når man har gjennomført 2/3 av soningen, må sysselsetting og bolig være på plass, så de jobber iherdig med å få til dette. På overgangsboligene er det også fritt samvær med andre innsatte på kveldene, og det legges til rette for fellesaktiviteter, som for eksempel en fellesmiddag i uken hvor det er rullerende ansvar for laging av mat og rydding etterpå.

”ROSENBLOM OVERGANGSBOLIG”

I løpet av feltarbeidet tilbrakte jeg en del tid på en overgangsbolig sentralt i Oslo hvor jeg både gjorde en del deltakende observasjon og hadde flere intervjuer med innsatte i tillegg til et intervju med en av betjentene. Deltakende observasjon i overgangsboligen bestod i å delta på fellesmiddager, henge rundt biljardbordet og skravle, noe vi også gjorde i sittegruppene og på kjøkkenet før middagen. For tiden er det 16 innsatte, 3 kvinner og 13 menn, i aldersgruppen 27 – 54 år som bor her, og de har veldig ulike dommer. Botiden i overgangsbolig er minimum 3 måneder og maks 18 måneder. For tiden går cirka halvparten av de innsatte på skole, mens de resterende jobber. Det er stor variasjon i jobbene deres; noen jobber med renhold/vedlikehold på hoteller, noen er håndverkere ansatt i ulike bedrifter, andre jobber innenfor restaurant/catering og andre igjen innenfor lager og logistikk, for å nevne noen.

Overgangsboligen ligger i første etasje, på bakkeplan, i en blokk i et boligområde sentralt i Oslo hvor det er blokker på den ene siden av veien og eneboliger på den andre. Blokkene ligger med nokså stor avstand fra hverandre og skilles av et frodig grøntareal med masse trær, stor plen og en gangvei som går ned til ”hovedveien” hvor det går trikker og busser. Utenfor er det ingen skilt eller andre synlige tegn på at dette er en institusjon, og det er først når man kommer til inngangsdøren det står en ringeklokke hvor det står ”Rosenblom overgangsbolig” på ringeklokkeskiltet.

Inne er det innredet hjemmekoselig med komfortable møbler i spenstige farger og langt fra det jeg forbinder med "nøytralt institusjonspreg". Selv om jeg ikke er en ekspert på innredning, antar jeg at det meste av fellesarealene her er pusset opp i løpet av de siste 5 årene. Rett til høyre når man kommer inn en liten gang og har ytterdøra bak seg, så ligger det et romslig kjøkken og spisestue. Ved siden av ligger det en stor TV-stue med flere sofagrupper spredt i hvert hjørnet. Det er såpass romslig at selv om TV-n står på borte ved den ene sofagruppen, så hører man den ikke spesielt godt hvis man sitter i en av de andre sofagruppene. Hvis man beveger seg fra TV-stua og tilbake forbi kjøkken og spisestue, kommer man til "biljardhjørnet", som egentlig ikke er et hjørne, men heller en stor åpen plass hvor det står et biljardbord, en brus- og snacksmaskin med myntinnkast og noen lave, gode stoler. Inn bak biljardbordet er sjefens kontor og til venstre ligger det et møterom bak noen glassdører. Også møterommet er innredet med lave, gode stoler og runde bord, og det er montert opp en TV her også slik at de innsatte har to steder de kan se på TV i fellesskap. Rett til venstre for gangen innenfor ytterdøren er det en annen liten sittegruppe med lave stoler og bord og rett bak det igjen en åpen dør inn til kontor plassene til betjentene. På en liten vegg henger det en del brosjyrer og informasjon om diverse tilbud som gis til innsatte og innsattes familier, herunder informasjon om ulike organiserte fritidsaktiviteter innenfor både kultur- og idrettsarrangementer. Litt lenger frem og til venstre går det en lang korridor hvor alle rommene til de innsatte ligger på den ene siden med vindu ut mot det grønne parkområde som ligger mellom denne blokken og neste blokk. På andre siden av korridoren ligger det flere forskjellige rom, blant annet treningsrom, vaskerom med vaskemaskiner og tørkestativer, dusj/bad for de innsatte og et rom hvor de ansatte har bad og garderobe. Det er verdt å merke seg at ingen dører utenom utgangsdøren, kontorsjefens dør og ansattes garderobe er låst, og ingen av de ansatte bærer uniform. Man får altså ikke følelsen av at man kommer inn i en soningsanstalt, og betjentene der legger veldig vekt på at de innsatte ikke omtales som innsatte, men beboere. I denne oppgaven bruker jeg uttrykket innsatte for de som fortsatt soner i anstalt, men det er altså et uttrykt poeng at de ikke omtales som det i akkurat denne overgangsboligen. De bruker heller ikke ordet "celler", men rom. Jeg vet ikke om det er samme praksis i andre overgangsboliger.

FELLESSKAP SOM REHABILITERENDE FAKTOR

I overgangsboligen er det tydelig at det bygges opp et slags moralsk fellesskap som kan ligne veldig på Durkheims religiøse fellesskap (1912). "Religious representations are collective representations which express collective realities; the rites are a manner of acting which take rise in the midst of the assembled groups and which are destined to excite, maintain or recreate certain mental states in these groups." (Durkheim, 1912, s 10). Det jeg observerer på overgangsboligen, i hvert fall på overflaten, er nærmest slike ritualer; gjennom å bygge fellesskap med hverandre og vite at alle er "i samme båt", så finner de støtte og motivasjon, og det er tydelig at de ansatte jobber aktivt med å underbygge denne fellesskapsfølelsen. De prøver å snu samtalene i plenum hvis det blir for mye "kos med misnøye", og selv om de innsatte er en gruppe med veldig forskjellige mennesker, så fokuserer de på positive ting de har til felles og ting som "alle" kan forholde seg til. På denne måten blir stemningen alltid lett og optimistisk, og det er lite rom for negative tanker i disse fellesområdene.

Men også Goffmans (1959) rolleteori kan brukes for å analysere det sosiale samspeillet. Goffmans rolleteori beskriver hvordan folk i sitt dagligliv spiller teater, og på den måten utøver en slags inntrykkskontroll. Hans teori er at aktører på denne måten kan kontrollere hva andre får vite om dem i ulike settinger, og at det brukes bevisst for å styre hva andre mener om dem. I forlengelsen av dette, bruker han uttrykkene frontstage om det som aktørene vil skal komme frem, og backstage om det private eller skjulte. På "Rosenblom overgangsbolig" er dette skillet et nyttig verktøy for å analysere den sosiale interaksjonen. Goffmans frontstage er når flere er samlet eller betjentene er tilstede, og det er som om det nesten ikke finnes en verden med problemer der ute. Goffmans backstage er når jeg snakker med den innsatte alene, og bekymringer og usikkerhet kommer til syne, selv om de ofte forsøkes kamuflert bak innlærte fraser om hva man kan og bør gjøre for å klare seg på utsiden. Det er et interessant skjæringspunkt mellom Durkheims moralske fellesskap og Goffmans backstage som jeg kommer tilbake til.

MIN TID PÅ "ROSENBLOM OVERGANGSBOLIG"

Det er en løs og ledig, nesten kameratslig, tone mellom beboerne og betjentene og det er munter stemning rundt middagsbordet, på kjøkkenet, på TV-stua og rundt biljardbordet. Når flere er samlet og betjentene er tilstede, så er det nesten påfallende hvor god stemningen er. Her er vi i aller høyeste grad i Goffmans frontstage. Det minner meg litt om den følelsen av å henge på en fritidsklubb i ungdommen, bortsett fra at samtaleene her på overgangsboligen ikke handler om forelskelse og lekser og hvor teit gymlæreren på skolen er som tvinger oss ut i kulda på løpetur. Her blir det skravlet om "typiske voksenting"; alt fra ting som har skjedd i nyhetene, ting som har skjedd på den enkeltes jobb eller på vei til eller fra jobb, om familie og venner og ting folk liker å drive med på fritida for å nevne noe. Jeg henger en del rundt biljardbordet, og selv om jeg nesten aldri observerer noen som spiller et helt spill, så er det alltid noen som står eller sitter der og en og annen skyter noen baller innimellom. Så ofte jeg har anledning uten at det "avbryter" samtaleene, så peiler jeg samtaleene inn på forventninger til livet på utsiden, og det er merkbart at det ligger mye fremtidshåp her. Flere av de som bor her, har blitt lovet å fortsette i den jobben de har mens de sitter inne, og mange gleder seg til endelig å kunne styre tiden selv.

"Det er nesten den eneste ulempen her, sier "Henrik", at man må være inne til faste tider. Ellers er jo dette nesten som alle har det... tror jeg. Man står opp, går på jobb, trener, spiser middag og ser på TV. Bare at ute så bestemmer man sjøl når man skal komme hjem på kvelden og man kan dra rett fra jobb og besøke venner eller trene. Her må man komme rett hjem etter jobb, men ellers er´rem greie med alt her".

Akkurat i dette tilfellet var det en betjent tilstede, og jeg vet ikke hvorvidt det påvirket de som var der, men flere nikker bekreftende til dette og vi prater om dette med hvor deilig det er å bare vite at man har en jobb å komme til. "Henrik" har sonet i nesten 3 år for diverse narkotika- og vinningskriminalitet, og selv om han sier han bare "tok piller på fest", så har han vært en del av et aktivt rusmiljø i

mange år som "distributør". Han måtte jo da "prøvesmake og kvalitetssikre" varene, fleiper han, men likevel i en litt alvorlig tone. Faktisk hadde han vært nykter i bare noen få måneder da han ble kalt inn til soning, men da var han så fast bestemt på at det livet var over, og bestemte seg for å bruke tiden i fengsel på "å ruse seg på trening i stedet." Ellers er alle i "biljardhjørnet" også enige om at det å styre egen tid skal bli noe av det beste med å komme ut. Praten går også ofte på at de skal begynne med ting som de ikke har gjort så mye før; for eksempel skal noen begynne eller i hvert fall bli flinkere til å trene fast så og så mange ganger i uken og andre igjen skal begynne å bli flinkere til å besøke noen i familien som de har dårlig samvittighet for. "Nå som jeg får tid til det og slipper å måtte rett hjem etter jobb, så blir jo sånne ting litt enklere", sier en annen innsatt, og det var typiske utsagn blant flere. Jeg fleipet med de om at det var tidlig på året å begynne å snakke om nyttårsforsetter og sa at jeg også stadig hadde slike planer, noe de lo godt av. Det lå litt underforstått at mange kjenner seg igjen i det med å ønske å gjøre masse som veldig ofte bare blir med tanken. Men det er som regel en stemning ute i fellesområdene som tyder på at folk gleder seg til løslatelse og at de føler de får mye hjelp til å forberede seg på dette. Samtidig er det også enighet om at det er opp til den enkelte hvordan man bruker mulighetene man får nå som man "skal starte på nytt". Ingen nevner noe om for eksempel ødelagte familierelasjoner, manglende nettverk eller gjeld under disse "gruppesamtalene".

PÅ KJØKKENET FØR FELLESMIDDAGEN

Jeg står med "Anders" og "Knut Erik", som er to av fire beboere, som har ansvaret for dagens fellesmiddag. De skal servere sitronkylling med ris og salat, og jeg tilbyr meg å skjære opp noen av grønnsakene som skal i salaten. Det er akkurat nå at folk begynner å komme "hjem" fra jobb, så det er mye trafikk i inngangspartiet, og folk kommer inn, kler av seg yttertøy og går innom rommene sine før de samles igjen i fellesarealene. Noen blir også på rommene sine inntil videre. Vi står og prater om hvordan dagen på jobb har vært, når "Anders" (44) forteller at han for tiden jobber som kjøkkenassistent i et cateringfirma, som har flere store kontorer sentralt i Oslo som kunder. I og med at han har stått og

kokkelert hele dagen, så er han ikke kjempefornøyd med å måtte lage mat til alle på boligen når han kommer hjem, men han skjønner jo at alle må bidra, så det er "greit nok". I løpet av denne samtalen, som jo ble noe oppstykket fordi vi sto og laget mat og stadig ble avbrutt av blant annet folk som lurte på hva som var til middag, forteller "Anders" at han, til tross for å ha sittet en lang drapsdom, slett ikke er bekymret for løslatelsen. Han har sonet 2/3 deler til sommeren, og regner det som helt sikkert at han slipper ut da. Han fremstår som utrolig selvsikker og forteller om en bachelorgrad han har fullført som har fokusert på bærekraftig matproduksjon, ernæring og økonomi, men jeg får aldri svar på hva studiet heter selv om jeg spør flere ganger.

Jeg legger merke til at "Knut Erik" innimellom hever øyebryn og rister litt på hodet, og han skyter også inn, riktignok med litt ertende tone og latter, noen kommentarer som tyder på at han synes "Anders" er litt høy i hatten. Det er en hyggelig tone mellom dem, men jeg aner at de er svært forskjellige typer og at "Anders" nok oppleves som litt irriterende av "Knut Erik". Jeg vet ikke om "Anders" selv legger merke til det, men jeg fortsetter uansett med mitt, mens han forteller videre at lillebroren hans jobber for et Røkke-selskap og at han nesten har garantert at "Anders" skal få jobb som leder av et stort kjøkken på en båt i Røkke-konsernet. Han understreker at det blir med både administrativt ansvar og personalansvar. "Med min lange utdannelse som er akkurat spot on for den jobben, så bli`kke det noe problem", slår han fast. Litt overrasket over denne kommentaren, spør jeg han om han har noe kokke-bakgrunn eller tatt noe kurs eller har noen erfaring i ledelse, hvorpå han svarer at "alt det var lissom en del av den bachelorgraden da." Og han er rask med å fortelle at hans tid som assistent på cateringfirmaet også har gitt han mye nyttig erfaring for den jobben. Jeg synes det virker underlig at han har blitt lovet en sånn type stilling av broren sin, både fordi broren kun er en "vanlig" ansatt som han sier, selv om han "kjenner folk i ledelsen der", men også på grunn av at han på nåværende tidspunkt ikke kan vite løslatelsesdato, for å nevne noe. På spørsmål om han i det hele tatt har sendt eller skal sende søknad om jobben, svarer han, like selvsikkert, at han ikke trenger det "når du har kontakter". Jeg står og tenker at det hele høres altfor lettvent ut, og kommer også til å huske på et intervju jeg hadde for en ukes tid

siden med den kvinnelige betjenten som er min kontaktperson her.

Betjenten fortalte at hun opplever, i noen tilfeller, at det er langt mellom hva den innsatte tenker at de kan få av jobber og hva de noen gang har en sjanse til å få. Som et eksempel forteller hun at på sin forrige arbeidsplass, så var det en pedofil innsatt som hadde jobbet som lærer frem til han ble fengslet for overgrep mot flere barn på skolen, og han både trodde og håpet at han kunne gå tilbake til den jobben, eller i hvert fall jobb som lærer, etter soning. (I ettertid har hun fått vite fra sine gamle kolleger at han jobber sporadisk som budbilsjåfør og har innsett at han nok ikke får jobbe som lærer igjen). Hun sier også at flere nok tror at de er bedre kvalifisert til noen jobber enn det de egentlig er, så det å dempe forventningene er en stor del av jobben. Det slår meg at "Anders" kan være en av disse. Jeg regner jo med at en slik type stilling som han beskriver vil tiltrekke seg mange søkere med både mer og mer relevant utdanning og erfaring, og ikke minst søkere som ikke har nesten 10 års "hull" i CV'n. Likevel er han så overbevist, og overbevisende, at en del av meg begynner å lure på om det han sier faktisk er sant. Han sier også flere ganger at han er, og har blitt fortalt gjennom hele livet egentlig, en typisk ledertype, så hadde det ikke vært for at han rota til livet sitt med å henge med feil folk en periode, så er han sikker på at han hadde sittet i en lederstilling for lengst. Vi blir avbrutt av at det kommer en betjent inn, og han leder samtalen inn på hvordan det går med matlagingen. Resten av tiden på kjøkkenet blir det egentlig bare med litt "tomprat" som jeg ikke husker så mye av, fordi jeg står og grubler så mye på den samtalen jeg nettopp har hatt med "Anders." Vi begynner å dekke på og går etter hvert til bordet og setter oss.

FELLESmiddagen

Under middagen denne ettermiddagen blir jeg sittende på bord med min kontaktperson (den kvinnelige betjenten jeg nevnte over) og 4 av de andre innsatte. Middagen starter med at en annen betjent på et annet bord, reiser seg opp og takker meg, "Anders", "Knut-Erik" og de to andre for at vi har stelt i stand middagen, og kommer med litt praktisk info om ting som skal skje i løpet av

resten av uken og noe lenger frem. Blant annet har de – via NES – fått noen teaterbilletter til et barneteater, så de av de innsatte som har barn og permisjon til gode den påfølgende helgen, bes om å stikke hodet inn på kontoret etterpå og skrive seg på lista. Det er førstemann til mølla-prinsippet. Det er også planlagt en evaluering av en relativt ny ordning de startet med (for snart et år siden), så alle oppfordres til å svare på denne undersøkelsen. Vi forsyner oss og begynner å spise, og praten går som vanlig om hvordan dagen har vært på jobb for de innsatte og hvem som er klar for å trene litt i kveld og så videre. To av de innsatte gir inntrykk av at jobben de har egentlig er litt tidtrøytte, men betjenten på bordet vårt er raskt ute med å snakke om hvordan rutine og forutsigbarhet er en del av det "normale" voksenlivet og at uansett hvilken jobb man har, så blir alle ting etter hvert nokså rutinepreget. Fra forrige ukes intervju med henne, kjenner jeg igjen det hun fortalte meg en del om, nemlig at mye av arbeidet de gjør på overgangsboligen er å "realitetsorientere" de innsatte i forhold til hva som kan forventes når de kommer ut. Hun fortalte at mange av de innsatte er såkalte "spenningssøkende" og at det, i kombinasjon med nyvunnen frihet, kan være en skummel situasjon. Derfor snakker de bevisst og mye om hva som er "normalt hverdagsliv", at de fleste opplever hverdagen som nokså "forutsigbart" og "kjedelig", at rutiner er bra for å holde seg unna trøbbel og så videre. Hun snakker med de innsatte om at de aller færreste av oss har drømmejobben eller at alle dager er spennende, men at det dreier seg om å finne harmoni og balanse i livet, og ikke søke spenning eller tro at man kan fikse alt. Litt av utfordringen for de som jobber her, er, ifølge henne, å finne en balanse mellom det å "orientere dem om realiteten der ute" på den ene siden, men å skulle muntre opp og motivere dem på den annen side. Tilbake på middagsbordet denne ettermiddagen, fortsetter praten og det er tydelig at den lille "pep-talken" om rutiner og hverdag har en effekt, for plutselig så er det en helt annen stemning, og folk virker generelt veldig enige om at det nok er viktig å ha forutsigbarhet og rutiner likevel.

Middagen begynner å nærme seg slutten, men jeg er nysgjerrig på hva som skjer hvis noen bryter reglene her ved for eksempel å ruse seg når de er ute eller ta med noe inn på overgangsboligen, eller i verste fall ikke komme tilbake etter

permisjon eller jobb. Jeg spør derfor sidemannen, en tidligere rusmisbruker som jeg ikke har pratet noe særlig med før, om dette. I stedet for å nevne sanksjoner forteller han at det ikke har skjedd en eneste gang mens han har vært her, som er snart ett år, fordi "sånn gjør du bare ikke her". Det er ikke så mye fordi de kan miste permisjoner eller andre goder eller fordi de kan bli sendt tilbake til fengselet de kom fra, men fordi du gjør det ikke mot de andre her, sier han. "De andre her hadde blitt nokså sure på deg da, for å si det sånn." Min kontaktperson, den kvinnelige betjenten, som nok har overhørt litt av samtalen, skyter inn at beboerne her for det første har vært gjennom en ganske tøff utvelgelsesprosess for å få lov til å komme hit, men at de også er flinke til å passe på hverandre og vet å holde hverandre litt i tøylene. Jeg noterer meg at ingen av de to, verken den innsatte eller betjenten, nevner de institusjonelle sanksjonene først, men snarere de sosiale konsekvensene. Som jeg viser med denne samtalen om hva som eventuelt skjer ved et regelbrudd, så er det også en slags kollektiv samvittighet à la Durkheim som gjør seg gjeldende her. Terskelen for å bryte reglene ligger ganske høyt med tanke på at det ikke har skjedd et regelbrudd, eller i hvert fall ikke blitt avdekket et, på cirka ett år. Således kan det se ut til at tanken bak denne fellesskapsbyggingen nettopp er at den skal ha rehabiliterende effekt, og at sammen er de sterkere enn ytre press. Det kollektive samholdet står sentralt, og virksomheten bygges opp rundt dette prinsippet.

ETTER FELLESMIDDAGEN

Etter middagen begynner noen å rydde, og andre går tilbake til rommene sine eller ut i TV-stua. Selv blir jeg sittende sammen med en av de innsatte på bordet, og det kommer også to andre til som sier de ikke gidder å se på TV. En av dem har fått beskjed om at løslatelse er rett rundt hjørnet, og han har tydeligvis ikke fortalt det til de to andre på bordet før nå. Jeg blir usikker på om man skal si "gratulerer" i en sånn setting, men før jeg har tenkt tanken ferdig, utbryter en av de andre på bordet "det var det jeg visste, jeg sa jo at du skulle prate med "Tore" (daglig leder), så fiksa det seg." Jeg får dessverre aldri mulighet til å undersøke akkurat denne foranledningen, men det er tydelig at de to andre på bordet gleder seg over nyheten, og at det ikke var helt uventet. I samtalen som følger, tar jeg

meg selv i å forvente litt "sjalusi" fra de to som ikke skal ut, men må snart konstatere at jeg ikke klarer å finne snev av det. Jeg blir snarere overrasket over hvor "støttende" de er selv om det for begge dem er en god stund igjen til deres løslatelse. De snakker veldig optimistisk om at nå må han huske alle de gode rutinene han har lært seg og passe på å ikke falle for fristelsen med å ta seg en "løslatelsesfest". De har tydeligvis pratet en del med sine respektive kontaktbetjener om at det er viktig å ikke gjøre "noen stor sak" av å komme ut, men bare dra hjem, gjøre det samme som man har gjort her inne og stå opp å gå på jobb på morgenen etter. Klarer man det i ukene og månedene etter løslatelsen, så blir sjansene mindre og mindre for at de skal rote seg bort i noe. Han som skal løslates, har en kjæreste som har et barn fra tidligere forhold, og siden han skal flytte inn hos dem, så har han noen som skal holde han i ørene, sier han. Men han er også rask til å poengtere at han nok hadde klart det alene også, men at det er greit med en ekstra sikkerhet. Det som slår meg er igjen denne overveldende optimismen om at alt skal bli så bra når han kommer ut. Jeg vet fra noen tidligere samtaler med denne personen, at han både har gjeld å rydde opp i og en stor bekjentskapskrets i rusmiljøet, men likevel er han sikker på at han skal få hjelp til å opprette gjeldsordning og enda mer sikker på at han i hvert fall ikke skal ha kontakt med gamle venner. Senest i dag har han avtalt med sin kontaktbetjent at de skal gå gjennom facebook-lista hans og slette "dårlige venner". De skal samtidig sende noen personlige meldinger og forklare situasjonen til andre igjen slik at gamle kamerater ikke kontakter han. Dette skal de gjøre som en av de siste tingene før han kommer ut, og han er overbevist om at de som får denne beskjeden kommer til å respektere hans ønske. "Respekt for hverandre, *det* har vi hvert fall", sier han bestemt. De to andre stemmer i og forteller at selv i de tøffeste miljøene som de har vært innblandet i, så er det en slags grunnleggende respekt for hverandre, selv om de ikke alltid stoler på hverandre når det kommer til penger og stoff. Jeg blir smittet av optimismen deres og ønsker han lykke til når han kommer ut. Jeg vet at han ikke kommer til å være på "Rosenblom" neste gang jeg kommer på besøk.

BAK FASADEN LURER TVILEN?

I Durkheims moralske fellesskap, som utspiller seg i Goffmans frontstage, blomstrer optimismen. Under overflaten ligger det imidlertid noe bekymring og usikkerhet, og dette kommer ofte frem i èn til èn samtaler. Uten andre innsatte eller betjenter tilstede kan man si at man befinner seg backstage. For eksempel i intervjusituasjoner er optimismen ofte dempet, men like fullt tilstede, selv om jeg da blir oppmerksom på at mange nok har større utfordringer å komme ut til enn de vil erkjenne og i hvert fall ikke snakke om når det er flere tilstede, og kanskje særlig foran betjenter. Likevel gir de i intervjusituasjoner inntrykk av at de har "full kontroll" og at alt skal gå så bra bare de kommer ut. Et eksempel på dette er "Kathrine" (31). Jeg intervjuer henne på et møterom på overgangsboligen etter at vi har snakket sammen ved flere anledninger tidligere. "Kathrine" er født og oppvokst i det hun kaller "en litt belastet bydel" sør-øst i Oslo. Bydelen hun forteller om har hovedsakelig boligblokkbebyggelse, og hun sier den var kjent for å ha et tøft ungdomsmiljø med flere ungdomsgjenger og mange innvandrere. Hun selv var ikke med i en gjeng som ung, men de fleste hun kjente på skolen var på en eller annen måte knyttet til gjengmiljøene eller kjæreste med noen i gjengene. Hun hadde aldri noen nære venninner i oppveksten eller gjennom skolegangen, og det var rett og slett fordi hun var innesluttet og ikke så opptatt av det, sier hun. Hun har sonet en lang dom for forsettlig drap på 9 år som nå nærmer seg slutten. Før dommen var hun nesten halvveis i en sosionomutdanning, men hoppet av cirka et års tid før hun ble arrestert på grunn av "personlige problemer". Hun er ugift og barnløs, og har kun sporadisk kontakt med foreldrene her i Oslo og en 8 år yngre søster som for tiden bor i Trondheim. I løpet av våren 2015 fullfører hun et studium som gir henne tittelen "Kostholdsveileder". På spørsmål om hun vurderer å fullføre sosionomutdanningen, svarer hun at det blir altfor komplisert. Både fordi det er såpass lenge siden hun tok halve studiet, men mest fordi at med det hun får på rullebladet så vil hun mest sannsynlig ikke få en praksisplass. Så den prosessen vil hun ikke utsette seg selv for. "Kathrine" har medfødt cerebral parese på venstre side og epilepsi, men kontrollerer dette greit med medisiner. Hun

forteller at hun har slitt litt psykisk, og innrømmer at medisiner og rus tidligere har vært et problem, men mener seg rusfri nå. "Foruten disse tingene er jeg frisk og rask", konstaterer hun. Jeg har snakket med henne på fellesmiddagene noen ganger tidligere, og da har hun virket veldig sjenert, men i dette intervjuet virker hun mer selvsikker og mindre sjenert. Hun er klar over at det kan dukke opp noen utfordringer når hun kommer ut, men sier "det er hva du gjør det til sjøl. De tror kanskje de må "hjelp" oss her inne, men egentlig er det bare deg selv som kan gjøre noe med det". Hun gir inntrykk av at det generelt er mye "jating" med fengselsbetjentene her, fordi alle som er her, selv om de setter pris på at betjentene "bryr seg", vet at de må klare seg selv når de kommer ut og at verden der ute dessverre ikke er "så rosenrød som her inne". Dessuten tror hun mange jatter med bare for å gjøre soningen enklere, og en eventuell søknad om løslatelse på 2/3 gjennomført soning mer "sikker". Hvis man er positiv og viser at man er plassen (på overgangsboligen) verdig, så går alt så mye greiere og alle er fornøyde. Det hun forteller er ikke nytt for meg, og jeg har observert ved flere anledninger at folk virker mye mer positive når det er betjenter tilstede. Flere har gir også uttrykk for at de verken gidder eller tør å protestere mot ting som de opplever som urettferdig, for eksempel avslag på hjemmesoning eller permisjon, fordi de er redd for at det kan påvirke eventuelle fremtidige søknader. Det er altså noe friksjon mellom det sosiale fellesskapet (Durkheim) og hva den individuelle innsatte sier og opplever (Goffmans backstage). De samme innsatte opplever altså både å være motivert og optimistiske i fellesskap med de andre, samtidig som de også opplever tvil, usikkerhet og bekymringer når man snakker med de alene.

FORESTILLINGER OM LØSLATELSE

Som jeg har vist i dette kapitlet, så er tiden på overgangsboligen en forberedelse på løslatelse, og de som jobber der forsøker å motivere de innsatte til å glede seg over "normalitet" og forberede dem til et "rutinepreget liv" på utsiden. Dette lykkes de langt på vei med, og mange opplever en optimisme i forhold til sin egen situasjon ved løslatelse. Samtidig er de fleste oppmerksom på at de vil få utfordringer når de kommer ut, men det ser ut til å bli skjøvet bak i

underbevisstheten mens man deltar i dette fellesskapet. Til tross for disse bekymringene som ligger under overflaten er det optimismen som hele tiden skinner gjennom på "Rosenblom overgangsbolig". På den måten lykkes denne overgangsboligen med sin transformative prosess: de innsatte kommer ut med tanker om at de skal klare seg godt på utsiden. Forestillingen om hva de skal få til bare de kommer ut, er i aller høyeste grad levende

KAPITTEL 6: LØSLATELSE ER IKKE BARE BARE

Mange av mine informanter forteller at livet etter løslatelse ble langt fra det de hadde sett for seg. Som jeg viste i kapittel 5 er ofte den siste tiden før løslatelse en periode med mye oppfølging og mange opplever en nesten overveldende optimisme i forhold til hvordan livet skal bli når de kommer ut. Selv flere av de som har sittet inne mer enn en gang, har denne optimismen om at "denne gangen skal ting bli annerledes". Som nevnt i kapittel 1, har Kriminalomsorgen ansvar for å hjelpe med bolig og jobb ved løslatelse, og Tilbakeføringsgarantien lover at de skal få rettigheter som andre borgere. Etter en stund ute viser det seg imidlertid ofte at livet byr på mange flere, og andre, utfordringer og problemer enn det de hadde forberedt seg på. Det å faktisk få den hjelpen de har krav på via det offentlige oppleves som vanskelig nok, men det er især de tingene som det offentlige ikke kan hjelpe med, som for mange blir det aller tøffeste. Dette kapittelet tar for seg noen av disse utfordringene. Ved hjelp av nettverksteori og teori om sosial kapital, redegjør jeg for utfordringer i forhold til manglende nettverk og ødelagte relasjoner. Jeg undersøker også utfordringer knyttet til sosial og hverdagslig mestring ved bruk av teorier om soningskader, og avslutningsvis viser jeg hvordan gjeld og økonomiske problemer påvirker livet etter endt soning.

MANGLENDE NETTVERK OG SOSIAL KAPITAL

I sin bok "Sosialt nettverk – teori og praksis" (2005) fremhever Live Fyrand tre sentrale nøkkelbegreper når hun skal beskrive sosiale nettverk. Det første er sosial samhandling, som kjennetegnes ved gjensidig handling mennesker imellom. Det andre er sosiale relasjoner, som brukes når samhandlingen mellom partene får en viss varighet, stabilitet eller regelmessighet, og det tredje er uformell struktur, som skapes via aktørenes eget initiativ og behov. (Fyrand, 2005, s 34-35.) Hun viser hvordan disse sosiale nettverkene er med på å dekke menneskers grunnleggende sosiale behov. Bø & Schiefloe (2007) understreker

også betydningen av personlige nettverk som støttepotensial for livskvalitet, og viser at det er en klar sammenheng mellom kvalitet på nettverk på den ene siden og helse og andre gode livskvaliteter på den andre.

Tilgangen på ressurser gjennom nettverk varierer. Noen mennesker har mye av slikt, fordi de har relasjoner til mange andre, som har mye å bidra med. Andre befinner seg i mindre ressursrike sosiale omgivelser. Det kan være fordi de har få relasjoner, fordi de aktørene de har kontakt med, har lite ressurser å stille opp med, eller fordi relasjonene til andre er av en slik karakter at viljen til å yte er begrenset. (Bø & Schiefloe, 2007, s 158).

Mine informanters situasjon kan også belyses ved bruk av Bourdieus teori om sosial kapital (1986). Bourdieu deler kapital inn i tre kategorier. Den økonomiske kapitalen er tilgangen til penger og materiell rikdom. Den kulturelle kapitalen er de ressursene som individer opparbeider gjennom oppvekst og utdanning, sånn som språk, kunnskaper, det å mestre sosiale koder og regler for oppførsel. Det er symbolske goder som kan ha både bruks- og bytteverdi. Til slutt snakker han om den sosiale kapitalen, som tilgang til sosiale kretser og nettverk som kan være nyttige og åpne dører.

Social capital is the aggregate of the actual or potential resources which are linked to possession of a durable network of more or less institutionalized relationships of mutual acquaintance and recognition – or in other words, to membership in a group – which provides each of its members with the backing of the collectivity-owned capital, a "credential" which entitles them to credit, in the various senses of the word. (Bourdieu, 1986, s 248-249).

Hvor mye sosial kapital man har, er avhengig av egenskaper i det aktuelle nettverket og hvilke ressurser den enkelte rår over. Kapitalen vi har med oss, kan enten gi oss muligheter eller begrense oss. Det er kanskje åpenbart at manglende økonomisk kapital kan hindre oss i å nå våre materielle mål, men

kanskje ikke så åpenbart at vi kan mangle kulturell og sosial kapital til for eksempel å få venner innenfor miljøer vi ønsker oss inn i, eller å komme inn på den skolen vi ønsker. Bourdieu vektlegger primært den instrumentelle verdien av sosial kapital, ved at han fokuserer på hvilke muligheter og begrensninger den gir oss. Fyrand og Bø & Schiefloe legger i tillegg vekt på den følelsesmessige verdien som sosiale nettverk gir, når de fokuserer på menneskers sosiale behov og livskvalitet.

JEG HAR INGEN "ORDENTLIGE VENNER"

Det er lørdag formiddag sent i mars, og selv om snøen fortsatt ligger flere steder og det er kaldt i luften, så varmer vårsola når "Jon Egil", "Martin", "Svein Inge" og jeg står utenfor HL-senteret⁴ (Villa Grande) på Bygdøy og venter på flere deltakere til "Turist i egen by". Vi er litt tidlig ute i forhold til oppmøtetidspunkt, så vi blir stående i solen og skravle om hvor deilig det er at våren er i anmarsj og hvor godt det skal bli med årets første utepils. Selv er jeg gravid, så jeg kommenterer tørt at min første i år må bli en Munkholm, men så lenge man tar den med gode venner, så smaker den jo godt likevel. I samtalen som følger, kommer det frem at verken "Svein Inge" eller "Martin" egentlig har noen å gå ut og ta noen pils med. Unntaket for "Svein Inge" sin del er noen av de som henger på Nettverkshuset, men de er jo egentlig ikke "ordentlige venner", sier han, og strengt tatt skal man jo heller ikke drikke eller ruse seg med folk derfra. Som jeg har beskrevet tidligere, så vet jeg jo at dette har skjedd, men jeg henger meg mer opp i det han sier om at de egentlig ikke er ordentlige venner. Det er nemlig ikke første gangen jeg hører at en deltaker fra NES bruker nettopp dette uttrykket om de andre som de møter der, og jeg kommer tilbake til min tolkning av dette litt lenger ned. "Svein Inge" har veldig lite kontakt med foreldrene og søsteren sin, og har heller ingen barndomskamerater eller venner fra jobb eller skole. I tillegg er han single, og han deltar på så mye som mulig av tilbudene fra NES. Han er alltid på tirsdagsmiddagene, deltar fast på sykkel- eller skigruppen og møter nesten alltid opp på øvrige arrangementer. Han har også tidligere fortalt meg at

⁴ Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter – se <http://www.hlsenteret.no>

han alltid takker ja til å jobbe overtid, selv om han blir kjempesliten, for å slippe å sitte hjemme alene og "se i veggen". Jeg prøver derfor alltid å trå forsiktig rundt dette emnet, men akkurat denne lørdagen spør jeg hvilke planer de har for kvelden, hvorpå "Svein Inge" er raskt på pletten med et "jeg skal vel sitte hjemme alene som vanlig". Han ler høyt og skrallende, som om han later som at han egentlig ikke bryr seg, men jeg kjenner han såpass godt på dette tidspunktet at jeg vet at han synes det er kjedelig å være så mye alene. Det var heller ikke så lenge siden han hadde fortalt meg at han ikke hadde noen til å hjelpe seg med å flytte, og jeg spurte han den gangen hvorfor han ikke hadde bedt noen av gutta på Nettverkshuset om hjelp til det. Han svarte da at han ikke har den type venner der som man bare kunne be om sånne tjenester fra. Med referanse til Bø & Schiefloe over, så ser vi at "Svein Inge" både har få relasjoner og de han har relasjoner med er av en slik karakter at viljen til å yte er begrenset. Han har lite sosial kapital i Bourdieusk forstand.

"Jon Egil" og "Martin" skal også bare hjem til seg selv etter HL-senteret denne lørdagen, og jeg sparer meg for å si at jeg skal på jentekveld med barndomsvenninner. Grunnen til det er at jeg får en fornemmelse av at det er en litt sår stemning når vi prater om dette, og jeg vil ikke "strø salt i såret". Derfor endrer jeg samtaletema ved å begynne å fortelle litt om hva som venter oss på omvisningen inne på senteret.

Jeg vet fra tidligere samtaler at "Martin" er mye alene utenom aktivitetene i regi av NES. Han kommer fra Sørlandet, og kjenner ingen i Oslo utenom en dame som han har fått kontakt med via et sjekkested på nett, men de har ennå til gode å møtes fysisk. Så langt har de bare chattet på nettet og avtalt å møtes til en date. De har ikke blitt enige om noen dato enda, men han tror det er nært forestående, for de har snakket om det i flere uker at nå må de få til å treffes. Utenom dette nye bekjentskapet har Martin ingen venner her i byen. Han forteller også at han har kuttet gamle bånd der han kom fra, og familien – med unntak av noen svært sporadiske treff med to brødre - har han ikke hatt kontakt med på mange år. Han har en sønn på 14 år, som han ikke har sett på de siste 8 årene. Sønnen bor hos morens foreldre i Syd-Europa og går på skole der, så det er ikke så lett å ha

kontakt. De snakker sammen på telefon noen ganger i året, men det er i og for seg selvpålagt at han ikke reiser for å treffe sønnen. Han ønsker ikke at sønnen skal "slite med en far som har vært så ute å kjøre". Imidlertid har han planer om kontakt i fremtiden, men han må få orden på seg selv først, sier han og legger til at eksen (moren til hans sønn) ikke er uenig i denne vurderingen. Ved en tidligere anledning har han også fortalt meg at han ikke har råd til å reise å besøke han. I likhet med "Svein Inge" bruker "Martin" NES som sin eneste sosiale arena, og han deltar så mye han kan på både fotballgruppa, utflukter og arrangementer i tillegg til både tirsdagsmiddager og torsdagslunsjer. Han har anledning til dette fordi han jobber deltid som renholder og det er bare noen timer hver dag. I en samtale vi har flere uker etter denne lørdagen, forteller han at han er kjempeglad for tilbudene på NES, for ellers ville han ha følt seg alene, selv om dette egentlig er litt selvvalgt, sier han. For "Martin" er det således det følelsesmessige behovsaspektet, som Fyrand snakker om, som trekkes frem.

"Jon Egil" (63) på sin side har en kjæreste som han har vært sammen med i noen få måneder, men de treffes mye sjeldnere enn det han ønsker. Hun er ganske mye yngre enn han, i begynnelsen av 30-årene, fra Slovenia og han vet egentlig ikke helt hva hun jobber med, annet enn at hun har fortalt at hun jobber døgnet rundt hos en pleietrengende familie. Alt dette har han fortalt meg rundt middagsbordet på Nettverkshuset, og han virker alltid litt stolt over å ha "kapret" en såpass mye yngre kjæreste. Han snakker om henne som sitt livs største kjærlighet. Akkurat denne lørdagen når vi er på HL-senteret har hun fri, men har valgt å reise på helgetur med en mannlig venn som også er fra Slovenia. I det vi skal begynne å gå mot inngangsdøren, havner jeg bakerst sammen med "Jon Egil". Han forteller meg da at han mistenker at det kan være mer enn vennskap mellom kjæresten og reisekameraten, og at han er lei seg for at hun velger å ta en hel helg borte, men sier også han forstår at en så ung og vakker jente må "ut på livet litt". Han er imidlertid sikker på at hun kommer tilbake til han fordi han betaler litt regninger, hjelper henne med litt praktiske ting som for eksempel norske papirer, og de har det jo også gøy sammen. Vi prater ikke mer om dette denne dagen, for omvisningen på Villa Grande skal begynne. Fra tidligere har han fortalt meg at han har to godt voksne sønner, men han sier at eks-kona, som

skilte seg fra han mens han satt inne, har umuliggjort et forhold til begge guttene. Han har også valgt å ikke ha kontakt med det som var han og konas omgangsvener da han opplever at de har tatt hennes parti. Før han ble satt inn, hadde han noen venner blant kollegene sine, men gjennom soningen og etterpå har han ikke hatt kontakt med dem. Han mistet jobben som følge av det han ble fengslet for, og han tror det er grunnen til at de gamle kollegene holder avstand. Det har vært deres valg, sier han, "for hos meg er døren åpen, og jeg skulle virkelig ønske at jeg hadde noen av dem i hvert fall". "Jon Egil" har ikke klart å holde på jobben han fikk etter løslatelse, og mener det skyldes at de andre ansatte baksnakket han til sjefen og satte ut usanne rykter om han. Foruten tirsdagsmiddagene, sitter han mest hjemme og prøver å lære seg ulike språk, for tiden russisk, og prøver også å "tvinge seg selv" ut på minst en lang gåtur hver dag, uavhengig av været. På den måten får han tiden til å gå fortere mellom hver gang han ser kjæresten sin, forteller han. "Jon Egil" har altså et svært lite nettverk, med få sosiale relasjoner, og her ser vi, som Bø & Schiefloe påpeker, hvordan det påvirker hans livskvalitet. Han er ufrivillig mye alene.

Eksemplene over illustrerer noe av det jeg ble fortalt om og observerte veldig ofte. En stund etter løslatelse opplever mange ensomhet og isolasjon som følge av brutte relasjoner og liten eller ingen omgangskrets. Mange sliter med å finne eller holde på en jobb, som ofte også er en arena hvor man får dekket sosiale behov eller får venner. Det er oftest det sosiale aspektet, som Fyrand og Bø & Schiefloe vektlegger, som informantene selv trekker frem og prater om. Det er vanskelig å fylle opp tiden med noe meningsfylt når man verken har jobb eller noen å være sammen med. Mange av mine informanter er ikke i stabile parforhold og har ikke barn på fulltid, så de bruker NES som sin eneste sosiale arena. Det blir en aktiv strategi for å klare å mestre hverdagen og å unngå mye dødtid, selv om de ikke får "ordentlige venner" der. Jeg tolket uttrykket "ikke ordentlige venner" som en slags motsats til "barndomskamerater og studievenner" for det var ofte referanser til at i motsetning til de fleste som har venner fra barndommen eller studietiden, så har mange i denne gruppen ikke noen langvarige venner som de deler noe historie eller opplevelser med. De "nye" vennskapene som er oppstått via NES er derfor litt mer overfladiske, og

med få unntak, møtes de og er sammen kun på aktivitetene i regi av NES. Så når de snakker om "ikke ordentlige venner", så forstår jeg det her som den korte varigheten på vennskapet, manglende felles referanserammer eller opplevelser fra tidligere og hva de føler de kan finne på med eller få hjelp til av dem. De befinner seg altså i det Bø & Scheifloe (2007, s 158) kaller "mindre ressursrike sosiale omgivelser", og har liten sosial kapital å trekke på.

FORHOLDET TIL NÆRMESTE FAMILIE

Forholdet til den nærmeste familie har stor betydning for livskvalitet. "Det å ha et tilfredsstillende familieliv er det aller viktigste for opplevelse av personlig lykke." (Bø & Schiefloe, 2007, s. 169). Live Fyrand (2005) definerer sosiale systemer som består av flere sosiale relasjoner som "grupper avgrenset i forhold til omverdenen", og kaller familien for primærgruppen. "Primærgruppens viktigste funksjon er å dekke følelsesmessige behov, omsorgsbehov og sosiale behov." (Fyrand, 2005, s 44). Imidlertid kan relasjoner i primærgruppen, av ulike årsaker, komme under press, og det oppleves særlig vanskelig nettopp fordi disse kontaktene betyr så mye for medlemmene i gruppen (Fyrand, 2005, s 44). En soning fører ofte til at relasjoner i primærgruppen svekkes eller forskyves.

PLUTSELIG SKAL JEG VÆRE MANNEN I HUSET IGJEN

"Arne" (39) og "Geir" (42) er fedre. Begge har to barn i aldersgruppen 5-10 år, og er fortsatt gift (samboende) med barnas mødre til tross for soning på henholdsvis 1 år og 3 måneder og 1 år. De kjente ikke hverandre fra før, for de har sonet på ulike steder, men har funnet tonen via foreldre/barn-gruppen til NES. Foreldre/barn-gruppen har som mål å gjenopprette familierelasjoner, især mellom barn og den forelderen som har sittet i fengsel, men den andre forelderen er velkommen og noen ganger oppmuntret til å delta. Av aktiviteter de arrangerer er blant annet skogsturer med grilling, barneteater og besøk på fornøylespark for å nevne noen.

Jeg møter "Arne" og "Geir" på noen tirsdagsmiddager, og da blir vi ofte sittende

og prate i sofagruppen før eller etter middagen. "Arne" er rørlegger, men har de siste årene før soning drevet med omskolering på grunn av trøbbel med ryggen, så planen hans er å starte som selvstendig næringsdrivende innenfor data. For tiden får han stønad fra NAV som "aktiv arbeidssøker". "Geir" jobber fortsatt som konsulent for samme arbeidsgiver som før soning i et firma som driver med salg av byggematerialer. Akkurat denne tirsdagen er det et infomøte på Nettverkshuset om den snart forestående Miniøya-festivalen⁵. Miniøya-festivalen arrangeres på Tøyen i Oslo og er Norges største barnefestival. Festivalen fokuserer på et bredt spekter av musikk- og kulturopplevelser innenfor trygge rammer der barns opplevelser står i fokus. NES har de siste årene stilt med frivillige til denne festivalen for hjelp til både rigging (både før og etter) og gjennomføring, herunder kioskdirift, info/møtepunkt og annet forefallende arbeid. Som takk for innsatsen får de som stiller opp, billetter til festivalen. Både "Arne" og "Geir" vil delta for å få billetter til å ta med barna sine, og det er i forbindelse med en samtale om dette at vi kommer inn på hvor vanskelig de opplever det å komme tilbake og skulle være mannen i huset "som om ingenting har skjedd." Det er stort sett "Arne" som forteller, men "Geir" nikker gjenkjennende til mye av det og sier også ved flere anledninger at han opplever det samme, og igjen er det ikke unike historier jeg hører, men noe som ofte går igjen hos flere av informantene mine. Det er derfor jeg bruker historien til "Arne" som eksempel.

"Arne" og kona har hatt sine opp- og nedturer gjennom soningstiden, men har landet på at de vil holde sammen på grunn av barna. De har jo vært unge og forelska en gang, og "Arne" håper på sikt at det kanskje kan etablere seg et kjæresteforhold igjen selv om troen på dette på nåværende tidspunkt er ganske liten. "Det er for mange striper i lakken", sier han, så han vet det vil ta lang tid å reparere det hvis det i det hele tatt er mulig. Hun (kona) har hatt det tøft både med det økonomiske, fordi familien tapte en inntekt når han sonet, men også overfor familie og venner. Bare det å fortelle til folk at han måtte i fengsel synes hun var ille, og selv om noen i familien og noen venner har støttet henne (eller dem), så opplever hun at forholdet med flere er endret som følge av saken. Han

⁵ <https://no.wikipedia.org/wiki/Miniøya> (11.03.16 kl 22.17)

vil ikke fortelle meg hva han sonet for, men sier bare at han egentlig ikke skjønner hvorfor flere har tatt avstand fra dem, fordi han er jo akkurat den samme som før. Men han sliter mest med skyldfølelsen overfor henne fordi det har blitt mye hun har måttet igjennom på grunn av valg han har tatt, og han trekker spesielt frem dette med å klare hverdagen alene med hus, jobb og to små barn, i tillegg til det økonomiske. Når han nå har kommet ut, er det mange ting som er annerledes hjemme. Han føler seg veldig "overflødig", de har etablert nye rutiner uten han og ungene har blitt et år eldre. Han sier han har mistet mye tid og plass i hjemmet, og han er redd for at barna kanskje ikke er så glad i han lenger. I tillegg føler han at han må gå på tå hev overfor kona på enkelte ting fordi han har "brukt opp tabbekvoten", og selv om hun aldri så mye *sier* at han ikke må det, så føler han at det egentlig ikke er det hun mener. Han opplever vanskeligheter med kommunikasjon i den forstand at han "får ikke lov til å klage" fordi det er jo han sin skyld at ting har blitt som de har blitt. Så ethvert forsøk på å snakke med henne om det han opplever som vanskelig, blir avfeid med en type "du får bite det i deg"-holdning, føler han, og da blir han jo egentlig enda mer irritert. Han sliter mye med både helse og humør, og sier han er på grensa til depresjon, men at han gjør alt han kan for å holde familien samlet. Her ser vi tydelig det Bø & Schiefloe (2007) påpeker om sammenhengen mellom lykke og et tilfredsstillende familieliv. Kona har bedt om at han tar kontakt med psykolog for det orker ikke hun å være for han, og det har han lovet å vurdere. Men det er vanskelig å be om hjelp når man egentlig burde klare ting selv, føler han.

Han prøver å dekke over for barna at han synes det er vanskelig å være hjemme igjen, men han sier også at han opplever mange stunder med barna som er skikkelig gode og hvor følelsen av at alt skal gå bra til slutt virkelig slår innover han. Likevel opplever han at det å skulle "rette opp skroget" hjemme, som han sier, tar all energi, noe som gjør at det å komme ut fra soning var langt fra så rosenrødt som han trodde. Faktisk opplever han hverdagen som mer stresset nå enn da han satt inne, fordi der var det ingen å "ta hensyn til" så lenge han bare fulgte reglene. Han er i tvil om han klarer å stable på plass et firma etter hvert, eller komme seg i jobb hvis den planen ikke blir noe av, fordi han rett og slett er

for sliten på grunn av det som skjer hjemme.

Opplevelsene til "Arne" og "Geir" viser hvordan relasjoner innad i primærgruppen har blitt svekket eller forskjøvet som følge av soningen. Hele det sosiale systemet som Fyrand viser til har blitt endret, og mange konflikter setter relasjonene under press. Tap av lykke forbundet med en harmonisk primærgruppe, blir en tilleggsbelastning som hindrer eller vanskeliggjør andre ting i livet, som for eksempel det å komme seg tilbake i jobb, opprettholde vennskap og følge opp forpliktelser, for å nevne noen. Som "Arne" beskrev, så krever det så mye av han å forsøke å gjenopprette ødelagte relasjoner hjemme, at han føler at han ikke har noe energi til noe annet. Det å hele tiden være i "forhandlinger" for å finne tilbake til sin plass i hjemmet, blir et energitappende prosjekt. På den måten har soningen ført med seg en dobbel straff; de har gått fra å være innestengt i fengsel til å være utestengt fra familien.

SONINGSSKADER

I "On the Characteristics of Total Institutions" (1961) beskriver Goffman generelle trekk ved det han kaller totale institusjoner og han er opptatt av hvilke effekter opphold på slike institusjoner har på mennesker. "Total institutions frequently claim to be concerned with rehabilitation, that is, with resetting the inmate's self-regulatory mechanisms so that after he leaves he will maintain the standards of the establishment of his own accord." (Goffman, 1961, s 71). Problemet, sier Goffman, er at opphold på en slik institusjon, for eksempel et fengsel, kan få utilsiktede konsekvenser. Soningsskader kan oppstå som en følge av å være skjermet fra samfunnet over lang tid, og dette fører til at man mister sosiale evner og kapasitet man tidligere har hatt før man ble institusjonalisert (Goffman, 1961, s 73). Det er således et paradoks at man kommer ut verre stilt enn når man kom inn. Opplevelser av isolering, umyndiggjøring, vold eller trusler kan bidra til å forverre symptomene. Også Kristoffersen (1986) snakker om hvordan fengselsopphold fører til både "kreative og kognitive" deprivasjoner, og viser hvordan det fører til tap av sosial identitet. Dette innebærer at tankegodset formes av fengselsnormen i stedet for samfunnsnormen og kan

kalles uheldig "institusjonalisering". Dette får konsekvenser igjen for både den kulturelle og sosiale kapitalen som Bourdieu snakker om. Den kulturelle kapitalen, som dreier seg om språk, kunnskaper og sosiale og kulturelle koder blir tilpasset fengselslivet og ikke samfunnet utenfor. Den sosiale kapitalen, altså tilgang til nettverk og ressurser via nettverk, enten man snakker om den instrumentelle (Bourdieu) eller den sentimentale (Fyrand) verdien, forringes.

AVTALER. NETTBANK. SKJEMAER. HELVETE.

Gjermund – som vi møtte i kapittel 3 – har tilbrakt så store deler av livet i fengsel eller på rusbehandling, at han "aldri har trengt å eie en vekkerklokke". Han ler litt av sin egen måte å oppsummere livet sitt på, men skynder seg å legge til at han egentlig synes det er ganske tragisk. "Eller tragikomisk egentlig da", retter han det til. Vi sitter i sofakroken på det lille oppholdsrommet på Nettverkshuset før en tirsdagsmiddag og det er foreløpig bare noen få andre tilstede, men ingen andre har satt seg ned i sofakroken sammen med oss. Jeg svarer at jeg også har et problematisk forhold til vekkerklokken, og forteller at det nok har gått et par – tre i veggen før mobilen tok over den jobben. Gjermund har kommet ut fra siste soning for ikke så lenge siden, og forteller at han allerede merker hvor vanskelig det er å "gjøre hverdagslige ting på egen hånd". Han trodde at han skulle klare å fikse det meste selv, i hvert fall ettersom han fikk kjempegod hjelp i fengselet på slutten til å begynne å gjøre seg klar for løslatelsen. Men han opplever at passiviteten tar overhånd. "Det er en soningsskade", sier han, og fortsetter: "jeg har jo blitt vant til å bli fortalt hva jeg skal gjøre, og nå skal jeg plutselig fikse alt selv". Dette er Goffmans paradoks; institusjonen er laget for å rehabilitere, men det som har skjedd med "Gjermund" er at umyndiggjøringen har ført til at han ikke klarer å ta tak i ting selv. Allerede nå har han blant annet forsovet seg til flere møter på NAV, ikke klart å melde fra til Folkeregisteret om sin nye, men midlertidige, adresse og han har fortsatt ikke lært seg hvordan han skal logge seg inn på nettbanken sin, som han har fått hjelp av kontaktbetjenten sin til å opprette for en stund siden. Han har i flere år stått registrert i Folkeregisteret uten fast bopel, og han aner ikke hvor posten sin har endt opp. Han har i hvert fall mottatt svært lite i fengselet, og det lille som har nådd han, har vært brev fra

noen kreditorer, og de har han bare kastet fordi han har visst at han ikke har kunnet gjøre noe med det likevel mens han satt inne. "Og så er jeg jo livredd for vinduskonvolutter da. Mer redd for dem egentlig enn skalla menn med balltre, for å si det sånn... de kan du lissom forhandle med, men de vinduskonvoluttfolka med alle paragrafene sine, de tør jeg aldri å ringe til engang". Han har hele tiden tenkt at han skal ta tak i det når han kom ut, men nå føler han det er så mange løse tråder at det rett og slett er overveldende. Bare det å skulle gå på butikken for å kjøpe mat føles som et tiltak, sier han og avslører i samme åndedrag at han derfor ikke har spist middag dagen før siden det jo alltid er god middag å komme til på Nettverkshuset på tirsdagene. Han viser mange tegn på det Kristoffersen (1986) kaller uheldig institusjonalisering.

For "Jon Egil" og "Rikard" er en av de største utfordringene det sosiale samspillet med andre, og det verste er å skulle prate med "vanlige" folk som ikke har sittet inne. Begge sier de har litt sosial angst, og at de er redde for ikke å ha nok å prate om. I fengsel går det ofte i den samme tralten, og det skjer ikke så mye, så fokuset har ofte vært veldig snevert i lang tid. Selv etter å ha vært ute en stund, føler de begge at de egentlig ikke har så mye å prate om med folk som ikke kjenner fengselshverdagen, og det er begrenset hvor mye man klarer å snakke om været, som de sier. Begge forteller at det i fengsel blir et eget språk og en egen måte å tenke på, og "vanlige" folk har ikke de samme knaggene å henge ting på. Det er derfor vanskelig å skulle omstille seg til normale samtaler ute. Her ser vi tydelig Kristoffersens poeng om at tankegodset blir preget av fengselsnormen heller enn samfunnsnormen; begge opplever at de har lite eller ingenting til felles med noen som ikke har sittet i fengsel. På det siste soningsstedet til "Jon Egil", ble de innsatte "tvunget" til å lese litt nyheter, og betjentene snakket med de om ting som skjedde ute i verden. Dette var, som de ikke la skjul på overfor de innsatte, for å løfte blikket litt opp fra den "begrensa verden bak murene" og forberede dem nettopp på hva "normale" samtaler dreide seg om på utsiden. Til tross for det, så opplever han aldri at en samtalepartner som ikke har sittet inne, egentlig kan forstå han, så han føler alltid at samtaler med andre blir veldig overfladiske. "Også det å snakke om det man har lest i avisen, blir kjedelig etter hvert", sier han.

Både "Gjermund", "Jon Egil" og "Rikard" opplever at de ikke "mestrer hverdagen ute". Samvær med mennesker som ikke har fengselsbakgrunn oppleves som skummelt fordi de ikke vet hva de skal snakke om, så man kan si at de har mistet mye av sin kulturelle kapital gjennom soningen. I fengsel har man blitt vant til å bli fortalt hva man skal gjøre, og ting skjer over hodet på den innsatte, noe som fører til passivitet og umyndiggjøring. Inne i fengsel kommer "tilbudene" til dem, men ute må de oppsøke dem selv. Det oppleves som skummelt å skulle ringe eller møte opp på offentlige kontorer som for eksempel NAV for å få hjelpen de har krav på. Det er lettere å skyve det foran seg og tenke at "jeg skal ta det en annen dag". Det blir i neste rekke en form for sosial hindring, da det er flaut å innrømme at man ikke klarer enkle, hverdagslige ting som for eksempel nettbank og minibank, følge opp avtaler eller bo for seg selv. Man ser således hvordan soningsskader som følge av et langt institusjonsopphold også påvirker kulturell og sosial kapital. De har mistet en del kulturelle koder man trenger for å skaffe seg venner og nettverk, altså sosial kapital, utenfor fengselet.

HVA GJØR ØKONOMISK PRESS MED LIVSSITUASJONEN

Den svenske psykologen, Richard Ahlström, viser hvordan langvarig økonomisk press fra kreditorer over tid er sykdomsfremkallende og kan gi utslag som hodepine, mageproblemer, søvnløshet og depresjoner. (Ahlström, 1998). Han hevder også at selvmord og selvmordsforsøk skjer langt hyppigere blant de med langvarige gjeldsproblemer. Sosiologen Christian Poppe (2005) viser hvordan det å leve med økonomiske vanskeligheter over tid, ofte kan få både materielle og relasjonelle konsekvenser. Om det materielle, som for eksempel dårlig vedlikehold av hjem og bil og i ytterste konsekvens, tap av bolig, sier han:

Dette er trekk ved livssituasjonen som kan være vanskelig å skjule for omverdenen, og som derfor bidrar til sosialt stigma. Dårlig råd betyr også redusert sosial deltakelse og dermed ikke bare til ytterligere stigmatisering, men også isolasjon og utvikling av spesielle livsstiler. (Poppe, 2005, s 27).

Bourdieu's kapitalformer (1986) blir altså sentrale her i den forstand at manglende økonomiske kapital kan hindre deg i sosial deltakelse, som igjen fører til mindre sosial kapital. Det er heller ikke uvanlig at økonomiske problemer over lang tid, fører til samlivsbrudd og dårligere helse. (Poppe, 2005, s 27). Poppe viser også at en langvarig dårlig økonomisk situasjon, etter hvert kan føre til holdningsendringer hos debitor.

Vedvarende kreditorpress, behov for løsninger som ikke fins og assistanse fra det offentlige hjelpeapparatet som man ofte opplever å få for sent eller kanskje ikke i det hele tatt, samt politikere som ikke gjør noe eller som går fra sine løfter — alt dette fører tilslutt til en bitterhet overfor samfunnets institusjoner. (Poppe, 2005, s. 29).

JEG HAR GJELD OPPOVER ØRA

Vi har stiftet bekjentskap med "David" og "Lennart" i kapittel 4, og fått vite litt om bakgrunnen deres. "David"s største utfordring nå etter soning er at han har 2 millioner i straffegjeld. Han sier at straffegjelden han ble dømt til å betale, tilsvarer det politiet mener han fikk betalt for smuglingen av det store partiet med narkotika. Men siden de ble tatt, og partiet derfor aldri kom til kjøper, så fikk jo "David" aldri en krone. "I den verden jeg levde i er det easy come, easy go", sier han, og forklarer hvordan penger kommer og går like "lett". Det var fordi han var blakk og skyldte penger at han prøvde seg på den store lasten, og den skulle dekke opp for tidligere gjeld. Men så ble han jo tatt og det samme ble lasten, så han synes det er rart at rettssystemet har dømt han til å betale 2 millioner når de vet at han ikke har de pengene. Han legger ikke skjul på at han er bitter og irritert over akkurat dette, og sier at det ikke akkurat gir han motivasjon til å jobbe hardt når alle pengene bare skal gå til å dekke opp straffegjeld og han må leve på "slikk og ingenting" selv. Han forteller at det er tatt utlegg i lønnen hans som skal dekke straffegjelden, så han kommer ikke til å ha mer enn noen få tusen i måneden til forbruk. Dette er langt mindre enn det han var vant til å rutte med

før soningen. Han viser tydelig det Poppe refererer til over som bitterhet overfor samfunnets institusjoner, og føler egentlig at soningen burde vært straff nok. Han kunne egentlig tenkt seg å bare "rømme landet" og jobbe i en av verdens shipping-metropoler, og nevner spesielt Hong Kong og Singapore, hvor det "ikke er så strenge regler og folk kan tjene gode penger uten at staten bare kan ta alt". Men siden han har både kjæreste og en datter på 13 år fra et tidligere forhold, og foreldrene (mor og stefar) begynner å bli gamle, så blir han nok i Norge i all overskuelig fremtid. Mens vi sitter og prater, kan jeg imidlertid ikke unngå å legge merke til at han har på seg både merkeklær og en dyr klokke, og på bordet ligger en flunkende ny Iphone. Det er som om han skjønner at jeg lurar på hvordan dette er finansiert, for han forteller meg, uten at jeg spør, at i hans situasjon er det " greit å ha en kjæreste som tjener fett, for han har jo vært vant til å ha en livsstil som koster litt penger". Han sier at de tingene han får av henne *egentlig* er lån, men legger ikke skjul på at han nok ikke kommer til å kunne betale tilbake, og det vet jo *egentlig* hun også. "David" innrømmer at det skumleste når han nå har kommet ut er å måtte forholde seg til å leve på et minimum. Han har venner og kjente med penger, og levde jo selv i en nokså stor boble før fengselet, så han er usikker på om han klarer å nedjustere forbruket sitt. På spørsmål om hvilke andre alternativer han har, svarer han nokså flåsete at han "vet hvordan han skal skaffe mye penger fort", men så er han rask med å understreke at han selvsagt ikke skal gjøre det, for han vil i hvert fall ikke tilbake til fengselet. Han slår seg til ro med at "inntil videre får jeg leve på frøkna da, så får jeg se hva det blir til etter hvert."

I likhet med "David", så er en av de større utfordringene til "Lennart" den økonomiske situasjonen. En 5 år lang gjeldsordning har ført til at han har levd på et meget stramt budsjett siden han kom ut, og han synes det er flaut å innrømme overfor venner og kjente at han ikke har råd til å bli med ting, så han har funnet på masse unnskyldninger i årenes løp. Det verste er å føle at han ikke kan gi dattera noe ekstra, og hun har heller aldri vært i syden på sommerferie slik mange av venninnene hennes stadig er. Han sier det er en av de første tingene han skal prioritere når han er ferdig med gjeldsordningen sin om halvannet år. Han synes også det har vært litt flaut å ta med "damene" på Egon eller Peppes,

for egentlig skulle han jo ha tatt de med på litt finere restauranter. Han føler at "damene nå til dags forventer det", og når han hører om andre han kjenner som tar med dama si på Ekebergrestauranten, så skjønner han jo at han er en "taper på datingfronten". Selv om han vet at han har seg selv å takke for at han sitter i den situasjonen, så er han litt bitter for at det han har "til overs" hver måned er såpass lite at han ikke har råd til å kjøpe seg noe som helst. Eller bare noe så enkelt som å gå på kino et par ganger i måneden. Det han har må gå til mat, månedskort, telefon og litt til dattera. I tråd med Poppes teori, opplever han således nokså store begrensninger i forhold til å kunne leve et normalt sosialt liv. Igjen ser vi hvordan Bourdieus økonomiske kapital påvirker den sosiale kapitalen; ved at han mangler penger til å delta på diverse aktiviteter som venner og kjente deltar på, så blir han avskåret fra sine sosiale relasjoner. Han erfarer altså tap av sosiale nettverk, og er ekskludert fra en del sosial deltakelse. Han sier han skjønner de som gir opp og bare "driter i det" når de kommer ut etter å ha sonet ferdig, bare for å slite med dårlig råd på grunn av enorm gjeld i år ut og år inn. "Det er egentlig straffen etter fengselsstraffen som nesten er verst, for da forventer jo liksom folk at du skal være med på ting, og ting koster penger. Jeg skjønner godt at folk snylter på NAV eller jobber svart, jeg. Det er jo ikke akkurat motiverende å jobbe når "dem" skal ta nesten alt du tjener", sier han.

I forbindelse med arbeidet på gjeldsgruppa på NES, møter jeg mange deltakere som har en enorm, nesten uangripelig, gjeld når de kommer ut fra soning. Flere sier de blir psykisk syke av å få sånne brev, og derfor tyr mange til å bare kaste brevene eller spare på dem uåpnet i poser eller esker til en eller annen gang senere når de håper de har fått styrke til å ta tak i det. Mye av uroen knytter seg til at de ikke vet hvor stor den totale gjelden er, og de synes det er vanskelig å få en samlet oversikt. Andre igjen skjønner at gjelden er så stor at de ikke har noen som helst sjanse til å betjene den, og tanken på en lang prosess som uansett ender med at de skylder mange kreditorer mye penger, gjør at mange kvier seg for å starte med oppryddingen. Flere av deltakerne i gjeldsgruppa sier de sliter med depresjon som følge av gjelden. "Det går på helsa løs" og "Jeg få`kke sove om

natta” er to av uttrykkene jeg oftest hører når vi sitter og jobber med å få oversikt over gjelden eller skriver brev til kreditorer om nedbetalingsforslag.

Den økonomiske situasjonen etter soning er altså en belastning for mange løslatte. For de fleste av dem har gjelden vært ”usynlig” mens de har sonet, og det er et stort sjokk for mange når de kommer ut og skjønner at kreditorene igjen begynner å sende krav. Disse kravene er skrevet med vanskelig språk og oppleves ofte som trusler. Mange føler seg hjelpeløse i møtet med kreditorene. Størrelsen på gjelden varierer veldig, men de fleste har liten eller ingen mulighet til å nedbetale det de skylder. Uansett hvor mye de jobber, så vil de ”aldri” bli ferdig med gjelda. Unntakene er de få som, etter mye om og men, får til en gjeldsordning, men vilkårene for gjeldsordning er strenge og veien dit lang. For andre igjen er det et annet aspekt ved den økonomiske situasjonen som de plutselig må forholde seg til, og det rammer ofte de som har hatt en nokså ekstravagant livsstil på penger fra økonomisk kriminalitet. ”David” brukte uttrykket ”easy come, easy go” over, og refererte til raske penger og mye penger. For de som har levd sånn i årevis, mangler det realistiske forventninger og de vet ikke egentlig hva ting koster. De har ikke måttet forholde seg til å leve på et minimum før, så det er et stort sjokk når de må sette seg ned og faktisk se på hva det koster å leve og sette opp et budsjett med begrenset inntekt. Det å måtte forsake masse og tenke langsiktig er for mange veldig vanskelig og lite motiverende på sikt. De økonomiske realitetene fører til mye bekymring, men også til bitterhet overfor et ”system” som de allerede føler de har blitt straffet av.

DET BLE IKKE SOM JEG TRODDE I DET HELE TATT

Gjennom dette kapittelet har jeg forsøkt å vise at det er et sammensatt bilde av utfordringer som påvirker evne og mulighet til å klare å ”komme tilbake til samfunnet” på en god måte. Goffman (1961) og Kristoffersen (1986) viser hvordan et langt opphold på en lukket institusjon fører til typiske soningsskader. Disse soningsskadene medfører tap av det Bourdieu (1986) kaller kulturell kapital, som igjen virker inn på evne og mulighet til å skaffe seg sosial kapital. Fyrand (2005) og Bø & Schiefloe (2007) peker på betydningen av sosiale

nettverk som grunnleggende for helse og livskvalitet, mens Poppe (2005) ser på forholdet mellom et menneskes økonomisk situasjon og hvordan det påvirker andre aspekter i livet. En soning vil som oftest føre til mindre av alt, slik at den løslatte kan sies å ha tapt både økonomisk, kulturell og sosial kapital.

Tilbakeføring blir i lys av dette en lang og utfordrende vei med mange fallgruver, og for de fleste, som "Jon Egil" nevnte på det aller første sitatet i kapittel 1, så "ble løslatelse ikke som de trodde i det hele tatt".

KAPITTEL 7: AVSLUTNING

OPPSUMMERING

Utgangspunktet for denne masteroppgaven var å studere ulike aspekter ved tilbakeføring etter soning for straffedømte. Det institusjonelle rammeverket er hvordan Kriminalomsorgen legger opp til at soning skal gjennomføres, og føringene for denne virksomheten er å finne i Stortingsmelding nr 37 (2007 – 2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn. Ved å bruke forskjellige tilnærminger på datamaterialet, har jeg forsøkt å vise hvordan en veldig kompleks og uforutsigbar overgangsperiode i livet kan fortone seg for og oppfattes av den domfelte.

Tidlig i feltarbeidet ble jeg oppmerksom at mine informanter, uavhengig av hva de hadde sonet for, ikke *egentlig* opplever seg som kriminelle. Det er en gjennomgående tendens at alle distanserer seg fra egne kriminelle handlinger ved å sammenligne seg med andre som har gjort noe verre enn dem selv. Det ble derfor en interessant innfallsvinkel å prøve å analysere hvordan straffedømte forholder seg til egne handlinger i lys av antropologiske teorier om moral. Ulike moralske begrunnelser ble trukket frem i kapittel 3.

Videre viser jeg hvordan tilbakeføring til samfunnet blir tolket og praktisert på forskjellige måter avhengig av hvor i soningsløpet man er. Under store deler av straffegjennomføringen klager mange på manglende eller lite relevante tilbud i forhold til sin situasjon, og opplever at "tilbakeføring er bare noen fine ord, men ikke noe som skjer i praksis". Paradoksalt nok, så gjelder dette også de som har fått tilbud om, og gjennomført tilbakeføringstiltak som utdanning og kurs. Historiene i kapittel 4 om "David" og "Lennart", som fullførte hver sin bachelorgrad på BI under soningen, illustrerer dette poenget godt. Jeg bruker narrativ teori for å vise hvordan fortellinger påvirker opplevelsen av tilbakeføring og at det ser ut til å være et gap mellom opplevde og reelle tilbud. Narrativene formes av en slags opposisjonskultur til "systemet" noe som fører til

at mange undergraver sin egen tilbakeføring. Dette står i sterk kontrast til Kriminalomsorgens narrativ om rehabilitering og mottoet «bedre ut enn inn».

Gjennom feltarbeidet ble jeg oppmerksom på at forståelsen av egen situasjon endret seg i ulike faser av soningsløpet. Jeg ante en viss "optimisme" eller mangel på å skjønne alvoret i egen situasjon for de som er i siste soningsledd, mens de jeg snakket med som var blitt løslatt ofte forteller at ting ble vanskeligere enn de trodde. Dette kan synes å ha med å gjøre hvordan institusjonene følger opp i siste del av soningsløpet, og i kapittel 5 viser jeg nettopp hvordan en overgangsbolig i Oslo praktiserer tilbakeføringsarbeidet i henhold til Stortingsmelding nr 37. Her ligger fokuset på normalitetsprinsippet og hverdagsrutiner, og det jobbes målrettet og intensivt mot at den innsatte skal ha både bolig og sysselsetting ved løslatelsen. I tillegg arbeider de for at de innsatte skal finne meningsfylte fritidsaktiviteter, bygge opp nettverk og vedlikeholde familierelasjoner. I overgangsboligen bygges det opp et slags moralsk fellesskap hvor alle viser ansvar, eller i hvert fall omsorg, for hverandre. Til tross for at det lurte litt bekymring og usikkerhet under overflaten, så er det samhold og optimisme som preger hverdagen.

Men så er fallhøyden stor når de kommer ut og blir "overlatt til seg selv". Kapittel 6 tar for seg ulike utfordringer som dukker opp en tid etter løslatelse. Manglende nettverk og ødelagte familierelasjoner fører til ensomhet, og manglende sosial mestring og gjeld er med på å forsterke opplevelsen av sosial ekskludering. Det er således mange kompliserte og relaterte problemer som møter den straffedømte på utsiden. Det blir sjelden, eller aldri, sånn som de trodde.

AVSLUTTENDE REFLEKSJONER

Som vi ser, så er altså denne overgangsfasen full av friksjon og paradokser. Det blir utenfor denne oppgavens rammer å diskutere hvorvidt Kriminalomsorgen klarer å ivareta sitt samfunnsoppdrag, men noen refleksjoner jeg har gjort meg etter feltarbeidet er på sin plass. Ifølge Kriminalomsorgens årsmelding i 2014, var over halvparten av dommene på under 60 dager, og kun 10 % på over 1 år.

Dette forteller meg at de fleste norske dommer er som følge av "mindre overtredelser". Basert på det vi vet om den "typiske" innsatte om både bakgrunn (vanskelig barndom, neglisjering eller vold i hjemmet, manglende skolegang), levevilkår (dårlig økonomi, vanskeligheter med å få jobb, dårlig helse) og rus- og psykiatriproblematikk, har jeg i hvert fall begynt å stille spørsmål om fengselsstraff er den mest hensiktsmessige sanksjonen for denne gruppen. Det er en del ting som åpenbart ikke fungerer i Kriminalomsorgen i så måte. 5 måneder på feltarbeid gir bare et knøttlite innblikk i en liten del av en svær og kompleks etat, så med min svært begrensede erfaring skal jeg derfor være forsiktig med å trekke noen helt klare konklusjoner. Men for meg virker det merkelig å sende en rusmisbruker på truckførerkurs uten å behandle rusproblematikken eller sende han på hospits etter løslatelse. For de som blir løslatt i Oslo, er det dessverre virkeligheten for mange på grunn av press i boligmarkedet. Rusrelatert kriminalitet må sees i et annet lys. For de som sliter med tilbakevendende rus- og psykiatriproblematikk, er det min mening at både de selv og samfunnet hadde vært mer tjent med behandling i stedet for straff. Stortingsmeldingen som er omtalt i avhandlingen taler for en mer differensiert straff, og anbefaler økt bruk av straffgjennomføring i samfunnet (altså ikke i institusjon). Alternative straffereaksjoner, for eksempel Narkotikaprogram med domstolskontroll og program mot ruspåvirket kjøring, er et av flere forslag for å myke opp sanksjoner overfor de som allerede sliter med store problemer i livet. Det er således lagt føringer i meldingen som går i retning av mer "tilpasset dom", men det tar lang tid for slike store strukturelle endringer å komme i system. Det politiske landskapet endret seg også med den nye regjeringen i 2013, og effekten av dette på Kriminalomsorgen vil først merkes etter noe tid.

For de som soner siste soningsdel i institusjon, så ser det ut som om overgangsboligen er den anstalten i Kriminalomsorgen som fungerer best. Små forhold og et lite antall beboere gjør det lettere å skape samhold og bygge opp et slags kollektivt fellesskap, og det at man innreder det og omtaler det som bolig og rom, i stedet for fengsel og celler, gjør noe med hvilke historier som skapes der. Av de totalt 43 fengslene vi har i Norge, er bare 7 av dem overgangsboliger.

Etter min oppfatning, burde denne modellen bygges ut. Det ligger mye god rehabilitering i hverdagsrutiner og ansvarliggjøring.

Likevel kommer vi ikke unna det faktum at det å komme ut er vanskelig uansett. De problemene den innsatte hadde før soning, er mest sannsynlig forsterket som følge av fengselsoppholdet. Derfor er det viktig at nettopp slike organisasjoner som Nettverk etter soning kan stå parat med hjelp til det som det offentlige ikke ivaretar, sånn som hjelp til å bygge nettverk og finne meningsfulle fritidsaktiviteter for å nevne noe. På den måten kan den straffedømtes fortellinger om seg selv formes i et nytt og mer optimistisk lys. Jeg mener også at det er et ansvar som hviler på oss alle som medmennesker. Når straffen er sonet og den løslatte skal ut samfunnet, må samfunnet også være med på å endre deres fortelling, slik at de lykkes med å snu en negativ historie (om fortiden) til noe positivt (om nåtid/fremtid).

LITTERATURLISTE:

Ahlstróm, R. (1998). *Overindebtedness, Health and Quality of Life. A study of overindebted individuals in Sweden.* Malmö Högskola.

American Anthropological Association Ethics Statement (2012)

Bourdieu, P. (1986). The Forms of Capital, *i Handbook for Theory and Research for the Sociology of Education.* Edited by Richardson, J. G. New York: Greenwood Press. ss. 241-258.

Bø, I. & Shiefloe, P.M. (2007). *Sosiale landskap og sosial kapital: innføring i nettverkstenkning.* Oslo: Universitetsforlaget.

Durkheim, E. (1912). *The Elementary Forms of the Religious Life.* Translated from the French by Joseph Ward Swain (2008). Mineola, New York: Dover Publications Inc.

Fangen, K. (2004). *Deltagende observasjon.* Bergen: Fagbokforlaget.

Fassin, D. (2012). Introduction: Toward a Critical Moral Anthropology, *i A Companion to Moral Anthropology* Edited by Didier Fassin. (2012). Chichester: Wiley-Blackwell.

Friestad, C. & Skog Hansen, I.L. (2004). *Levekår blant innsatte.* Oslo: Forskningsstiftelsen Fafo.

Fyrand, L. (2005). *Sosialt nettverk – Teori og praksis (2. utgave).* Oslo: Universitetsforlaget.

Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life.* USA: Anchor Books.

Goffman, E. (1961). On the Characteristics of Total Institutions, i Asylums. New York: Anchor Books.

Gubrium, J. F. & Holstein, J. A. (2009). Analyzing Narrative Reality. Los Angeles: Sage Publications.

Heintz, M. (2009). Introduction: Why There Should be an Anthropology of Moralities, i The Anthropology of Moralities Edited by Monica Heintz. (2009). Oxford/New York: Berghahn Books

Hjellnes, S. & Højdahl, T. (2007). Overgang fra fengsel til frihet – løslatelse av unge med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn, Dokumentasjon og debatt. Kriminalomsorgens utdanningscenter.

Hoëm, I. (2001). "Jeg kan ikke få sagt hvor mye du betyr for meg", i Norsk antropologisk tidsskrift 12 (1-2) ss 51-59.

Howell, S. (1997). Introduction, i The Ethnography of Moralities Edited by Signe Howell. (1997). London/New York: Routledge.

Kriminalomsorgen 2015 - <http://overgangsbolig.no> (23.11.15)

Kriminalomsorgen 2016

<http://www.kriminalomsorgen.no/straff-i-fengsel.237611.no.html> (14.02.16)

<http://www.kriminalomsorgen.no/tilbake-til-samfunnet.280288.no.html>

(14.02.16)

Kriminalomsorgens årsrapport 2014. Justis- og beredskapsdepartementet.

Kristoffersen, R. (1986). Bagatellenes Tyranni. Samhandlingsstrukturen i et norsk fengsel. Institutt for sosialantropologi; Universitetet i Oslo.

Madden, R. (2010). *Being Ethnographic – A Guide to the Theory and Practice of Ethnography*. London: Sage Publications.

Maruna, S. (2001). *Making Good: How Offenders Reform and Rebuild their Lives*. Washington D.C.: American Psychological Association.

Mintz, S.W. (1979). The Anthropological Interview and the Life History *i* *The Oral History Review*, Vol. 7, ss 18-26.

Okely, J. (2012). *Anthropological practice – fieldwork and the ethnographic method*. London/New York: Berg.

Poppe, C. (2005). *Betalingsproblemer som sosialt fenomen*. Prosjektnotat nr 6-2005. Statens Institutt for forbruksforskning.

Presser, L. (2004). Violent offenders, Moral Selves: Constructing Identities and Accounts in the Research Interview *i* *Social Problems*, Vol. 1(1), ss 82-101.

Presser, L. (2009) The narratives of offenders *i* *Theoretical Criminology*, Vol. 13(2), ss 177-200.

Sandberg, S. (2010). What can "lies" tell us about Life? Notes towards a Framework of Narrative Criminology *i* *Journal of Criminal Justice Education*, Vol. 21(4), ss 447-465.

Skardhamar, T. (2002). *Levekår og livssituasjon blant innsatte i norske fengsel*. Universitetet i Oslo. Institutt for kriminologi og rettssosiologi.

St.meld. nr. 37. (2007-2008). *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*. Justis- og politidepartementet. (Kriminalomsorgsmeldingen).

Thagaard, T. (1998). *Systematikk og innlevelse – en innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.

Zigon, J. (2008). *Morality – An Anthropological Perspective*. Oxford/New York: Berg.

Appendix - Hovedinformanter (noen går igjen i flere kapitler)

Navn og alder, kapittel	Løslatt	På anstalt	Rus og/eller psykiatri	Intervju	Uformelle samtaler i deltakende observasjon
Amund 57 kap 3		Overgangsbolig			X
Stein 46 kap 3	Ca 1 år siden				X
Bengt 46 kap 3		Overgangsbolig		med opptak	X
Robert 52 kap 3		Overgangsbolig		med opptak	X
Svein Inge 33 kap 3 og 6	Ca 8 mnd siden		Rus		X
Rikard 45 kap 3 og 6	Ca 1 år siden		Rus		X
Gjermund 47 kap 3 og 6	Ca 4 måneder siden		Rus		X
David 38 kap 4 og 6	14 dager siden			uten opptak	
Lennart 42 kap 4 og 6	Ca 3 år siden (feb 2012)			uten opptak	
Bjørn 46 kap 4	Ca 5 måneder siden		Rus	med opptak	
Kathrine 31 kap 5		Overgangsbolig	Rus og psykiatri	med opptak	X
Anders 44 kap 5		Overgangsbolig			X
Martin 32 Kap 6	Usikker, men innenfor siste år		Rus		x
Jon Egil 63 Kap 1 og 6	Ca 8 mnd siden			med opptak	X
Arne 39 kap 6	Ca 4 mnd siden				X